TÜRKİYE CUMHURİYET

MERKEZ BANKASI

ANONİM ŞİRKETİ

27 NİSAN 1961 TARİHLİ
HİSSEDARLAR UMUMÎ HEYETİNE
ARZOLUNAN

1960

Yirmidokuzuncu Hesap Yılı Hakkında

MÜDÜRLER KURULU ve MURAKIPLAR RAPORLARİYLE
BİLÂNÇO, KÂR ve ZARAR HESABI

ANKARA
1 9 6 1

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI A. Ş.

MÜDÜRLER KURULU

Başkan	Münir Mostar
Üye	Muhtar Uluer
"	Dr. Abdurrahman Melek
"	Fethi Aktan
"	Prof. Dr. Cahit Talas
"	Doç. Dr. Osman Okyar
"	Prof. Dr. Avni Zarakolu
"	Doç. Dr. Hamza Eroğlu
"	Atalay Akan
"	Prof. Fethi Çelikbaş

MURAKABE KOMİSYONU

Murakıp	Ferit Melen
"	Cemal Yorulmaz
"	Emin Paksüt (*)
"	Cahit Zamangil

MERKEZ İDARE HEYETİ

Umum Müdür	Münir Mostar
Umum Müdür Muavini	Fikri Diker
" " "	Emin Ali Serim
" " "	Necati Oktay
Muhasebe Müdürü	Ekrem Sungar

(*) 16/12/1960 tarihinde istifa etmiştir.

TOPLANTI GÜNDEMİ

1 — Müdürler Kurulu ve Murakabe Komisyonunun 1960 hesap yılına ait raporlarının okunması; Bilânçonun ve Kâr ve Zarar hesabının tasdiki; kârın teklif gereğince dağıtılması ve Müdürler Kurulunun ibrası;

2 — Biri B ve C sınıfından, diğer ikisi D sınıfından olmak üzere inhilâl eden üç Murakıplığa muvakkaten intihap olunan Murakıpların intihaplarının tasdiki;

3 — Toplantı zabıtlarının reyini kullanan pay sahipleri namına imzası hususunda salâhiyet verilmesi.

İÇİNDEKİLER

	Sahife
I — YURTTA ve DÜNYADA SİYASİ OLAYLAR	9
II — YURTTA ve DÜNYADA İKTİSADİ DURUM	12
III — PARA ve KREDİ	15
1 — PARA ARZI ve PARA BENZERİ LİKİDİTELER	15
A — Bilfiil tedavüldeki banknotlar	16
B — Bilfiil tedavüldeki ufak para	19
C — Kaydi para	19
D — Bankalardaki para benzeri likiditeler	21
E — Merkez Bankasındaki para benzeri likiditeler	23
F — Bankaların diğer pasif hesapları	24
G — Merkez Bankasının diğer pasif hesapları	27
2 — PARA ARZI ve PARA BENZERİ LİKİDİTELER KARŞILIKLARI	29
A — Reşmi mali ve iktisadi sektörlerle muameleler	33
a) Merkez Bankasının resmi sektöre açtığı krediler	33
Bütçe finansmanı	35
Fiyat ve stok finansmanı	37
Diğer finansmanlar	40
b) Merkez Bankasının resmi sektörden diğer alacakları	44
c) Resmî sektörün Merkez Bankasına olan borçlarının tahkimi	45
d) Bankaların resmi sektöre açtığı krediler	47
e) Bankaların resmi sektörden diğer alacakları	49
B — Hususî sektörle muameleler	51
a) Merkez Bankasının hususî sektöre açtığı krediler	51
Kısa vadeli finansmanlar	52
Fiyat ve stok tanzimi	54
b) Merkez Bankasının hususî sektörden diğer alacakları	56
c) Bankaların hususî sektöre açtığı krediler	56
d) Bankaların hususî sektörden diğer alacakları	60
C — Bankaların diğer aktifleri	60
D — Bankalararası muameleler ve Merkez Bankasiyle çeşitli muameleler	61
3 — FAİZ HADLERİ	62
A — Kanunî faiz hadleri	62
B — Resmî iskonto haddi	66
C — Yabancı memleketlerde para ve kredi politikası	68

Sahife

4 — KREDİ POLİTİKASI ve KREDİ KONTROLU 69
A — Kredi politikası 69
B — Merkez Bankası ve kredi kontrolu 70
C — Banka kredilerinin kontrolu 75

IV — DEVLET BÜTÇESİ 81

V — DIŞ TEDİYELER ve MİLLETLERARASI MALİ MÜNASEBETLER 84
1 — TÜRK LİRASININ DIŞ DEĞERİ 84
2 — TEDİYE MUVAZENESİ 85
3 — MERKEZ BANKASI ALTIN ve DÖVİZ DURUMU 88
4 — MİLLETLERARASI TEDİYELER 91
5 — MİLLETLERARASI MALİ ve İKTİSADİ TEŞEKKÜLLER 92

VI — YURTTA ve DÜNYADA İKTİSADİ FAALİYETLER 95
1 — MİLLİ GELİR 95
2 — İŞGÜCÜ ve İŞGÜCÜNÜN KULLANILMASI 95
3 — ZİRAAT 98
4 — SANAYİ 100
5 — MADENCİLİK 102
6 — ULAŞTIRMA 102
7 — FİYATLAR 103
8 — DIŞ TİCARET 104
A — Dış ticaret rejimleri 104
B — Dış ticaret hareketleri 110
9 — YABANCI MEMLEKETLERDE İKTİSADİ DURUM 118
İstihsal ve istihdam 118
Milletlerarası piyasalarda ham madde fiyatları 119
Fiyat ve ücretler 122

VII — İDARİ İŞLER 124

VIII — BİLÂNÇOMUZUN TAHLİLİ 126

IX — MURAKABE KOMİSYONU RAPORU 134

X — BİLÂNÇO ve KÂR ve ZARAR HESABI 135

İSTATİSTİK CETVELLERİ

	Sahife
Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler	15
Para Arzı - Bilfiil Tedavüldeki Banknotlar	17
Para Arzı - Bilfiil Tedavüldeki Ufak Para	18
Para Arzı İçindeki Kaydi Para - Vâdesiz Serbest Ticari Mevduat	20
Bankalardaki Para Benzeri Likiditeler	21
Merkez Bankasındaki Para Benzeri Likiditeler	23
Bankaların Diğer Pasif Hesapları	25
Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler Karşılıkları	30
Merkez Bankasının Resmi Sektöre Açtığı Krediler	33
Resmi Sektöre Açılan Krediler - Bütçe Finansmanı	35
Resmi Sektöre Açılan Krediler - Fiyat ve Stok Finansmanı	36
Resmi Sektöre Açılan Krediler - Diğer Finansmanlar	41
Bankaların Resmi Sektöre Açtığı Krediler	47
Bankaların Resmi Sektörden Diğer Alacakları	50
Merkez Bankasının Hususi Sektöre Açtığı Krediler	51
Hususi Sektöre Açılan Krediler - Kısa Vâdeli Finansmanlar	52
Hususi Sektöre Açılan Krediler - Fiyat Tanzimi ve Stok Tesisi Finansmanı	55
Bankaların Hususi Sektöre Açtığı Krediler	57
Bankaların Hususi Sektörden Diğer Alacakları	59
Bankaların Diğer Aktif Hesapları	60
Bankalararası Muameleler	61
T. C. Merkez Bankası Kredileri ve Plâfon Tatbikatı	71
Banka Kredileri ve Plâfon Tatbikatı	76
Devlet Bütçesi - Genel Bütçeler	81
Tediye Muvazenesi	86
Merkez Bankası Altın Mevcudu	88
Merkez Bankası Altın ve Döviz Mevcudu	89
Merkez Bankası Net Altın ve Döviz Mevcudu	90
İşgücünün Kullanılması	95
Türkiye Milli Geliri (Cari Fiyatlariyle)	96
Türkiye Milli Geliri (1948 Fiyatlariyle)	97
Milli Gelirde Ziraatin Hissesi	98
Ziraî İstihsal	98
Genel Ekiliş Sahası	99
Milli Gelirde Sanayinin Hissesi	100
Sanayi Mamulleri İstihsali	101
Maden İstihsali	102
Toptan Eşya Fiyatları ve Geçinme Endeksleri	103
Türkiyenin Dış Ticareti	111
Başlıca Maddeler İtibariyle İhracat	112
Başlıca Maddeler İtibariyle İthalât	113
İstihlâk ve Yatırım İtibariyle İthalât Kıymetleri	114
İhracatın Memleket Grupları İtibariyle Dağılışı	115
İthalâtın Memleket Grupları İtibariyle Dağılışı	116
Sınai İstihsal Endeksleri (Yabancı Memleketler)	119
Ham Madde Fiyatları (Yabancı Memleketler)	120
Toptan Eşya Fiyatları Endeksleri (Yabancı Memleketler)	121
Geçinme Endeksleri (Yabancı Memleketler)	122
Ücret Endeksleri (Yabancı Memleketler)	123

1960

Yirmidokuzuncu Hesap Yılı

MÜDÜRLER KURULU RAPORU

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI A. Ş.

1 9 6 0

Yirmidokuzuncu Hesap Yılı

MÜDÜRLER KURULU RAPORU

Sayın Ortaklar,

Bankamızın Yirmidokuzuncu Hesap Devresine ait muamelelerinin neticelerini gösteren 1960 yılı Bilânçosu ile Kâr ve Zarar hesabını tetkik ve tasvibinize arzeder, Yüksek Heyetinizi saygı ile selâmlarız.

Bankamız muamelelerini tetkike başlamadan evvel 1960 yılı zarfında yurdumuzda ve dünyada cereyan eden siyasî ve iktisadî olayları toplu bir şekilde gözden geçirmekte fayda görüyoruz.

I — YURTTA VE DÜNYADA SİYASÎ OLAYLAR

1960 yılı milletimizin ve memleketimizin istikbali bakımından pek mühim olaylara sahne olmuştur. Filhakika 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin müdahalesiyle, hukuk dışı davranışlariyle kendi kendini yıpratmış bir idare nihayet bulmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisi feshedilmiş ve Millî Birlik Komitesi, 12/6/1960 tarihinde kabul ettiği Geçici Anayasa ile yasama organı vazifesini muvakkaten üzerine almıştır. Millî Birlik Komitesi, demokratik düzenin sağlam temeller üzerine kurulmasını teminen, Millî İnkılâbın daha ilk günü teşkil ettiği bir profesörler heyetine, mevcut Anayasanın çok partili sistemde ortaya çıkan yetersizliğini gidermek üzere, yeni bir Anayasa hazırlamak görevini vermiştir.

Millî İnkılâptan sonra en mühim olay, Millî Birlik Komitesinin 13/12/1960 tarihinde kabul ettiği 157 sayılı kanunla bir Kurucu Meclis teş-

kilini kararlaştırarak, yasama organı görevini bu Meclise devretmesidir. Kurucu Meclis, Millî Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinden terekküp etmektedir. Kurucu Meclisin en mühim görevi yeni Anayasa ve Seçim Kanunlarını bir an evvel tamamlamak ve yeni Anayasayı halk oyuna sunmaktır. 157 sayılı kanun hükümlerine göre en geç 29 Ekim 1961 tarihinde iktidar yeni seçilecek Türkiye Büyük Millet Meclisine devredilinceye kadar, yasama yetkisi ile yürütme organını denetleme yetkisi de Kurucu Meclise ait bulunmaktadır.

Temsilciler Meclisinin teşkiline mütaallik 158 sayılı kanunla kabul edilen esaslar dahilinde yapılan seçimler neticesinde Temsilciler Meclisi teşekkül ederek, Kurucu Meclis, 6 Ocak 1961 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. O tarihten raporumuzun hazırlandığı tarihe kadar geçen zaman zarfında, Temsilciler Meclisi, temel kanunlar olan Anayasa ve Seçim Kanunu üzerinde çalışmıştır.

Anayasa, Temsilciler Meclisince müzakere ve kabul edildikten sonra, Millî Birlik Komitesi tarafından tasdikini mütaakıp halk oyuna sunulacaktır. Bu çalışmalar sonunda demokrasi ve Hukuk Devleti esaslarının gerçekleştirilebilmesi için lüzumlu müesseseler, Batı demokrasilerindeki esaslar dairesinde, meydana getirilmiş olacaktır. Bu gelişmeler, milletimizin siyasî huzur ve emniyet içinde yaşamasını, kültür bakımından yükselmesini ve millî ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır.

1960 yılı başlarında, Batı ve Doğu arasındaki münasebetlerde öteden beri sürüp gelmekte olan gerginliğin azalacağı kanaati, siyasî çevrelerde hâkim bulunuyordu. Bu iyimser hava maalesef uzun müddet devam edememiştir. 1960 yılı ilkbaharında Paris'te yapılan zirve toplantısı, bir keşif uçağı hâdisesi bahane edilerek, daha müzakereler başlamadan dağılmış ve soğuk harp yeniden hızlanmıştır. Hür devletler topluluğu ile demirperde gerisi memleketler arasında mevcut anlaşmazlıkların, bu arada Berlin ihtilâfı, silâhsızlanma, nükleer silâh denemelerinin durdurulması gibi meselelerin halli 1960 yılında da mümkün olmamıştır. Diğer taraftan, Küba'nın davranışı, Laos'ta sürüp giden iç savaşlar, Kongo'da barışı tehdit eder bir mahiyet alan kargaşalık, dünya halk efkârını meşgul eden yeni meseleler olarak ortaya çıkmıştır.

Batı devletleri arasındaki dostluk bağlarının kuvvetlendirilmesi, barışın muhafaza ve idamesi, iktisadî işbirliği ile karşılıklı yardımlaşmanın

gerçekleştirilmesi, bazı güçlüklere rağmen, gelişmekte devam etmiştir. Bu arada Cezayir'in istiklâli, Arap - İsrail münasebetlerinin gerginliği Batı ve Orta Doğu'da hal çaresi bekleyen meseleler arasındadır. İki camia arasında 1961 başında yeniden beliren yumuşama alâmetleri ve istiklâle kavuşan Asya ve Afrika Devletlerinin, üçüncü bir devletler topluluğu halinde, Batı ve Doğu arasında bir muvazene unsuru olmağa çalışmaları, ilerisi için ümit verici görünmektedir.

Millî Birlik Hükümetinin tâkip ettiği dış politikanın temelini, Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" umdesi teşkil etmektedir. Bu politikanın başlıca vasıfları, dürüstlük ve samimiyettir. Türkiye milletlerarası münasebetlerde, umumî bir itimat buhranından ileri gelen gerginliğin bir an önce ortadan kaldırılmasını samimiyetle arzulamakta, bu mevzuda Birleşmiş Milletlerce sarfedilen gayretleri desteklemek suretiyle bu gayenin gerçekleştirilmesinde kendisine düşeni yapmaktadır. Millî İnkılâbın daha ilk saatlerinde ilân edildiği üzere, bütün milletlerarası taahhütlerimize bağlılığımız devam etmektedir. Türkiye, müşterek emniyet sahasında elde edilen tesanüdün, yapıcı bir işbirliği anlayışı içinde, iktisadî ve kültürel sahalarda da geliştirilmesi için gayretlerine devam etmek azmindedir.

II – YURTTA VE DÜNYADA İKTİSADÎ DURUM

1960 yılında Türk ekonomisindeki en ehemmiyetli gelişmeler, şüphesiz ki enflâsyonun durdurulması ve iktisadî nizamın tesisi için Millî İnkılâp Hükümetince sarfolunan ciddî gayretlerdir.

Uzun bir devre devam etmiş olan enflâsyonun tediye muvazenesi üzerindeki yıkıcı tesirleri ve ekonomide tevlit ettiği tıkanıklıkların zoriyle, 1958 yılı Ağustos ayında kabul edilmiş bulunan istikrar programının Devlet bütçesi ve yatırımlarla ilgili hükümleri yerine getirilmeyerek, 1960 bütçesi büyük bir açıkla kabul edilmiş, Hazinenin Merkez Bankası kaynaklarına müracaatları devam etmiş, mevcut kaynakların hemen tamamı resmî sektöre tevcih edilmiş, imâr işleri gibi verimsiz sahalara yapılan yatırımlar durdurulmamıştır. Bu şartlar altında enflâsyon, 1959 yılı Haziran ayından sonra yeniden kuvvetlenerek, 1960 yılının yarısına kadar şiddetini muhafaza etmiştir. 1958 yılının ikinci yarısından itibaren kredi takyitleri daha ziyade hususî sektöre verilen krediler üzerinde müessir olmuş, bu sektörde yatırımlar yavaşlamış, senelik millî gelir artışı düşük bir seviyeye inmiş, fert başına reel istihlâkte gerilemeler meydana gelmiştir.

Memleket idaresini bu şartlar içinde devralan Millî İnkılâp Hükümeti, enflâsyonu kat'i olarak durdurmak ve bozulmuş olan iktisadî nizamı yeniden tesis etmek üzere, malî ve nakdî sahalarda şumullü tedbirler alarak, bunları ciddiyetle tatbike başlamıştır. 1960 bütçesini muvazeneye kavuşturmak için genel ve katma bütçelerde yapılan kısıntılar, mevcut yatırım projelerinin gözden geçirilerek, en zarurî olanlarının tatbik veya devamı hususunda karar alınması ve bunların kısa vâdeli kaynaklarla finansmanına nihayet verilmesi, Hazine ve iktisadî devlet teşebbüslerinin donmuş borçlarının tahkimi, resmî iskonto haddinin yükseltilmesi, faiz hadlerinin kanunla dondurulmuş vaziyetlerinden çıkarılarak, yeni hadlerin tasarrufu teşvik edecek, ziraat ve ihracatı himaye eyleyecek seviyelerde tespiti, sanayi ve ihracat finansmanlarının kredi takyitlerinden istisna edilmesi, kambiyo muamelelerinde prim tatbikatının ve Millî Ko-

runma Kanununun kâr hadleriyle ilgili hükümlerinin ilgası bunların başlıcalarını teşkil etmektedir.

Bu tedbirlerin ekonomi üzerindeki tesirleri derhal görülmüş, fiyatlar 1960 yılının ikinci yarısından itibaren istikrara kavuşmuş, gayri menkul ve altın fiyatları gerilemiş, Millî İnkılâbın ilk aylarında ekonomide beliren likidite tercihi temayülü tedricen zail olmağa başlamıştır.

1959 yılında başlayarak kısmen çeşitli sektörlerde müstehlikin davranışı neticesinde 1960 yılında da devam etmiş olan iktisadî faaliyetlerdeki yavaşlamayı ortadan kaldırmak üzere, resmî ve hususî sektör yatırımlarının teşviki istikametinde tedbirler alınmağa başlanmıştır. Yüksek seviyede muvazeneli bir bütçe olarak kanunlaşmış bulunan 1961 bütçesinde, yatırım tahsisatının, 1960 bütçesine nazaran artırılmasında bu cihet müessir olmuştur.

Memur maaşlarına bir miktar zam yapılması suretiyle, enflâs yonun, gelir tevezzüünde sabit gelirli zümreler aleyhine meydana getirmiş olduğu muvazenesizliğin kısmen izalesi için de bir gayret sarfolunmuş bulunmaktadır. Mütevazin olarak hazırlanmış bulunan 1961 bütçesinde bu muvazenenin tahakkukunu sağlamak ve gelir tahsilâtı tahminlere uygun bir seyir takip etmediği takdirde masraf kalemlerinde gerekli indirimleri yapmak üzere, Bütçe Kanununun 4 üncü maddesiyle, bütçe tatbikatının dört ayda bir gözden geçirilmesi kabul olunmuştur.

Millî İnkılâba takaddüm eden günlerdeki iktisadî durum ile Millî İnkılâp Hükümetince alınmış olan istikrar tedbirlerini böylece hülâsa ettikten sonra, 1960 yılının iktisadî vaziyetine bir bütün olarak bakıldığı taktirde, elde mevcut istatistiklere göre ziraî istihsalin, artış kaydeden tütün, pancar ve bakliyat müstesna, 1959 seviyesini muhafaza ettiği, sınaî istihsalde, Devlet sektöründe çelik, çimento ve şeker istihsalindeki artışın devam ettiği, maden istihraç sanayiinde maden kömürü, demir cevheri ve manganez istihsalinde düşüş, demiryoliyle yapılan eşya nakliyatında da bir azalma meydana geldiği müşahede olunmaktadır. Dış ticaret hacminde de, 1959 yılına nazaran, % 4,6 nispetinde bir azalma görülmektedir. İthalât cüz'i bir miktar, ihracat ise % 9 nispetinde azalmıştır. 1960 yılında toptan eşya fiyatları ve geçinme endekslerindeki artış, sırasiyle % 5 ve % 7 ye inhisar etmiştir. Fiyatlarda Haziran ve Temmuz aylarından itibaren başlamış bulunan istikrar, sene nihayetine kadar devam etmiştir.

İktisadî hayatımızda görülen bu muvazenenin devamı ve Türk ekonomisinin istikrar içinde gelişmesi gayesinin gerçekleştirilmesi, istihsal faaliyetlerinin aksamadan yürütülmesine, resmî ve hususî sektörün yatırım finansmanlarının hakikî tasarrufa ve dış yardıma istinat etmesine bağlı bulunmaktadır.

Dünya iktisadî durumuna gelince, Batı Avrupa memleketlerinde 1959 yılında başlayan yüksek konjonktür, 1960 yılı başlarında da devam etmiş ve enflâsyonist temayüllerin, faiz hadlerinin yükseltilmesi ve kredi kontrol tedbirleriyle bertaraf edilmesine çalışılmıştır. Bu memleketlerden bazılarında, yılın yarısından sonra iktisadî faaliyetlerde bir yavaşlama müşahede olunmaktadır.

Birleşik Amerika'da 1960 yılı boyunca iktisadî faaliyetlerde bir gerileme, millî gelirde bir azalma müşahede olunmuştur. Altın ve döviz rezervlerindeki azalma devam etmiş ve Amerikan Hükümeti, bunun önüne geçmek ve doların değerini korumak üzere, döviz ödemelerinde tasarruf sağlayacak tedbirler almıştır.

Bu devrede ham madde fiyatları, başlıca piyasalarda, umumiyetle düşüş göstermiş, dünya ticareti, 1959 yılına nazaran, cüz'i bir artış kaydetmiştir.

III — PARA VE KREDİ

1 — PARA ARZI ve PARA BENZERİ LİKİDİTELER

Para arzı ve para benzeri likiditeler, 1949 yılından 1960 yılı Mart ayı sonuna kadar, şiddeti yıldan yıla artmış olan enflâsyon tazyiklerinin tesiri altında süratle çoğalmıştır. On yıldan fazla sürmüş olan bu enflâsyon tazyiklerini tahrik eden âmil ve aynı zamanda bu tazyiklerin bir neticesi olan para arzı ile para benzeri likiditelerdeki artış, % 53,6 nispetinde yıllık bir ortalama ile 1960 senesi Mart ayı nihayetinde, 1949 yılı sonuna nazaran, 6,5 misli bulmuştur. Para arzı, toptan eşya fiyatları yardımiyle

Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler

(Milyon TL.)

Tarih	Para Arzı			Para benzeri likiditeler	Toplam
	Banknot ve ufak para	Kaydi para	Toplam		
1949 Aralık	847	210	1.057	866	1.923
1955 Aralık	1.805	846	2.651	3.002	5.653
1958 Haziran	3.512	1.201	4.713	5.190	9.903
1959 Haziran	3.010	1.257	4.267	6.061	10.328
1959 Aralık	3.406	1.683	5.089	6.772	11.861
1960 Mart	3.553	1.685	5.238	7.244	12.482
Haziran	3.793	1.557	5.350	7.043	12.393
Eylül	3.941	1.502	5.443	7.015	12.458
Aralık	3.828	1.746	5.574	7.497	13.071

Not :

1 — Para arzına dahil banknotlar, Merkez Bankası bilânçolarında "Tedavüldeki Banknotlar" adı altında gösterilen miktarlardan bankaların kasalarında bulunan banknot miktarı düşülmek suretiyle hesaplanmıştır.

Hazinece ihraç olunan madeni para yekûnlarından Merkez Bankası ile bankaların kasalarında bulunan ufak para düşülmüştür.

2 — Kaydî para, bankalar nezdindeki vâdesiz ve bloke olmayan ticarî mevduat ile Merkez Bankası nezdinde bulunan aynı mahiyetteki mevduat bakiyesi mecmuudur.

3 — Para benzeri likiditelere, vâdeli ve vâdesiz resmî mevduat, vâdeli ve bloke ticarî mevduat ile tasarruf mevduatı, Merkez Bankası nezdindeki resmî mevduat ile kaydî para vasfını haiz olmayan muhtelif mevduat dahildir.

Para ve para benzeri likiditelere, bankalar nezdindeki "bankalararası mevduat" ve bankaların Merkez Bankası nezdindeki mevduatı dahil değildir.

4 — Aralık ayına ait rakamlar muvakkattir.

sabit fiyatlara irca edildiği takdirde, devre içindeki yıllık ortalama artış % 10,2 ye tekabül etmektedir.

Bu devrede para arzı artışını önlemek gayesiyle, 1956 yılı Haziran ve Ağustos aylarında bazı tedbirler ilân edilmiştir. Ancak bunlar samimî bir inanışa dayanmadığından, zahirî bir mücadele mahiyeti arzetmiştir. Bununla beraber, milletlerarası teşekküllerden ve yabancı memleketlerden temin edilecek kredilerle ilgili olan 1958 Ağustos ayı istikrar tedbirleri, munhasıran para arzı zaviyesinden, 1959 Haziran ayına kadar, bazı müsbet neticeler vermiş ve 1958 ve 1959 Haziran ayları arasında para arzı, 446 milyon lira azalmıştır. Fakat mütaakıp altı ay içinde 822 milyon lira artarak, bir önceki azalışın müsbet neticelerini yokettikten başka, yeni tazyikler de yaratmıştır. Azalma, munhasıran para arzının cüz'ünü teşkil eden banknotlarda meydana gelmiştir.

Para arzı ve para benzeri likiditeler, 1960 yılı Mart ayından sonra iki şekilde gelişmiştir. Haziran ayı sonuna kadar para arzı 112 milyon lira artmış, para benzeri likiditeler 201 milyon lira azalmıştır; bu tarihten sonra para arzı, Aralık ayına kadar 724 milyon lira, para benzeri likiditeler de 454 milyon lira çoğalmıştır. Bu gelişmelerin sebeplerini, para arzı ile para benzeri likiditeleri terkip eden unsurların incelenmesi daha iyi belirtecektir.

A — Banknot

Banknot ihracı, genel olarak, 1960 yılı Mart ayına kadar bütçe açıklarının, yatırım programlarının ve fiyat tanzimi için yaptırılan müdahale mubayaaları veya satışlarından mütevellit zararların tazyikleri altında mütezayit bir artış seyri takip etmiştir.

1949 yılında tedavüle çıkarılmış olan 893 milyon liralık banknotun 803 milyon lirası, yıl sonu bakiyelerine nazaran, bankalar sistemi dışında tedavül etmiştir. Bu tarihten sonra yılda ortalama % 34,1 nispetinde artmış olan banknot ihracı, 1960 yılı Mart ayında 4.015 milyon liraya çıkmıştır. Banka kasalarındaki banknotlar dışında tedavül eden miktar ise, aynı 10 yıllık devrede, yılda ortalama % 32 nispetinde çoğalarak, zikri geçen tarihte 3.435 milyon liraya yükselmiştir.

Bu devredeki banknot artışı, Hazineyle birlikte, iktisadî devlet işletmelerinin borçlarını artırmıştır. Elde olunan bu kısa vâdeli kaynaklarla cari masraflar, zararlar ve yatırımlar karşılanmıştır. Kredi şekline böylece inkılâp eden banknot, sun'î mevduat artışları şeklinde bankalar sistemine geri dönmüştür. Bankalar sistemi bunlarla kredilerini, krediler ise mevduatı artırmış ve neticede kaydî para, banknot artışının çoğaltıcı tesiriyle yükselmiştir.

1958 Ağustos ayında ilân olunan istikrar programının banka kredilerine ve Merkez Bankası kredilerine taallûk eden kısmı, çok kısa bir müd-

Para Arzı - Bilfiil Tedavüldeki Banknotlar

(Milyon TL.)

Tarih	T. C. Merkez Bankasınca tedavüle çıkarılan	Banka kasalarında bulunan (—)	Bilfiil tedavül eden
1949 Aralık	893	— 90	803
1955 Aralık	2.008	— 264	1.744
1958 Haziran	3.728	— 309	3.419
1959 Haziran	3.420	— 511	2.909
1959 Aralık	3.891	— 596	3.295
1960 Mart	4.015	— 580	3.435
Haziran	4.229	— 555	3.674
Eylûl	4.461	— 644	3.817
Aralık	4.452	— 753 (x)	3.699 (x)

(x) Aralık ayına ait rakamlar muvakkattir.

det için banknot ihracında azalma tevlit etmiş, 1958 ve 1959 Haziran ayları arasında bilfiil tedavülde bulunan banknotlar 508 milyon lira azalmıştır. Bu azalış kısmen, resmî sektörün finansmanına konulmuş olan sınıra riayet edilmiş olmasından ve ithalât ve sair döviz tediyelerine tahsis edilmiş olan dış yardımların piyasadaki banknotları bankaya tevcih etmesinden ileri gelmiştir. Azalma geçici olmuş ve 1959 yılı sonunda bilfiil tedavül eden banknot miktarı, 1959 Haziran ayına nispetle, 386 milyon lira artmıştır.

Tedavüldeki banknot miktarı, 1959 sonundan 1960 yılı Mart ayı nihayetine kadar yeniden 124 milyon liralık bir artış kaydettikten sonra, bu tarihten Eylûl sonuna kadar da 446 milyon liralık bir artış göstermiştir. Altı ay zarfında meydana gelen bu ehemmiyetli artışın başlıca sebebi, bu devrede ekonomide bankalardan mevduat çekilişi şeklinde tezahür eden nakit muhafaza temayülü ve bu temayülün bankacılık, sanayi ve ticaret çevrelerinde doğurduğu likidite azlığı ve esasında denk olarak hazırlanmamış bulunan ve 1960 yılı Nisan ayından itibaren açık vermeğe başlayan bütçe finansmanı dolayısiyle, Hazinenin kısa vâdeli avans hesabını kullanmasıdır. Filhakika 1960 yılı Şubat nihayetinde 752 milyon lira olan kısa vâdeli avans borç bakiyesi Mart ayı sonunda 1.061 milyona ve Nisan ayı nihayetinde 1.077 milyon liraya yükselmiştir. Bu devrede tedavüldeki banknotları artıran diğer bir âmil de ICA Yardımları Karşılık Pa-

ralarından İktisadî Devlet Teşekküllerinin finansmanı için yapılan tahsislerdir.

1960 yılı Eylûl ayından sonra piyasanın mevsimlik ve kısa vâdeli normal finansmanı başlamıştır. Böylece, Bankamızca tedavüle çıkarılan banknotlar yekûnu Ekim ayı sonunda 4.573 milyona baliğ olmuştur. Bu devrede açılmış olan Merkez Bankası kredilerinin vâdelerinde tamamen ödenmesi suretiyle çıkarılmış olan banknotların Bankamıza geri dönmelerini teminen, gerekli tedbirler alınmıştır. Filhakika mütaakıp aylarda bahis konusu kredilerden ödemeler başlamış ve tedavüle çıkarılan banknot miktarı 1960 yılı sonunda 4.452 milyona inmiştir.

Banka kasalarındaki banknotların yıl ve ay sonlarındaki bakiyeleriyle vâdesiz ticarî mevduat ve tasarruf mevduatı arasında münasebet tesis edildiği takdirde, nispetin 1949 da % 15,6, 1960 Mart ayı sonunda ise % 10,8 olduğu görülmektedir. 1949 sonu - 1960 Mart sonu devresinde bankaların mevduat dışındaki taahhütlerinin de yüksek seviyelerde seyrettiği nazara alınırsa, kasa seyyaliyetinin 1949 yılına nispetle çok daha düşük olduğu müşahede edilebilir.

Kredi enflâsyonu birçok bankaların seyyaliyet emsallerini düşürmüş ve bu düşüklüğün zararlı olduğu 1960 Mayıs ve Haziran aylarında meydana gelmiş olan mevduat çekilişinde tebarüz etmiştir. Kasalardaki banknotların vâdesiz ticarî mevduat ve tasarruf mevduatına nispeti, Mayıs ayında % 13,3 e yükselmiş ve Haziran ayında mevduat çekilişi yüzünden % 11,3 e kadar düşmüştür. Aralık ayında yeniden bir yükselme müşahede edilmektedir.

Para Arzı — Bilfiil Tedavüldeki Ufak Para

(Milyon TL.)

Tarih	Hazinece tedavüle çıkarılan	Banka ve Merkez Bankası kasalarında bulunan (—)	Bilfiil tedavül eden
1949 Aralık	46	— 2	44
1955 Aralık	63	— 2	61
1958 Haziran	93	0	93
1959 Haziran	101	0	101
1959 Aralık	112	— 1	111
1960 Mart	119	— 1	118
Haziran	123	— 4	119
Eylûl	129	— 6	123
Aralık	136	— 7 (x)	129 (x)

(x) Aralık ayına ait rakamlar muvakkattir.

Hazinece çıkarılmakta olan ufak para, geçen yıl içinde 23 milyon lira artmıştır. Bu artış, yeni çıkarılmış olan akmonital ikibuçuk ve bir liralıklarla, bronz 25, 10 ve 5 kuruşluklardan ileri gelmektedir. Bu artışa Millî İnkılâbı mütaakıp tedavüle çıkarılması kararlaştırılan on liralıklardan Aralık 1960 nihayetine kadar tedavüle çıkarılan 120 bin liralık on liralık dahildir. B — Ufak para

1960 yılı sonunda tedavülde bulunduğu kaydedilen 136 milyon liralık ufak paranın 35 milyon lirası 4,5 ve 2,4 gram sâf gümüş ihtiva eden gümüş bir ve yarım liralıklardan terekküp etmekte ve fiilen tedavül etmemektedir. 1954 yılında 19 kuruş civarında seyreden gümüş fiyatının 1955 yılından itibaren artmağa başlayarak 1958 Ekim ayında 65 kuruşa yükselmesi bu hâdiseyi yeter derecede aydınlatmaktadır.

Merkez Bankası kasasında 1960 yılı Haziran ayından itibaren görülen madenî para artışı, yeni ufak paraların tedavüle çıkarılması için yapılan hizmetle ilgili bulunmaktadır.

Banka kasalarında bulunan ufak paralar yekûnu da, her yıl olduğu gibi, bu yıl da 1 - 2 milyon lira arasında seyretmiştir.

1960 yılı Mart ayına kadar enflâsyon politikası neticesinde devamlı ve sür'atli bir artış seyri takip etmiş olan kaydî para, Mayıs ayından itibaren siyasî hâdiselerin tesiri altında bir müddet azalıp durakladıktan sonra, piyasada itimadın teessüs etmeğe başlamasiyle, Ekim ayından itibaren, tedricen artmağa başlamıştır. C — Kaydî para

1949 - 1960 Mart devresinde kaydî para arzının kaynak ve artış sebeplerini, kredi, mevduat ve para değeri arasındaki üçlü münasebet teşkil etmiştir. 1951 yılından itibaren takip edilen ucuz para politikası ve resmî sektörün açıkları efektif talebi artırmıştır. Bu hal kümülâtif bir şekilde banka kredilerinin ve mevduatın artışına sebep olmuştur. Genişleyen banka kredilerinin tevlit ettiği mevduat artışı, yeni kredi genişlemelerinde kaynak olarak kullanılmıştır. Kaydî parada yıllık artış, bu devrede % 68,5 nispetinde olmuştur.

İstikrar programları içinde yer alan para ve kredi tedbirlerinin nihaî gayesi, umumiyetle para arzını enflâsyon tazyikleri yaratmayacak seviyelerde muhafaza etmek ve bu arzı terkip eden banknotlar ile kaydî para arasında makûl bir nispet idame ettirmektir. 1958 Ağustos ayında alınmış olan kredi tanzim tedbirleri ancak banknot hacminde geçici bir azalma meydana getirmiş, kaydî paraya büyük ölçüde müessir olamamıştır. Kaydî parada 1958 senesi Haziran nihayetine nazaran 1959 yılı sonunda 482 milyon liralık artış kaydedilmiş olması, buna delil olarak gösterilebilir.

Para Arzı İçindeki Kaydî Para - Vâdesiz Serbest Ticarî Mevduat

(Milyon TL.)

Tarih	Bankalarda		Merkez Bankasında		Toplam
	Resmi ticarî sektör	Hususi ticarî sektör	A. B. D. yardımları % 10 ları	Diğer mevduat	
1949 Aralık	202		2	6	210
1955 Aralık	836		3	7	846
1958 Haziran	1.146		48	7	1.201
1959 Haziran	1.139		103	15	1.257
1959 Aralık	231	— 1.295	123	34	1.683
1960 Mart	1.501		166	18	1.685
Haziran	242	— 1.141	161	13	1.557
Eylûl	1.354		123	25	1.502
Aralık	296	— 1.281	129	40	1.746

Not :

1 — Bankalarda sütununda gösterilen Mevduatın sektörler itibariyle tasnifi 1959 ve 1960 yılı sonlariyle, 1960 Haziran ayı için yapılabilmiştir.

2 — İktisadî Devlet Teşekkülü halindeki işletmeler ve bunlara bağlı teşebbüs ve müesseseler, Devletin veya mahallî idarelerin vaz'ettikleri sermaye ile kurulmuş şirketler ve bunlara bağlı teşebbüs ve müesseselerin mevduatı "resmî ticarî sektör" adı altında gruplandırılmıştır.

3 — Her nevi ortaklara, tüccarın firmalarına, cemiyet, kooperatif ve birliklerin ticarî işletmelerine ait mevduat "hususî ticarî sektör" adı altında gruplandırılmıştır.

4 — Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

Bankalardaki kaydî para, 1960 yılı Mart ayı nihayetinden Eylül ayı sonuna kadar 183 milyon lira azalmıştır. Bu azalmanın başlıca sebebi, Millî İnkılâp hareketinin bazı çevrelerde yaratmış olduğu çekimserlik ve nakit muhafaza temayülüdür.

Nakit muhafaza temayülünün doğurduğu kaydî para çekilişi hareketi çok kısa sürmüş ve Ekim ayından itibaren teessüs etmeğe başlayan itimatla yeniden artmağa başlamıştır. Devre içinde yer yer devam eden mevduat çekilişi, para yatıran çevrelerin genişlemesiyle telâfi edilmiştir. Bu suretle Eylül ayı sonunda 1.354 milyon liraya inmiş olan vâdesiz serbest ticarî mevduat Aralık ayı sonunda 1.577 milyon liraya yükselmiştir.

Bir kontrol vasıtası olarak ihdas edilen servet beyannamesi, bazı çevrelerde Şubat ayında mevduat çekilişi yaratmış ise de, bu tedbirin bir vergi formalitesi olduğu anlaşılınca, istirdat temayülü kaybolmuştur.

Tedavüldeki paranın teşkilâtlı bir tevzi mekanizması olan bankalara dönmesi, bunların yeniden kullanılmasını, kontrolünü ve geçmişten müdevver enflâsyon tazyiklerinin hafifletilmesini kolaylaştıracaktır.

Bankalardaki Para Benzeri Likiditeler

(Milyon TL.)

Tarih	Vâdeli ve vâdesiz resmî mevduat			Ticarî vâdeli ve bloke mevduat		Tasarruf mevduatı		Toplam
	Genel ve katma bütçeli daireler	Belediyeler ve hususî idareler	İçtimaî sigorta kurumları	Resmî ticarî sektör	Hususî ticarî sektör	Vâdesiz	Vâdeli	
1949 Aralık	161	31	(10)	48		353	118	711
1955 Aralık	—	902	(486)	154		1.563	165	2.784
1958 Haziran	—	1.244	—	216		2.804	348	4.612
1959 Haziran	—	1.473	—	180		3.037	392	5.082
1959 Aralık	710	98	884	3	139	3.610	430	5.874
1960 Mart	—	1.646	—	141		3.845	483	6.115
Haziran	675	141	898	13	95	3.534	511	5.867
Eylûl	—	1.780	—	89		3.426	588	5.883
Aralık	717	163	1.017	6	125	3.682	684	6.394

Not :

1 — Mevduatın sektörler itibariyle tasnifi 1959 ve 1960 yılı sonlariyle 1960 Haziran ayı için yapılabilmiştir. İçtimaî sigorta kurumları sütununda 1949 da parantez içinde görülen 10 milyon lira İşçi Sigortaları Kurumunun 1949 bilânçosundan ve 1955 yılına ait olan 486 milyon lira İşçi Sigortaları Kurumu ile Emekli Sandığının 1955 bilânçolarından alınmıştır.

2 — "Genel ve katma bütçeli daireler" rakamlarına, kanunla kurulmuş müstedavil sermayeli teşekküller ile mahkemeler, İcra ve İflas Daireleri ve Tereke hâkimlikleri mevduatı dahildir.

3 — İçtimaî sigorta kurumları sütununda, T. C. Emekli Sandığının, İşçi Sigortaları Kurumunun ve kanunlarla kurulmuş diğer yardımlaşma sandıklarının mevduatı gösterilmiştir.

4 — Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

D — Bankalardaki para benzeri likiditeler

Bankalar nezdindeki para benzeri likiditeler, 1949 senesi nihayetinden 1960 yılı Mart ayına kadar, banknot ve kaydî para bahislerinde belirtilmiş olan tesirlerle teşekkül etmiş olan fâsit daire içinde devamlı olarak yükselmiştir. 1949 yılı sonunda 711 milyon lira olan para benzeri likiditeler, 1960 yılı Mart ayına kadar yılda ortalama % 74,1 nispetinde artarak, bu tarihte, 6.115 milyon liraya çıkmıştır. Para arzı dışındaki bu mevduat sabit fiyatlara irca edildiği takdirde, yıllık ortalama artış % 24,8 dir.

Takip edilmiş olan para ve kredi politikalarının mevduat bünyesinde vâdeler bakımından meydana getirmiş olduğu zararlı inkişafları belirtmek maksadiyle, vâdeli ticarî mevduat ile tasarruf mevduatı toplamının vâdesiz olanlara nispetinin 1949 da % 29,9 1960 yılı Mart ayında ise % 11,7

olduğuna işaret etmek kâfidir. Ayrıca bu devre içinde bu iki nevi vâdesiz mevduat yekûnunun yılda ortalama % 84,2, vâdeli olanlarının ise % 26,9 nispetlerinde artmış olduğu kayda değer. Bu devre içinde vâdeli mevduatın gelişmemiş olması, vâdeli mevduata tatbik olunan faiz haddinin tatmin edici olmayışı kadar enflâsyonun, ticaret ve tasarruf erbabında yarattığı kararsızlıktan ileri gelmiştir.

Resmî ve ticarî mevduat ile tasarruf mevduatı, umumî mevduat toplamı içinde 1949 daki nispetleri 1960 yılında da muhafaza etmiştir. Tasarruf mevduatının umumî mevduat içindeki hissesinde görülen % 3 nispetindeki yükseliş, ticarî mahiyetteki bir kısım mevduatın ikramiye ve sair sebeplerle tasarruf hesaplarına yatırılmasından ve bu nevi mevduatın, Bankalar Kanunu mucibince, ticarî ve resmî mevduat ile bankalar mevduatı dışında kalan bazı hesapları da, ihtiva etmesinden ileri gelmektedir.

Mevduatın banka grupları itibariyle dağılışında, bu devrede önemli değişiklikler meydana gelmemiştir. Hususî kanunlarla kurulmuş olan bankalar, umum mevduatın 1949 yılında olduğu gibi, 1959 senesi sonunda da % 46 sına hissedar olmuştur. Ancak 1949 da, bu nevi bankalarda, mevduatın kredilere nispeti % 61 iken, 1959 da % 53 e düşmüştür. Ayrıca, bu nevi bankalar, topladıkları mevduatın 1949 da % 34 ünü resmî sektöre kredi olarak tahsis ettikleri halde, 1959 da % 69 unu bu sektöre ayırmışlardır. Bu netice, hususî sektörün ihmal edildiğine delil olabilir. Resmî sektöre açılan kredilerle umum mevduat arasında münasebet kurulduğu takdirde, 1949 da bu sektöre açılan kredilerin umum mevduatın % 17 sini, 1959 da ise % 32 sini teşkil ettiği görülebilir. Bu nispetler de kredi tahsislerinin hususî sektör aleyhinde bir gelişme kaydettiğini göstermektedir.

Vâdesiz serbest ticarî mevduat dışında kalan para benzeri likiditeler Mart ayından sonra, Temmuz sonuna kadar, 291 milyon lira azalmış, bu tarihten sonra yeniden yükselmeğe başlayarak, 5.824 milyon olan Temmuz rakamına nazaran Aralık sonunda 570 milyon lira fazlasiyle 6.394 milyon liraya baliğ olmuştur.

Para benzeri likiditeler içinde mevduat çekilişinden en çok tasarruf mevduatı müteessir olmuş, Mart ve Eylül ayları arasında bu nevi mevduat 314 milyon lira azalmış, Eylül sonuna kadar hemen hemen sabit kalmış ve bu tarihten sonra yeniden yükselmeğe başlamıştır. Eylül ayına nazaran Aralık ayı sonunda meydana gelmiş olan artış, 352 milyon liradır.

Tasarruf mevduatındaki çekilme hareketi yalnız vâdesiz tasarruf mevduatına inhisar etmiştir. Bu nevi mevduat Mart ve Eylül sonları arasında 419 milyon lira azalırken, vâdeli tasarruf mevduatı Marttan sonra Eylül ayına kadar tedricen ve Ağustos ayından sonra hızla artarak, Aralık ayı sonunda 201 milyon lira çoğalmıştır. Bu yükselişe, 1/8/1960 tarihinde ilân

olunan faiz hadleri kararında, vâdeli mevduatın himaye edici hadlere tabi kılınması müessir olmuştur. Para değerinin, bundan böyle, kayba uğratılmayacağı hakkında tasarruf çevrelerinde teessüs etmeğe başlayan inanç da bu artışta rol oynamıştır.

1960 yılı Mart ayından sonra vâdeli ticarî mevduat Eylüle kadar 52 milyon liralık bir kayba uğramış, Aralık sonunda ise, Eylül ayına nazaran, 42 milyon lira artmıştır. Resmî mevduatta Mart ayına nazaran Aralık sonunda 251 milyon lira artış kaydedilmiştir.

Merkez Bankasındaki Para Benzeri Likiditeler

(Milyon TL.)

Tarih	Resmî Mevduat			Muhtelif Mevduat				Toplam
	A.B.D. yardımları karşılık muvakkat hesapları	Diğer resmî mevduat	Toplam	Milletlerarası para Fonu	A.B.D. yardımları % 90 ları	Zirai mahsul fazlası	Diğer mevduat	
1949 Aralık	—	101	101	(26)	35	—	19	155
1955 Aralık	47	85	132	(54)	—	55	31	218
1958 Haziran	34	144	178	(61)	32	317	51	578
1959 Haziran	30	498	528	119	165	122	45	979
1959 Aralık	22	260	282	111	31	425	49	898
1960 Mart	250	224	474	111	81	418	45	1.129
Haziran	321	134	455	111	195	351	64	1.176
Eylül	313	236	549	111	145	257	70	1.132
Aralık	404	251	655	84	47	227	90	1.103

Not :

1 — "Diğer resmî mevduat" genel ve katma bütçeli daire ve müesseselere taallûk etmektedir.

2 — Milletlerarası Para Fonu tevdiatı 1958 yılından önce Bankalar Mevduatı hesabında gösterilmiştir.

E — Merkez Bankasındaki para benzeri likiditeler

Merkez Bankası nezdindeki para benzeri likiditeler, 1949 yılından itibaren, genel olarak, Amerikan Yardımları Türk Lirası Karşılık Hesaplarının hareketlerine ve resmî mevduatın mevsimlik temevvüçlerine tabi olarak seyretmiştir. Bu hesaplar dışında kalan mevduat, önemli değişiklikler arzetmemiştir.

Amerikan Yardımları mukabilinde Türk lirası olarak, Merkez Bankası nezdinde tesis olunan karşılıkların % 10 u Birleşik Amerika Büyük Elçiliğinin ve Amerikan Yardım Heyetlerinin memleketimizdeki idarî masrafla-

rına ve stratejik maddeler mubayaasına tahsis edilmek üzere emirlerine tefrik edilmekte; % 90 ı da Merkez Bankası nezdinde muhtelif mevduat meyanında muhafaza edilmektedir. Bu hesaplarda biriken paralar, zaman zaman, Maliye Bakanlığı ile yardım mercileri arasında yapılan anlaşmalarla serbest bırakılmaktadır. Serbest bırakılan kısımlar, Millî Savunma masraflarının karşılanmasına ve çeşitli projelerin finansmanına tahsis edilmek üzere, resmî mevduat hesaplarına nakledilmekte ve ilgili dairelerce kullanılmaktadır.

Milletlerarası Para Fonunun nezdimizdeki mevduatı Fon'dan alınan kredilerle ilgili olarak değişmektedir. Bilindiği gibi, Fon'a üye olan memleketler iştirak hisselerini kısmen altınla, kısmen nakit veya bono şeklindeki millî parayla ödemekte ve Fon, bunları alâkalı memleketin Merkez Bankasına tevdi etmektedir. Ayrıca, Fon'dan yapılan döviz alımları da satın alan memleketin parası karşılığında yapılmakta ve vâdeleri gelince, evvelce verilmiş olan millî para, döviz mukabili geri alınmaktadır. Nezdimizdeki Fon mevduatı esas itibariyle bu muamelelerin tesiri altında azalıp çoğalmıştır.

Gelir toplayan ve harcama yapan daire ve müesseseler tevdiatından terekküp eden resmî mevduat, genel olarak gelir ve giderlerin temevvüçlerine tâbi olarak seyretmiştir Resmî mevduat meyanına, 1958 Ağustos ayından sonra, 19/8/1960 tarihinde tasfiye hesabına devrolunan Kambiyo Karşılık Fonu ile İç Finansman Fonu bakiyeleri de girmiştir.

Merkez Bankasının para benzeri likiditeleri arasında yer alan diğer mevduat, önemli bir değişiklik göstermemiştir. 1960 yılı sonunda 90 milyon liraya baliğ olan bu nevi mevduatın başlıca kalemlerini, yabancılara ait olup 14 sayılı karar mucibince Bankamıza yatırılmış olan meblâğlar, çeşitli kanun ve kararnamelerle bankada muhafaza olunan paralar teşkil etmektedir.

F — Bankaların diğer pasif hesapları

Bankaların mevduat dışında kalan kaynaklarından başlıcalarını öz kaynaklar, tahvil ihracı suretiyle elde olunan gelirler, Merkez Bankasından temin edilen avanslar ve Amortisman ve Kredi Sandığından elde edilen krediler teşkil etmektedir.

Bankaların öz kaynakları, 1949 - 1959 yılları arasında 2.190 milyon lira artış kaydetmiştir. İlk nazarda tatmin edici gibi görünen, bu olay kredilerle öz kaynaklar arasında münasebet kurulduğu takdirde, bankalar bünyesinin bu devrede zayıflamış olduğunu gizleyememektedir. Filhakika öz kaynaklar, 1949 yılı sonunda banka kredilerinin % 64,7 sini, 1959 sonunda ise ancak % 30,5 ini teşkil etmiştir. Yabancı kaynakların daha çok hangi banka grubunda ehemmiyet kazandığı araştırıldığı takdirde, hususî kanunlarla kurulmuş bankalarda öz kaynakların kredilere nispetinin 1949 da % 85 e, 1959 da ise % 36,9 a, diğer bankalarda % 24,6 dan

Bankaların Diğer Pasif Hesapları

(Milyon TL.)

Tarih	Öz kaynaklar	Tedavüldeki tahviller	Merkez Bankası avansları	Amortisman ve Kredi Sandığı kredileri	Çeşitli taahhütler ve pasif hesapları	Toplam
1949 Aralık	676	—	271	—	627	1.574
1955 Aralık	1.888	283	1.409	253	2.297	6.130
1958 Haziran	2 371	416	2.581	453	4.687	10.508
1959 Haziran	2.690	464	2.550	634	6.040	12.378
1959 Aralık	2.866	450	2.470	934	3.960	10.680
1960 Mart	3.012	433	2.382	994	5.895	12.716
Haziran	3.194	436	2.588	988	5.988	13.194
Eylül	3.213	419	2.549	988	7.267	14.436
Aralık	3.291	417	2.685	1.194	6.210	13.797

Not :

1 — Bankaların konsolide öz kaynakları, ödenmiş sermayeleri, kanunî ihtiyat akçeleriyle diğer ihtiyatları ve çeşitli karşılıkları mecmuundur. Binaenaleyh öz kaynaklar rakamından, bankaların cüzdanlarında bulunan ve bankalarca ihraç edilmiş olan hisse senetleri mecmuu düşülmüştür.

2 — "Çeşitli taahhütler ve pasif hesaplar" sütununda, tediye emirleri, muhtelif alacaklılar, yabancı memleketlerle olan banker muameleler gibi kaynaklarla muvakkat ve mutavassıt hesapların alacaklı bakiyeleri gruplandırılmıştır.

3 — Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

% 16,1 e düştüğü görülür. Ticarî bankalardaki nispet düşüklüğü, büyük kısmı itibariyle, mevduat artışından ileri gelmiştir. Hususî kanunlarla kurulmuş bankalar, kredilerini daha ziyade Merkez Bankası ile Amortisman ve Kredi Sandığından yaptıkları istikrazlarla karşılaşmışlardır.

1960 yılı sonunda öz kaynakların 2.096 milyon lirasını ödenmiş sermayeler, 730 milyon lirasını kanunî ve levkalâde ihtiyat akçeleri, 465 milyon lirasını çeşitli karşılıklar teşkil etmektedir.

Bankalar, tahvil ihraç etmek suretiyle, uzun vâdeli kaynak elde etmeğe 1949 yılından sonra teşebbüs etmişlerdir. T. Sınaî Kalkınma ve T. C. Ziraat Bankaları 1950 den, T. Emlâk Kredi ve T. Halk Bankaları 1954 den itibaren tahvil ihraç etmeğe başlamışlardır. Bankalar dışında tedavül eden tahviller, 1950 yılında 30 milyon liraya, 1960 yılı sonunda ise 417 milyon liraya baliğ olmaktadır. Banka cüzdanlarında bulunan bu nevi tahvillerin miktarı, 76 milyon liradır. Bankalarca tedavüle çıkarılmış olan tahvillerden 1960 yılı sonu itibariyle, T. Sınaî Kalkınma Bankasının 12 milyon liralık ve T. Halk Bankasının 18 milyon liralık tahvili Merkez Bankası tahviller cüzdanında bulunmaktadır. T. Emlâk Kredi Bankasının Hazine kefa-

letini haiz tahvillerini Merkez Bankasına rehnederek mukabilinde avans aldığı ve avansın 1960 yılı sonunda 184 milyon liraya baliğ olduğu da kayda değer. Bu kısa izahata dayanılarak, bankaların tahvil ihraç ederek uzun vâdeli kaynak elde etmek mevzuunda yaptıkları teşebbüslerin tatmin edici netice vermemiş olduğu ileri sürülebilir. T. C. Ziraat Bankası tahvilleri dışında kalanların önemli bir kısmı halk tarafından satın alınmamış, banknot ihracına müncer olmuştur.

Bankaların yabancı kaynakları arasında en büyük artışlar, Merkez Bankasından elde ettikleri imkânlarla meydana gelmiştir. Bu artışlardan başlıca hususî kanunlarla kurulmuş bankalar istifade etmiştir. Bu nevi bankaların Merkez Bankasından resmî ve hususî senet ve tahvil üzerine aldıkları avanslarının öz kaynaklarına nispeti 1949 da % 42, 1959 da % 97, 1960 da % 91 dir. Ticaret bankalarında bu nispetler sırasiyle % 24, % 33 ve % 33,5 dir. Bu kaynaklarla yatırımlar yapılmış, inşaat ve imar işlerine girişilmiş, iktisadî devlet teşekküllerinin zararları kapatılmış ve fiyat müdahale ameliyeleri finanse edilmiştir. Neticede banknot emisyonu yükselerek para arzını ve fiyat mekanizmasını tabiî seyrinden çıkarmıştır.

Bankaların yabancı kaynakları arasında Amortisman ve Kredi Sandığı ikrazatı da para ve kredi zaviyesinden ehemmiyet arzetmektedir. Sandık, iktisadî devlet işletmelerine ve hususî kanunlarla kurulmuş bankalara 1953 yılından beri kredi açmaktadır. Sandığın bankalara açtığı krediler yıldan yıla artmıştır. Sandık tarafından açılmış olan kredilerin 1960 yılı sonunda 51 milyon lirası T. Emlâk Kredi Bankasına, 498 milyon lirası Etibanka, 189 milyon lirası İller Bankasına, 114 milyon lirası Sümerbanka, 151 milyon lirası Denizcilik Bankasına, 191 milyon lirası Ziraat Bankasına ait bulunmaktadır. Bu kredilerin para ve kredi zaviyesinden ehemmiyeti, Sandığın kaynakları arasında, bir kredi kontrol vasıtası olması gereken munzam mevduat karşılıklarının da yer almasından ileri gelmektedir. Kredi kontroluna tahsisi gereken imkânların, yatırımlara tevcih edilmiş olması, bunların enflâsyon yaratıcı tesirlerini bir miktar daha artırmıştır.

Yukarıda ayrı ayrı incelenmiş olan öz ve yabancı kaynaklar dışında kalan çeşitli taahhütler ve pasif hesaplar içinde hususî kaynaklar, tediye emirleri, her türlü muhtelif, muvakkat, mutavassıt alacaklı hesapları, bankaların kendi şubeleriyle olan muameleleri, kârları ve çeşitli mikst hesapları yer almaktadır. Hususî kaynaklar, T. Sınaî Kalkınma Bankası, Etibank Sümerbank ve Denizcilik Bankası gibi bankaların bilhassa yabancı memleketlerden temin ettikleri kredilerle ilgilidir. Mütebaki pasif hesaplar ise günlük banka muamelelerinin çeşitli safhalarına ve muhasebe kayıtları zaruretlerine taallûk etmektedir. Bu gibi pasif hesapların temevvüçleri, global para ve kredi tahlilleri zaviyesinden büyük tesirler icra etmemekte ve ancak banka banka tetkik edildikleri takdirde aydınlatıcı mahiyet arzetmektedir.

G — Merkez Bankasının diğer pasif hesapları

Merkez Bankasının para arzı ve para benzeri likiditeler içinde mütalâa edilmiş olan mevduat ve banknotları dışında kalan pasif hesaplarını, dış muameleler bahsinde tetkik edilecek olan döviz borçları ile sermaye ve ihtiyat akçeleri, altın tevdiatı ve çeşitli pasif hesaplar teşkil etmektedir.

Bankanın 27/5/1955 tarihine kadar 10,5 milyon lira olan ödenmiş sermayesi, bu tarihte kabul olunan 6571 sayılı kanunla 15 milyon liraya yükselmiştir.

1949 yılında cem'an 31 milyon lira olan ihtiyat akçeleri, 1954 yılı sonunda 49 milyon liraya yükseldikten sonra, 6571 sayılı kanunla 6 milyon lirası hissedarlar ve Ofis bonoları hesabına mahsup edilmiş ve bu tarihten sonra 1715 sayılı kanun hükümleri mucibince ayrılan adî ve fevkalâde ihtiyat akçeleriyle Bankalar Kanununun 31 inci maddesine müstenit İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılıkları, 20/8/1960 tarihinde cem'an 131 milyon liraya baliğ olmuştur. Bunun 68 milyon lirası adî, 47 milyon lirası Fevkalâde ve 15 milyon lirası İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılıklarına tekabül etmektedir.

Kambiyo alış ve satış primlerinin ilgası ve yeni döviz fiyatları ile ilgili muamelelerin tasfiyesi hakkında 19/8/1960 tarihinde kabul edilmiş olan 65 sayılı kanunun 5 inci maddesi, Bankamız döviz borçlarının yeni fiyatlara göre değerlendirilmesinden doğacak zararların, bankamızın altın, döviz ve efektif mevcutlarının yeni kurlara göre değerlendirilmesinden meydana gelecek lehte farklarla, Provizyonlardan ve Fevkalâde İhtiyat Akçesiyle İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılıklarından tefrik edilecek miktarlarla mahsubunu mütaakıp Hazinece deruhte olunacağını derpiş etmiştir.

Bu hüküm Maliye Bakanlığı ile varılan mutabakat mucibince, Fevkalâde İhtiyat Akçelerinin 44 milyon lirası ve İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılıklarının tamamını teşkil eden 15 milyon lira döviz borçlarının yeni fiyatlarla değerlendirilmesinden doğan zararlara mahsup edilmiştir Bu ameliye neticesinde, Bankanın ihtiyatları 1960 yılı sonunda, 68,4 milyon lirası adî ve 3,4 milyon lirası Fevkalâde İhtiyat Akçeleri olmak üzere ve 1715 sayılı kanunun 19 uncu maddesi mucibince yeniden ayrılan 298 bin lira ile birlikte 72,1 milyon liraya baliğ olmuştur.

Bankanın provizyonları, 1960 yılı sonunda 112,3 milyon liraya baliğ olmaktadır. Bu provizyonlar, tahvil ve döviz değerlendirme zararları, kıymet nakliyesi, sigorta karşılığı, bina inşası, vergi ihtilâfı gibi bankacılık risk ve masrafları karşılıklarına tekabül etmektedir.

Bankanın, bankacılık risk ve masrafları karşılığı olarak ayırdığı provizyonlardan 1955 yılında 6571 sayılı kanunla 50 milyon lira Toprak Mahsulleri Ofisi bonolarına, 19/8/1960 tarihinde kabul olunan 65 sayılı

kanunla 100 milyon lira, bahis konusu kanunun 5 inci maddesine istinaden, döviz borçlarının yeni fiyatlara göre değerlendirilmesinden doğan zararlara mahsup edilmiştir.

Bankanın çeşitli pasifleri arasında yer alan hesaplar meyanında altın tevdiatı önemli kalemlerden birini teşkil etmektedir.

Altın Alacaklıları Hesabı ilk defa olarak Bankanın 1940 yılı bilânçosunda yer almıştır. 30/5/1940 tarihinde kabul edilmiş olan 3850 sayılı kanun, Maliye Bakanlığına Merkez Bankasından 250 milyon liraya kadar avans almak salâhiyetini verirken 8 Ocak 1940 tarihli anlaşma mucibince İngiltere ile Fransa'dan istikraz edilmiş olan 15 milyon İngiliz liralık altının da bu avans mukabilinde Bankaya tevdi edileceğini derpiş etmiştir. 3850 sayılı kanuna mütenazıran 24/4/1940 tarihinde kabul olunan 3902 sayılı kanunun 1 inci maddesi de bahis mevzuu altınların terhini mukabilinde Hazineye avans açmak hususunda Merkez Bankasına salâhiyet vermiştir. 1940 yılında bu avans ve terhin muamelesinden doğan merhun altın alacaklıları hesabı 4997 sayılı kanunun 20 nci maddesi mucibince "altın tevdiatı hesabı" şekline inkılâp etmiştir.

Hazine, 1940 yılında terhin ederek 1946 yılı sonunda tevdiata kalbettiği 55,5 ton altının 9,5 tonunu 1947 yılında iştirak hissesi olarak, bir ikinci 9,5 tonunu 1959 yılında iştirak hissesi artışı karşılığı olarak Milletlerarası Para Fonu'na devretmiştir. Bu tediyeler neticesinde Hazinenin altın tevdiatı 1959 sonunda 36,5 tona inmiştir.

Diğer taraftan Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından 1940 yılında tevdi edilmiş olan 900 kilo altın, çeşitli mubayaalarla 1959 yılı sonunda 3,6 tona yükselmiştir.

Kambiyo alış ve satış primlerinin ilgası ve yeni döviz fiyatları ile ilgili muamelelerin tasfiyesi hakkında 19/8/1960 tarihinde kabul edilen 65 sayılı kanunun 3 üncü maddesi, Hazineye ve Amortisman ve Kredi Sandığına ait altınların yeni fiyatlara göre değerlendirilmesi ile hâsıl olacak fiyat farklarının Kambiyo Karşılık Fonu Tasfiye Hesabına yatırılmasını derpiş etmiştir. 27/12/1960 tarihinde kabul olunan 185 sayılı kanunla, bu değerlendirme ameliyesinden doğan fiyat farkının, Hazine ve Amortisman ve Kredi Sandığı altınlarının Merkez Bankasına satışından hâsıl olacak meblâğlarla karşılanması kabul edilmiştir.

65 sayılı kanun hükümleri gereğince, beher sâfi gramı 10,12747 TL. üzerinden değerlendirilmiş olan 36,1 ton Hazine altınının bedeli 365 milyon lira tutmuştur. Bu altınların, beher sâfi gramı 3,15077 TL. olan eski kurdan değeri 114 milyon lira olduğundan, aradaki 252 milyon liralık fark, 24,9 ton altının 185 sayılı kanun gereğince Bankaya satılması suretiyle karşılanmış ve hâsılı 65 sayılı kanun gereğince Kambiyo Karşılık Fonu Tasfiye Hesabı'na nakledilmiştir.

65 ve 185 sayılı kanunların tatbikatı neticesinde 1960 yılı sonunda Hazinece Bankaya tevdi edilmiş olan altınlar, 11,6 tona inmiş ve Amortisman ve Kredi Sandığı altınları çeşitli mubayaalarla 4,2 tona yükselmiştir. 185 sayılı kanunun 2 nci maddesi mucibince Amortisman ve Kredi Sandığına ait altınların değerlendirilmesinde, Sandığın bu altınları satınalma fiyatı esas alınmıştır.

Bankanın 1960 yılı sonunda 723 milyon liraya baliğ olan "muhtelif pasif hesaplarının" 112,3 milyon lirasını teşkil eden provizyonları daha önce tetkik etmiş bulunuyoruz. Mütebaki 610,4 milyon liranın 9 milyon lirası ödenecek senet ve havalelere, 168 milyon lirası Muvakkat Alacaklı Hesaplara, 406 milyon lirası Transituar Hesaplara, 27,4 milyon lirası iç istikraz tahvilleri hizmetleriyle ilgili olarak Hazinece Bankamız nezdinde tesis edilmiş bulunan karşılıklarla akreditif karşılıklarına taallûk etmektedir.

2 — PARA ARZI VE PARA BENZERİ LİKİDİTELER KARŞILIKLARI

Para arzı ve para benzeri likiditelere tahsis edilmiş olan, önceki bölümde, Bankalar ile Merkez Bankasından terekküp eden Bankalar sisteminin kredi açmak, tahvil satın almak, sabit kıymet tesis etmek gibi aktif muamelelerini başlıca hangi nakdî kaynaklarla karşılamış olduğunu tetkik etmiş bulunuyoruz.

Bankaların aktif muamelelerinde kullandıkları kaynaklar yalnız para arzı ve para benzeri likiditelere inhisar etmemektedir. Bankaların öz kaynakları, Merkez Bankasından temin edilen avanslar ve para arzı ve para benzeri likiditeleri teşkil eden hesaplar dışında kalan ve bankaların ikraz etme gücünü artıran çeşitli pasif muameleler de aktif kıymetlerin artışı veya eksilişinde müessir olur.

Müteakip sahifelerdeki tablo, bankalar sisteminin, bankalararası muameleler dışında kalan aktif muamelelerini ve bunları karşılayan kaynakları, başlıca unsurları itibariyle göstermektedir.

Bankalar, ödenmiş sermayeleri, ihtiyat akçeleri ve tesis ettikleri karşılıklardan başka, tahvil ihraç etmek, Amortisman ve Kredi Sandığından istikraz yapmak, yabancı memleketlerdeki müesseselerden kredi temin etmek gibi yabancı kaynaklarla da aktif muameleler yapmaktadır.

Bu çeşitli kaynaklar, tabloda "diğer pasif muameleler" adı altında gruplandırılmıştır. Ancak bu gruba tekabül eden rakamlara tediye emirleri ve muhtelif alacaklılar gibi arızî kaynaklar, muvakkat ve mutavassıt alacaklı hesaplar ve yıl sonları kat'î bilânçolarında birbirini ifna eden hesapların borçlu bakiyeleri de dahil bulunmaktadır.

Para Arzı ve Para Benzeri Likiditeler Karşılıkları

(Merkez Bankası + Bankalar)

(Milyon TL.)

Tarih	Para arzı ve para benzeri likidîteler ile diğer kaynaklar				Para arzı ve para benzeri likiditeler karşılıkları			
						Krediler		
	Para arzı ve para benzeri likidîteler	Merkez Bankasından alınan avanslar	Diğer pasif muameleler	T o p l a m	Net altın ve döviz durumu	Merkez Bankası kredileri	Banka kredileri	Diğer aktif muameleler
1949 Aralık	1.923	271	1.272	3.466	470	854	1.044	1.098
1955 Aralık	5.653	1.409	4.341	11.403	—196	3.574	5.025	3.000
1958 Haziran	9.903	2.581	5.532	18.016	—122	5.636	8.496	4.006
1959 Haziran	10.328	2.550	6.352	19.230	119	5.685	8.867	4.559
1959 Aralık	11.861	2.470	6.438	20.769	— 41	6.137	9.407	5.266
1960 Mart	12.482	2.382	6.827	21.691	— 57	6.477	9.669	5.602
Haziran	12.393	2.588	7.048	22.029	— 53	6.653	9.503	5.926
Eylûl	12.458	2 549	7.127	22.134	— 51	6.667	9.408	6.110
Aralık	13.071	2.685	6.692	22.448	281	6.389	9.522	6.256

Not :

1 — Yukarıdaki tablo Bankalar sisteminin konsolide bilânçosunu göstermektedir. Bu bilânço, Merkez Bankasiyle Bankaların bilânçoları mecmuudur. Bankaların birbirleriyle yaptıkları bütün muameleler konsolide edilmiş ancak Merkez Bankasından aldıkları avans konsolidasyon dışında bırakılmıştır.

2 — Diğer pasif muameleler, başlıca şu hesapları ihtiva etmektedir :

Bankaların ve Merkez Bankasının ödenmiş sermayeleri, bilûmum ihtiyat akçeleri ve karşılıkları (bankaların birbirlerinin ve Merkez Bankasının sermayesine iştirakleri hariç); bankaların tedavüle çıkardıkları tahviller (bankaların ve Merkez Bankası cüzdanlarında bulunanlar hariç); Amortisman ve Kredi Sandığı kredileri; - Tediye emirleri, muhtelif alacaklılar, çeşitli banker borçlar, muvakkat ve mutavassıt hesaplar....

3 — "Net altın ve döviz durumu", Merkez Bankası "Döviz Alacaklıları" ve "Döviz Borçluları" hesapları yıl sonu bakiyelerinin birbirine mahsubu ve neticeye altın mevcudu kıymetinin ilâve edilmesi suretiyle bulunmuştur.

4 — "Diğer aktif muameleler" sütununda bankaların ve Merkez Bankasının krediler dışında kalan bilûmum aktiflerî gruplandırılmış, gerek kredilere gerek diğer aktif muamelelere ait rakamlara bankalararası muameleler dahil edilmemiştir.

5 — Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

Diğer taraftan bankalar, çeşitli pasif muamelelerle elde ettikleri kaynaklarla, kredi açtıktan başka, tabloda "diğer aktif muameleler" adı altında gruplanmış olan kıymetleri de tesis etmektedirler. Bu kıymetlerin en önemlilerini Amortisman ve Kredi Sandığına nakden tevdi olunan munzam mevduat karşılıkları ile diğer kanunî karşılıklar, serbest tahvilât cüzdanları, çeşitli şirketlerin sermayelerine iştirakler, sabit değerler teş-

kil etmektedir. Ancak bu gruba taallûk eden rakamların içinde, tasfiye olunacak alacaklar ve muhtelif borçlular gibi arızî plâsmanlar, muvakkat ve mutavassıt borçlu hesaplar ve yıl sonlarında birbirini ifna eden mikst hesapların alacaklı bakiyeleri de yer almış bulunmaktadır.

Bankalar sisteminin gerek nakdî mahiyette olan para arzı ve para benzeri likiditelerden elde ettiği kaynaklarla gerek diğer banka muamelelerinden hasıl olan imkânlarla resmî ve hususî sektöre açtığı kredileri ve bu sektörlerle yaptığı diğer muameleleri ayrı ayrı tetkik etmeden önce, kaynaklarla karşılıklarının bu devre içindeki değişikliklerine kısaca temas edilmesi faydalı olacaktır.

Bir taraftan para arzı ve para benzeri likiditelerle diğer kaynak ve pasif hesapların yekûnu, diğer taraftan bunların karşılıklarını teşkil eden döviz mevcudu, krediler ve diğer aktif muameleler, 1949 yılı sonunda 3.466 milyon liraya, 1959 yılı sonunda 20.769 milyon liraya baliğ olmuştur.

Bu iki tarih arasında kaynakların inkişafı ve bünyelerindeki değişiklik tetkik edildiği takdirde, 1949 yılına nazaran 1959 yılında bankaların umumî kaynakları içinde, para arzı ve para benzeri likiditeler hissesinin % 1,6, Merkez Bankası avansları hissesinin ise % 4,1 nispetinde arttığı görülmektedir. Buna mukabil, kaynakların karşılıkları içinde, 1959 yılı sonunda, aynı tarihe nazaran, net döviz mevcutlarının 511 milyon lira kayba uğradığı, Merkez Bankası kredileri hissesinin % 5 ve banka kredileri hissesinin % 15,2 nispetinde arttığı görülmektedir.

1960 yılında 1959 yılına nazaran mecmu kaynaklar ve bu kaynaklara tekabül eden karşılıklar % 8,1 nispetinde artmıştır. Bu artışa, para arzı ve para benzeri likiditeler % 10,2 nispetinde, Merkez Bankası avansları % 3,9 nispetinde ve diğer pasif muameleler % 8,1 nispetinde artmak suretiyle müessir olmuştur. Bu kaynaklarla yapılan tahsisler içinde, net altın ve döviz durumu 322 milyon liralık bir artış göstermiş, Merkez Bankası kredileri % 4,1 ve banka kredileri ise % 1,2 nispetinde artmıştır. Kaynakları ve karşılıkları terkip eden unsurların mecmu kaynak ve karşılık içindeki hisselerinde kayda değer bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Para arzı ve para benzeri likiditeler ve diğer kaynaklarla yapılan ikrazatın ve sair tahsislerin müfredatının tetkiki, 1949 - 1960 devresindeki artışların sebeplerini ve mahiyetlerini mufassal olarak belirtebilir.

Para arzı ve para benzeri likiditeler ile diğer pasif muamelelerin tetkiki sırasında, takip edilmiş olan tasnif usulleri, bunların karşılıklarını teşkil eden Merkez Bankası ve banka kredileriyle diğer aktif muamelelerin incelenmesinde de takip edilmiştir. Bu usul, iki ayrı tasnif esasına dayanmaktadır. Bunlardan birincisi Merkez Bankası ve bankalar aktiflerinin, üçüncü şahıslardan alacaklar, birinci ve ikinci şahıslardan alacaklar şeklinde tasnifidir. İkinci esas, bankaların üçüncü şahıslardan olan alacaklarının sektörlere göre tefrikidir.

Bankaların üçüncü şahıslardan olan alacaklarının başlıcalarını kredi hesapları, tahviller cüzdanı, iştirakler, muhtelif alacaklılar gibi hesaplar, hissedarların teşkil ettiği birinci şahıslardan olan alacaklarını ise ödenmemiş sermaye hesabı teşkil etmektedir. Bankaların bizzat kendilerinin teşkil ettikleri ikinci şahıslardan alacak ifade eden hesapları, sabit kıymetler, emtia mevcudu ve muvakkat ve mutavassıt mahiyette iç bünye ile ilgili hesaplardan müteşekkildir.

Bankaların ve Merkez Bankasının üçüncü şahıslardan olan alacakları, müstakrizlerin malî ve iktisadî vasıflarına göre tasnif edilmiştir.

Müstakrizler, evvelâ resmî ve hususî sektör olmak üzere iki gruba tefrik edilmiş, bilâhare bu iki sektör, ayrıca, malî ve iktisadî olmak üzere, ikiye bölünmüştür. Resmî malî sektör, münhasıran Hazine ile genel ve katma bütçeli diğer daire ve müesseselere, resmî ekonomik sektör İktisadî Devlet Teşekkülleriyle sermayesinin % 51 inden fazlası Devlete veya müesseselerine ait şirketlere taallûk etmektedir.

Hususî sektör, resmî sektör olarak tasnif edilmiş olan müstakrizler dışında kalan bilûmum banka müşterilerini ifade etmektedir.

Resmî ve hususî sektörlerin ikinci bir kademe olarak, malî ve iktisadî sektörlere ayrılması, bir taraftan Devlet bütçelerine dahil daire ve müesseselerin bankalar sistemi tarafından ne nispette finanse edildiğini göstermek, diğer taraftan Devlet iktisadî faaliyetlerinin bankalar sistemi vasıtasiyle ne nispette ve nasıl finanse edildiğini tespite çalışmak gayesine matuftur.

Yukarıda esasları belirtilmiş olan tasnifler, mevcut istatistiklerle birlikte, bu mevzuda Bankamızda yapılmakta olan araştırmaların 1960 yılı sonundaki neticeleri nispetinde tahakkuk ettirilmiştir.

A — RESMİ MALİ ve İKTİSADİ SEKTÖRLERLE MUAMELELER

Merkez Bankasının Resmî Sektöre Açtığı Krediler

(Milyon TL.)

Tarih	Bütçe finansmanı	Fiyat ve stok tanzimi finansmanı	Diğer finansman	T o p l a m
1949 Aralık	31	290	391	712
1955 Aralık	349	1.372	1.035	2.756
1958 Haziran	673	2.177	1.485	4.335
1959 Haziran	839	2.115	1.605	4.559
1959 Aralık	688	2.691	1.558	4.937
1960 Mart	1.061	2.738	1.547	5.346
Haziran	1.050	2.699	1.545	5.294
Eylül	1.096	2.781	1.474	5.351
Aralık	922	2.731	1.586	5.239

Not :

1 — Reeskont ve avans muameleleriyle Hazine Bonosu ve Hazine kefaletini haiz bonolar mukabili açılan krediler, malî ve iktisadî mahiyet ve gayelerine göre tasnif edilmiştir.

2 — "Diğer finansman" sütunu resmî sektörün yatırıma inkılâp etmiş olan kredileri ve işletme zararları dolayısiyle iade edilmeyen kredileri ihtiva etmektedir.

a) Merkez Bankasının resmî sektöre açtığı krediler

Merkez Bankasınca Hazineye, katma bütçeli dairelere ve iktisadî devlet teşebbüslerine açılmış olan krediler, Bankanın umum kredilerinin 1949 da % 83,4 ünü, 1959 da % 80,4 ünü, 1960 sonunda ise % 82 sini teşkil etmiştir. Resmî sektörün Merkez Bankası kredileri içindeki hissesi, Bankanın kuruluşundan beri yüksek seviyelerde seyretmektedir. Nispetin mücerret olarak büyüklüğü yanında, resmî sektörce alınan kredilerin seyyaliyetlerini kaybetmeleri de para değerinin menfi istikamette inkişaf etmesine sebep olmuştur.

Resmî sektöre açılmış olan kredileri, ekonomik mahiyetleri itibariyle, bütçe, fiyat ve stok tanzimi ve yatırımlara taallûk eden diğer finansmanlar olmak üzere üç grupta mütalâa etmek faydalı olabilir. 1949 yılı sonunda kredilerin, % 4,4 ü bütçeye, % 40,7 si fiyat ve stok tanzimi muamelelerine, % 54,9 u yatırımların finansmanına tevcih edilmişti. Bu tarihten sonra, kredilerin bünyesinde büyük değişiklik meydana gelmiştir. 1959 yılı sonunda, bütçenin payı % 13,9 a fiyat ve stok tanzimi finansmanının hissesi % 54,5 e yükselmiş, yatırım finansmanlarının hissesi ise % 31,6 ya düşmüştür. Bu hisselerde 1960 yılında bünyevî bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Bu devrede devlet iktisadî teşebbüslerinin malî açıklarını karşılamak, fiyat tanzimi gayesiyle yaptırılan müdahale mubayaa veya satışları, veya stok tesisi maksadiyle yaptırılan Merkez Bankası finansmanlarının bir

kısmı, alâkalı teşekküllerce yatırım işlerinde kullanılmak suretiyle, bir kısmı da tekevvün eden zararlar neticesinde donmuştur.

Resmî sektöre açılmış olan kredilerin şekillerinde, 1949 yılından sonra büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra, Hazine kefaletini haiz bonoların nisbî ehemmiyeti azalmış, buna mukabil senet ve tahvil üzerine yapılan muamelelerle açılan krediler çoğalmıştır. Kısa vâdeli olması gereken senetler cüzdanı donmuş kredilerin tazyiki altında kalmıştır. 1949 ve 1959 yıllarında resmî sektöre açılmış olan kredilerin sırasiyle % 4,4 ü ve % 0,7 si Hazine bonolarından, % 86 sı ve % 54,7 si Hazine kefaletini haiz bonolardan % 8,1 i ve % 23,3 ü senet üzerine reeskont ve avans muamelelerinden, % 1,5 i ve % 8,1 i tahvil mukabili avanslardan terekküp etmiştir. Hazineye açılan kısa vâdeli avans hesabı 1949 yılı sonunda bakiye göstermemiştir. Bu avansın nispeti 1959 sonunda % 13,2 ye, 1960 sonunda % 16,4 e baliğ olmuştur. Kredi şekillerine taallûk eden diğer nispetlerde 1960 yılı sonunda bünyevi bir değişiklik müşahede edilmemiştir.

Resmî sektöre açılmış olan kredilerin bünyesinde 1949 yılından sonra meydana gelmiş olan bir başka değişiklik, müstakrizlerin nev'ine taallûk etmektedir. Bu nevi kredilerin 1949 ve 1959 yıllarında sırasiyle, % 44,4 ü ve % 54,9 u doğrudan doğruya, % 52,6 sı ve % 39,4 ü hususî kanunlarla kurulmuş bankalar vasıtasiyle, % 3 ve % 5,7 si ticaret bankaları eliyle resmî sektöre intikal etmiştir. Bu nispetler resmî sektöre doğrudan doğruya açılan Merkez Bankası kredilerinin devre içinde artmış olduğunu göstermektedir. Vasıtasız kredilerin, teşkilâtlı birer kredi müessesesi olan bankalar aleyhine genişlemiş olması, her şeyden önce, kredilerin riskini yükseltmiş ve verimini düşürmüştür. Doğrudan doğruya açılan kredilerin 1949 ve 1959 yıllarında, sırasiyle % 55,7 si ve % 69,8 i fiyat ve stok tanzim finansmanlarına, % 44,3 ü ve % 6,2 si yatırımlara tahsis edilmiştir. 1949 yılı sonunda bakiye vermemiş olan bütçe finansmanı, 1959 da vasıtasız kredilerin % 24 ünü teşkil etmiştir. Bu nispetler, doğrudan doğruya açılan kredilerdeki artışların, bütçe ve stok tanzimi finansmanlarının genişlemesinden ileri geldiğini göstermektedir. Hususî kanunlarla kurulmuş bankalar vasıtasiyle açılmış olan kredilerin dağılışında devre zarfında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu nevi bankalar eliyle açılmış olan kredilerin, 1949 ve 1959 yıllarında sırasiyle % 8,3 ü ve % 1,9 u bütçe finansmanına, % 24,8 i ve % 27,3 ü fiyat ve stok tanzimine, % 66,9 u ve % 70,8 i yatırım finasmanlarına tahsis edilmiştir. Resmî sektöre, ticaret bankaları vasıtasiyle açılmış olan kredilerin, 1949 yılında tamamı fiyat ve stok tanzim finansmanlarına taallûk etmektedir. Bu nevi bankalara açılmış olan kredilerin 1959 da % 96 sı fiyat ve stok tanzimine, % 4 ü yatırım finansmanlarına dağılmaktadır. Yukarıdaki nispetlerde 1960 yılı sonunda 1959 yılına nazaran bünyevi bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Hükûmet, enflâsyonun iktisadî bünyede tamiri mümkün olamayan hasarlar meydana getirdiğini, 4 Ağustos 1958 tarihinde, daha ziyade yabancı memleketlerden temin edeceği yardımlarla ilgili olarak ilân ettiği istikrar programiyle kabul etmek zorunda kalmış ve bu program dairesinde resmî sektörün Merkez Bankasından elde ettiği kredileri, miktar ve müstakriz itibariyle tahdit etmiştir. Merkez Bankası kredilerine o tarihte konulmuş olan tahditlere Bankaca riayet edilmiş ve bu davranış enflâsyonun tesirlerini, hiç olmazsa tahdidat şumulüne giren krediler zaviyesinden, azaltmıştır. Merkez Bankası kredilerinin tahdidine mütaallik izahat, banka kredilerine konulan takyidatla birlikte, kredi kontrolu bahsinde arzedilecektir.

Resmî Sektöre Açılan Krediler - Bütçe Finansmanı

(Milyon TL.)

Tarih	Hazineye kısa vâdeli avans	Hazine bonoları (reeskont)	T o p l a m
1949 Aralık	—	31	31
1955 Aralık	305	44	349
1958 Haziran	659	14	673
1959 Haziran	835	4	839
1959 Aralık	651	37	688
1960 Mart	1.022	39	1.061
Haziran	1.042	8	1.050
Eylûl	1.047	49	1.096
Aralık	859	63	922

Bütçe finansmanı

Merkez Bankası kredilerinin 1949 yılı sonunda % 3,6 sını, 1959 da % 11,2 sini, 1960 yılı sonunda ise % 14,4 ünü teşkil etmiş olan bütçe finansmanları, Hazine bonolariyle Hazineye açılan kısa vâdeli avanslardan terekküp etmektedir. Merkez Bankasına reeskonta getirilen Hazine bonolarının bir kısmı Hazinenin kendi ihtiyacına taallûk etmekte, bir kısmı da mütaahhitlere istihkak karşılığı olarak verilen bonolardan terekküp etmektedir. Vâdeleri âzami 9 ay olan bu senetlerin umum Merkez Bankası kredilerine nispeti, 1949 yılından sonra çok zaman % 1 in altında seyretmiştir. Esasen bu nevi bonoların Merkez Bankası cüzdanındaki yekûnu Bankanın ödenmiş sermayesiyle ihtiyat akçeleri mecmuunun üç mislini geçememektedir. Bu hükme nazaran Hazine bonolarının 1960 yılı sonu limiti 261 milyon liradır.

Hazineye açılan kısa vâdeli avans hesabı 1955 yılına kadar yalnız 1952 ve 1954 yılları sonlarında, sırasiyle 22 ve 29 milyon lira bakiye göstermiştir. Bu hesabın limiti 1955 yılına kadar, Bankanın sermayesiyle ihtiyat akçeleri mecmuunun % 50 sine inhisar etmiştir. Bu hükme nazaran hesabın 1954 yılı limiti 31,6 milyon liraya baliğ olmaktadır. Kısa vâdeli avans hesabına taallûk eden hükümler 5/5/1955 tarihinde kabul edilen bir kanunla değiştirilmiş ve hesabın limiti cari yıl masraf bütçeleri yekûnunun % 15 ine çıkarılmıştır. Bu değişiklik neticesinde hesabın limiti her yıl artmış ve 1960 yılı sonunda 1.092 milyon liraya yükselmiştir. Mücerret limit genişliğinden doğan mahzurları, hesabın usulüne göre kullanılmaması bir kat daha artırmıştır. Her memlekette cari olduğu gibi, bütçe ile kabul edilen masrafların durdurulmaması için avansın, Hazinece, gelirlerinin azaldığı aylarda kullanılması ve tahsilât aylarında iade edilmesi gerekir. Kısa vâdeli avans adını taşıyan bu hesap, hiç bir yıl adına yakışır bir mahsuba mevzu teşkil etmemiş ve hesabın bakiyeleri bir yıldan diğerine bütçelerle birlikte artarak devredilmiştir. Bu mahzurların önlenmesi maksadiyle 24/2/1961 tarihinde kabul edilmiş olan 260 sayılı kanun, bahis mevzuu % 15 nispetini 1/3/1961 tarihinden itibaren % 5 nispetine indirmiş ve avans hesabının malî yıl sonunda tamamen ödeneceğini derpiş etmiştir.

Resmî Sektöre Açılan Krediler - Fiyat ve stok finansmanı

(Milyon TL.)

Tarih	Resmî mali sektör			Resmî ekonomik sektör						
	Millî Korunma	Tekel İdaresi	Toplam	Toprak Mahsulleri Ofisi	Mahsuba tabi matlubat	Et ve Balık Kurumu	Şeker Şirketi (Ticarî)	Şeker Şirketi (Ziraî)	Toplam	Genel toplam
1949 Aralık	74	76	150	100	—	—	26	14	140	290
1955 Aralık	63	115	178	464	497	24	172	37	1.194	1.372
1958 Haziran	112	215	327	897	375	224	303	51	1.850	2.177
1959 Haziran	133	215	348	850	315	236	315	51	1.767	2.115
1959 Aralık	135	261	396	1.022	315	529	378	51	2.295	2.691
1960 Mart	135	319	454	1.011	315	529	378	51	2.284	2.738
Haziran	136	318	454	1.011	265	540	378	51	2.245	2.699
Eylûl	135	319	454	1.093	265	542	376	51	2.327	2.781
Aralık	135	319	454	1.049	265	511	401	51	2.277	2.731

Not :

1 — Hazine ile diğer genel ve katma bütçeli daire ve müesseseler "Resmî mali sektör" adı altında gruplandırılmıştır.

2 — "Resmî ekonomik sektöre" iktisadî devlet teşekkülleri ile sermayesinin % 50 sinden fazlası Devlete veya devlet müesseselerine ait bulunan şirketler dahildir.

Merkez Bankası kredilerinin 1949 yılında % 34 ünü, 1959 yılında %43,8 ini ve 1960 yılı sonunda % 42,7 sini teşkil etmiş olan fiyat ve stok tanzimi finansmanlarından hem resmî malî hem resmî iktisadî sektör istifade etmiştir. Fiyat ve stok tanzimi finansmanlarının, 1949 ve 1959 yıllarında sırasiyle % 60,7 si ve % 70,3 ü doğrudan doğruya, % 32,1 i ve % 19,7 si hususî kanunlarla kurulmuş bankalar vasıtasiyle, % 7,2 si ve % 10 u ticaret bankaları eliyle dağıtılmıştır. Bu nevi kredilerin 1949 ve 1959 yıllarında, sırasiyle, % 86,2 si ve % 75,4 ü Hazine kefaletini haiz bonolarla, % 13,8 i ve % 24,6 sı senet üzerine avans ve reeskont muameleleriyle açılmıştır. Bu nispetler, tamamı kısa vâdeli olması gereken Merkez Bankası Senetler Cüzdanının, bu devrede, donmuş veya donacak kredilerin tazyiki altında kaldığını ve ticaret bankalarının bu gibi finansmanlara olan tavassutunun 1959 sonunda 1949 yılına nazaran artmış olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki dağılış nispetlerinde 1960 yılında, 1959 yılına nazaran önemli değişiklikler meydana gelmemiştir.

Fiyat ve stok finansmanı

Bu grupta yer almış olan kredilerden Hazine kefaletini haiz Millî Korunma ve Tekel İdaresi bonoları mecmuu 1949 yılı Aralık ayı sonunda 150 milyon liraya, 1960 yılı Mart ayı sonunda 454 milyon liraya çıkmış ve bu tarihten sonra Aralık ayı sonuna kadar aynı seviyeyi muhafaza etmiştir.

Fiyat ve stok tanzimiyle ilgili finansmanların 1949 yılında % 34,5 ini, 1959 yılında % 49,7 sini, 1960 sonunda ise % 48,1 ini Toprak Mahsulleri Ofisinin getirdiği Hazine kefaletini haiz bonolar ile mezkûr Ofisin Bankamıza olan borçlarından 1955 yılında tahkim olunan kısma tekabül eden Mahsuba Tâbi Matlubat teşkil etmiştir. Birçok ziraat memleketlerinde olduğu gibi, yurdumuzda da, zirâî mahsul fiyatlarının himayesi, mahsulün idrakini mütaakıp kısa zamanda mubayaası, silolarda muhafazası ve istihlâke tevzii teşkilâtlandırılmıştır. Mahsulün kısa süren rekolte mevsiminde tek elden mubayaası büyük miktarlara baliğ olan nakde ihtiyaç gösterir. Zirâî mahsul fiyatlarının himayesi zararla neticeleneceği gibi, bu mevzuda lüzumlu tesislerin inşaası da uzun vâdeli kaynaklar talep eder. Merkez Bankası kredileri mecmuunun 1949 yılında % 11,7 sini, 1960 yılı sonunda ise % 20,6 sını teşkil etmiş olan Toprak Mahsulleri Ofisi kredileri, gerek mevsim mubayaatının nakit ihtiyacını, gerek fiyat tanzim zararlarını ve mahsul muhafaza tesislerinin masraflarını karşılamıştır. Mubayaa kampanyası esnasında lüzumlu krediler yılı içinde satış gelirleriyle ödenmemiş ve borçlar her yıl bir önceki yılın bakiyesine eklenmiştir. Zirâî mahsul fiyatları, iç piyasanın takatını aşacak şekilde himaye edilmiş ve dünya piyasalariyle iç fiyatlar arasındaki fark her yıl biraz daha yükselmiştir. Fiyat tanzim ameliyelerinden doğan zararlar, birçok memleketlerde, devlet bütçesine konulan ödenekle karşılanmakta ve külfet vatandaşlara eşit olarak dağıtılmaktadır. Memleke-

timizde fiyat müdahale zararları Merkez Bankası kredileriyle karşılanmış ve para kıymetini haleldar eden bu hal şekli, neticede, sabit gelirlere konulmuş munzam bir vergi mahiyetini almıştır. Toprak Mahsulleri Ofisinin mahsul muhafaza tesisleri için yeter ölçüde uzun vâdeli kredi temin edilmemiş ve bunların bir kısmı da Merkez Bankası kredileriyle finanse edilmiştir.

1955 yılı Mayıs ayında, Toprak Mahsulleri Ofisi bonolarının tahkimi cihetine gidilmiştir. 18/5/1955 tarihinde kabul olunan 6571 sayılı kanunla, o tarihte 730 milyon liraya baliğ olan bonoların 550 milyon liralık kısmı iptal edilmiş ve bu meblâğ, mezkûr Ofisin borcundan tenzil edilerek, "Mahsuba Tabi Matlubat" adiyle açılan bir itfa hesabına nakledilmiştir. Kanun, Merkez Bankası yıllık kârından Hazineye isabet edecek hisseleri, zaman aşımına uğrayan banknot tutarlarını ve fersude banknot mubadelesinden tahassül edecek farkları, tahkim ameliyesiyle uzun vâdeli Hazine borcu vasfını iktisap etmiş olan hesabın itfasına tahsis etmiştir. Zikri geçen kanun mucibince banka provizyonlarından 50 milyon lira ve cem'an 3 milyon lira tutan bazı hususî ihtiyat akçeleriyle, Hazinenin 1954 yılı kâr hissesi def'aten 550 milyon liradan tenzil edilmiş olduğundan, Mahsuba Tabi Matlubat hesabı, 497 milyon liralık bir bakiye ile açılmıştır. 1955 yılından itibaren her yıl 6571 sayılı kanunla gösterilen kaynaklarla itfa edilen mezkûr hesap bakiyesi 1960 yılı sonunda 265 milyon liraya inmiştir.

Toprak Mahsulleri Ofisinin 1955 yılı Mayıs ayında yapılan bu tahkim ameliyesi neticesinde 180 milyon liraya indirilmiş olan borcu, kısa zamanda, yeniden sür'atle artarak, 1957 yılı sonunda 819 milyon liraya, 1960 yılı sonunda ise 1 milyar 49 milyon liraya çıkarılmıştır. Bu rakamları, Toprak Mahsulleri Ofisi açıklarının 1955 yılındaki tahkim ameliyesinden sonra da devam ettiğini ve Merkez Bankası kredilerinin yeniden dondurulduğunu ifade maksadiyle zikrediyoruz.

Et ve Balık Kurumu, Merkez Bankası kaynaklarına, 1954 yılından itibaren müracaat etmeğe başlamıştır. Mezkûr Kuruma tahsis edilmiş bulunan krediler iki kısımda mütalâa edilebilir.

1 — Kurumun memleket dahilinde hayvan mubayaasında bulunması ve dondurulmuş et stoku yapmasını teminen tesbit olunmuş krediler.

2 — Dondurulmuş sığır eti, pamukyağı, donyağı, soya fasulyesi yağı, peynir, süttozu gibi Amerikan ziraî mahsul fazlaları ithalâtının finansmanı için tahsis edilmiş krediler.

Bilindiği gibi, Amerikan yardımlarından ithalât yapılabilmesi için bedellerinin Türk lirası olarak, Amerikan Yardımları Karşılık Hesabına yatırılması gerekmektedir. Et ve Balık Kurumuna karşılık tesisi için lü-

zumlu nakit, Merkez Bankası kredileriyle temin edilmiştir. Mezkûr Kurumun ihdas ettiği senetler, Merkez Bankası cüzdanına hususî kanunlarla kurulmuş bankalar vasıtasiyle intikal etmiştir. Kuruma bankalar eliyle açılmış olan 250 milyon lira tutarındaki kredilerin, 1960 sonu itibariyle 88 milyon lirası Ziraat Bankasına, 135 milyon lirası T. Emlâk Kredi Bankasına, 26 milyon lirası Etibanka ve bir milyon lirası Sümerbanka taallûk etmektedir. İthali 1959 yılı içinde kararlaşan bir parti ziraî mahsul fazlası için tesisi lüzumlu olan 297 milyon liralık karşılık Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından ihdas olunan Hazine kefaletini haiz bonoların Kurum lehine cirosu yoliyle Merkez Bankasından temin edilmiştir. Mezkûr krediden yapılan istimaller neticesinde bu bonoların miktarı 1960 yılı sonunda 261 milyon liraya baliğ olmuştur. Kuruma, 1960 yılında memleket içinde, yapacağı hayvan mubayaası ve tesis edeceği et stoku için de 4 milyon lira verilmiştir. Büyük mikyasta nakit muamelelerine ihtiyaç gösteren ziraî mahsul fazlası ithalâtı dolayısiyle Kuruma açılmış olan krediler, seyyaliyetini kaybetmiş durumdadır. İthal olunan ziraî mahsullerin satışından elde olunan gelirler, yine 1959 yılı içinde ikinci bir parti ziraî mahsul fazlası ithali ile ilgili karşılıkların tesisinde kullanıldığından, bu maksatla açılmış olan kredilerin itfasına tahsis edilmemiştir. Kurum tarafından et stoku tesisi maksadiyle memleket içinde yapılmış olan hayvan mubayaatı ve tanzim satışları devamlı olarak zararla kapanmış, kombina ve soğuk hava deposu gibi tesislerin inşaatı geniş mikyasta yatırımlar yapılmasını icap ettirmiştir. Bu gibi tanzim zararları ve yatırım masrafları, açılmış olan kredilerin ödenememesinde başlıca âmil olmuştur.

T. Şeker Fabrikaları A. Ş. ne açılmış olan krediler de 1949 yılından sonra süratle yükselmiştir. Bilindiği gibi şeker pancarı mahsulü, idrakini mütaakıp kısa zamanda mubayaa edilerek bir iki ay içinde şeker haline getirilmekte ve istihsal olunan şeker, müstehlike yılı içinde tedricen satılmaktadır. Bu ameliyeler için lüzumlu kampanya işletme ve sürüm kredileri öteden beri Merkez Bankasınca temin edilmektedir. Şeker Şirketi tarafından bu maksatla ihdas olunan senetler bankalar vasıtasiyle reeskonta ibraz erilmektedir. Açılmış olan kredilerin, 1960 sonu itibariyle 140 milyon lirası hususî kanunlarla kurulmuş bankalara, 261 milyon lirası ticaret bankaları vasıtasiyle kullandırılmış bulunmaktadır. Pancar müstahsillerince ihdas olunduğu için ziraî mahiyet arzeden 51 milyon liralık Şeker Şirketi senetlerinin 28 milyon lirası resmî bankalar eliyle, 23 milyon lirası ise ticaret bankaları vasıtasiyle ibraz edilmiştir.

Bütün diğer satış ve stok tanzim kredileri gibi bu krediler de seyyaliyetini kaybetmiş durumdadır. Şeker Şirketi kampanya, işletme ve sürüm kredilerini, yıl içinde şeker satışlarından elde ettiği gelirlerle ödeyememiş ve her yeni yılın kredisi bir önceki yılın borç bakiyesine eklenmiştir. Dahilî istihlâk hacmi, yabancı memleketlerin istihsalâtı ve dünya piyasası

fiyatları gözönüne alınmaksızın yeni şeker fabrikaları kurulması neticesinde muhtelif istihsal nevileri arasında bulunması gereken muvazene, pancar ekimi yüzünden bozulmuş, malî imkânlar milletlerarası piyasada rekabet gücü düşük olan bir sahada israf edilmiştir. Dünya piyasası ile arada mevcut olan fiyat farkları ve diğer rekabet şartları ihracatın zararla ve çok güçlükle yapılmasını icap ettirmiştir. İstihsalâtın istihlâk ihtiyaçlarının çok üstünde oluşuna, ihracat imkânsızlıkları da eklenince, şeker stokları büyük miktarlara baliğ olmuştur. Şeker mevzuunda takip olunan politika neticede, Merkez Bankası kredilerinin artmasına ve seyyaliyetini kaybetmesine sebep olmuştur.

Diğer finansmanlar

Resmî sektör tarafından yatırımlar ve yatırım müesseselerinin işletme zararlarına inkılâp ettirilmiş olan krediler, Merkez Bankası kredileri mecmuunun 1949 yılında % 45,8 ini, 1959 yılında % 25,4 ünü, 1960 yılı sonunda % 24,8 ini teşkil etmiştir. Yatırıma inkılâp eden finansmanların hissesi, devre içinde, bütçe, fiyat ve stok tanzim kredilerinin lehine % 21 nispetinde azalmıştır. Aynı temayül, yatırım kredilerinin Merkez Bankasınca resmî sektöre açılan bilcümle krediler içindeki ehemmiyetine de tesir icra etmiş ve bu nevi kredilerin resmî sektör kredileri içindeki hissesi 1949 yılında % 54,9 iken 1959 sonunda % 31,5 e düşmüştür. Resmî sektöre açılmış olan kredilerin mecmuu 1949 da 854 milyon lira ve bu miktarın içindeki yatırım kredileri hissesi 391 milyon liradır. Buna mukabil 1959 yılı sonunda krediler mecmuu 6.137 milyon lira ve bu miktarın içindeki yatırım kredileri 1.558 milyon liradır.

Yatırım finansmanlarının 1949 yılında % 64 ü 1959 yılında ise % 89 u bankalar vasıtasiyle açılmıştır. Yatırım kredilerinden, Sümerbank ve Etibank ile T. Emlâk Kredi ve İller Bankaları istifade etmiştir.

Son on yıllık devre içinde, yatırım kredilerinin şekillerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nevi kredilerin 1949 ve 1959 yılları sonunda sırasiyle % 92,6 ve % 45,8 i Hazine kefaletini haiz bonolarla, % 4,6 sı ve % 31 i senet reeskont ve avans muameleleriyle, % 2,8 i ve % 23,2 si tahvil üzerine avans yoliyle açılmıştır. Yatırım kredileri Bankamızın Senetler Cüzdanına hareketsizlik getirmiş, tahvil mukabili açılan avansların çoğalması ise uzun vâdeli kredilerin kısa vâdeli kaynaklarla nakde tahviline sebep olmuştur. Yukarıdaki nispetlerde 1960 yılı sonunda, 1959 yılına nazaran önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Hazine kefaletini haiz Devlet Su İşleri bonoları reeskonta Ziraat Bankası tarafından ilk defa 1942 yılında ibraz edilmiştir. Bu bonolar hasıllariyle, sulama ve kurutma gibi yatırımlar yapılmıştır. Son on yılda bu mevzuda yeni bono ihdas edilmemiş olduğundan miktarı sabit kalmıştır.

Hazine kefaletini haiz Karayolları bonoları, Senetler Cüzdanımıza 1954 yılından itibaren ithal edilmiştir. 1954 yılı sonunda 37 milyon liraya

Resmî Sektöre Açılan Krediler - Diğer Finansmanlar

(Milyon TL.)

Tarih	Resmî mali sektör			Resmî ekonomik sektör															Genel toplam
				Sanayi					Ulaştırma				İnşaat - İmar			Ziraat			
	Devlet Su İşleri bonoları	Karayolları bonoları	Toplam	Sümerbank	Etibank	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	Çeşitli müesseseler	Toplam	Devlet Demir-yolları	Posta, Telefon ve Telgraf İşletmesi	Denizcilik Bankası	Toplam	İller Bankası	Emlâk Kredi Bankası	Toplam	Ziraat Donatım Kurumu	Toplam		
1949 Aralık	55	—	55	110	73	—	1	184	34	40	66	140	1	10	11	1	336		391
1955 Aralık	52	37	89	156	361	12	—	529	108	58	130	296	26	86	112	9	946		1035
1958 Haziran	51	16	67	186	653	18	—	857	125	58	154	337	55	160	215	9	1418		1485
1959 Haziran	51	—	51	199	728	21	7	955	126	58	153	337	64	188	252	10	1554		1605
1959 Aralık	51	—	51	207	653	17	1	878	130	58	154	342	89	188	277	10	1507		1558
1960 Mart	52	—	52	206	653	18	1	878	130	58	152	340	80	187	267	10	1495		1547
Haziran	51	—	51	209	649	16	1	875	131	58	155	344	82	183	265	10	1494		1545
Eylûl	51	—	51	212	649	17	1	879	131	58	155	344	88	189	277	10	1510		1561
Aralık	51	—	51	243	648	16	1	908	133	58	155	346	88	189	277	4	1535		1586

Not :

1 — "Diğer finansmanlar" adiyle gruplandırılmış olan kredilerin büyük kısmı yatırıma inkılâp etmiş kredilerle işletme zararları dolayısiyle iade edilemeyen kredileri ihtiva etmektedir.

2 — Denizcilik Bankası 1951 yılında kurulmuştur. 1949 yılına ait rakamlar, Devlet Denizyolları İşletmesinin Hazine kefaletini haiz bonolarına taallûk etmektedir.

yükselmiş olan Karayolları bonoları 1958 yılı sonunda 3 milyon liraya inmiştir. Bu bonolar üzerine 1959 ve 1960 yıllarında muamele yapılmamış olup, sene sonları itibariyle hiç bir borç bakiyesi arzetmemektedirler.

Sümerbanka 1949 yılı sonunda açılmış olan yatırım kredilerinin, 96 milyon lirası Hazine kefaletini haiz bonolardan, 14 milyon lirası mezkûr Bankaya bağlı müesseselerin senetlerinden terekküp etmiştir. Bu kredilerin, 1960 yılı sonu itibariyle 98 milyon lirası Hazine kefaletini haiz bonolara, 57 milyon lirası müessese senetlerine, 85 milyon lirası pamuk mubayaa finansmanına, 3 milyon lirası tahvil mukabili avanslara taallûk etmektedir. 1949 yılından önce ihdas edilmiş olan Hazine kefaletini haiz bonolar, munhasıran yatırım işlerinde kullanılmıştır. Bu tarihten sonra açılmış olan kredilerin bir kısmı işletme zararlarına, bir kısmı mevcut müesseselerin tevsi işlerine tahsis edilmiştir. Müteaddit şehirlerde tesisine çalışılan yarı resmî iplik ve dokuma şirketleri de, Sümerbank bu şirketlerin sermayelerine iştirak ettiğinden, tesis masrafları ve işletme zararlarının karşılanması bakımından, bu kredilerden istifade etmiştir.

Sümerbanka her yıl, pamuk dokuma müesseselerinin ham maddesini teşkil eden pamuğun mubayaasını teminen ve kampanya devresi sonunda tasfiye edilmek kaydiyle, munzam ve muvakkat bir reeskont kredisi tahsis edilmekte ve bu krediler vâdelerinde tasfiye edilmektedir.

1957 - 1958 kampanya devresi dolayısiyle 80 milyonluk bir reeskont kredisi tahsis edilmiş olup, bu kredinin 40 milyon lirası tâyin olunan vâdelerde ödenemediği gibi, mütaakıp kampanyalar için verilen krediler de vâdelerinde ödenememiştir.

1960 - 1961 kampanya devresi için açılmış bulunan 36 milyon liralık kredinin tespit edilen vâdelerde tasfiyesi için gerekli tedbirler alınmıştır.

Son on yıl içinde en büyük artış Etibanka açılmış olan kredilerde müşahede edilmektedir. Bu krediler, 1960 yılı sonunda 1949 yılı seviyesinin hemen hemen 9 misline yükselmiştir. Yatırım finansmanları mecmuunun 1949 da % 18,7 sini, 1960 da ise % 40,8 ini teşkil etmiş olan bu kredilerin 1949 yılında % 95,9 u Hazine kefaletini haiz bonolarla, % 4,1 i senet üzerine muamele şeklinde açılmıştır. Devre zarfında kredi şekillerinde değişiklik meydana gelmiş, Hazine kefaletini haiz bonoların hissesi % 37,3 e düşmüş, buna mukabil senet üzerine yapılan muamelelerin hissesi % 51 e ve tahvil mukabili avansların miktarı % 11,7 ye çıkmıştır.

Etibank, enerji sahasında, Çatalağzı, Tunçbilek ve Soma Termik Santrallerine, Sarıyar, Hazar ve Kepez Hidro-elektrik tesislerine ve bu merkezlerde istihsal olunan enerjinin nakil ve tevzi şebekesine büyük mikyasta yatırımlar yapmıştır. Banka, maden sahasında, Ergani ve Murgul ve Asit Sülfürik, Keçiborlu Kükürt ve Şark Kromları İşletmeleriyle, krom, kurşun,

civa ve kolemanit ocakları tesisine çalışan teşebbüslerine lüzumlu olan tevsi ve işletme sermayelerini temin etmiştir. Etibank bu işler dışında, evvelce kendi müessesesi olan Türkiye Kömür İşletmelerini de finanse etmekte ve çeşitli yarı resmî şirketlerin sermayelerine iştirak etmektedir.

Merkez Bankası tarafından Etibanka açılmış olan krediler, maden ve enerji sahalarına yapılmış, çeşitli yatırımlara ve müesseselerin işletme zararlarına tahsis edilerek, hareketsiz bir hale getirilmiştir.

Sanayi müesseselerine açılmış olan krediler arasında Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumunun senetleri de yer almıştır. Sümerbank ve Etibank tarafından getirilmiş olan bu senetlerin 1960 yılı sonundaki bakiyesi 16,5 milyon liraya baliğ olmaktadır. Cetvelde çeşitli sanayi kredileri sütununda, 1949 yılı için kaydedilmiş olan 1 milyon lira Devlet Ziraat İşletmelerine 1959 Haziranı için gösterilen 6 milyon liralık kredi ise Azot Sanayii T. A. Ş. ne taallûk etmektedir. Bu kredi 1959 yılı sonlarında tasfiye edilmiştir.

Merkez Bankası tarafından ulaştırma müesseselerine açılmış olan krediler, 1955 yılı sonunda, 1949 yılına nazaran 156 milyon lira arttıktan sonra, 1960 yılı sonuna kadar hemen hemen hareketsiz kalmıştır. 1955 - 1960 yılları içindeki artış 41 milyon liradır.

Hazine kefaletini haiz Devlet Demiryolları bonoları 1949 yılında 34 milyon lira iken, 1960 yılı sonunda 110 milyon liraya çıkmıştır. 1960 yılı sonunda senet reeskontu vasıtasiyle bu işletmeye 23 milyon lira temin edilmiştir.

Hazine kefaletini haiz Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi bonolarının miktarı 1950 yılından sonra 58 milyon lira seviyesinde müstakar kalmıştır.

1949 yılında 66 milyon liraya baliğ olan Hazine kefaletini haiz Denizcilik Bankası bonoları, 1953 yılında 116 milyon liraya çıktıktan sonra, 1960 yılına kadar yükselme kaydetmemiştir. Bu bonolar, 1953 yılında kurulmuş olan Denizcilik Bankasına, Devlet Denizyolları İşletmesi tarafından devredilmiştir. Denizcilik Bankasına açılmış olan kredilerde meydana gelmiş olan artış, bu Bankaya açılan tahvil mukabili avanslardan ileri gelmektedir. 1960 yılı sonunda bu avanslar 39 milyon liraya baliğ olmuştur.

Muhtelif kredilerde 1949 yılından sonra meydana gelmiş olan artışların en yükseği, inşaat ve imar sahasına tahsis edilmiş olan kredilerde müşahede edilmiştir. Bu nevi krediler, on yılda, 1949 yılı seviyelerinin 25 misline çıkmıştır.

İller Bankasına tahvil mukabili avans muameleleriyle açılmış olan krediler, 1949 yılından sonra devamlı şekilde artarak, 1960 yılı sonunda 88 milyon liraya baliğ olmuştur. Çeşitli kaynaklardan temin ettiği kre-

dileri, şehir, kasaba ve içme suyu, elektrik, kanalizasyon gibi tesislere tahsis eden İller Bankası, Merkez Bankasından temin ettiği kredileri de bu nevi işlere tahsis etmiştir.

T. Emlâk Kredi Bankasına açılmış olan tahvil mukabili avanslar, 1949 yılından sonra her yıl artarak, 1958 yılı Haziran ayında 160, 1959 yılı sonunda 189 milyon liraya yükselmiştir. T. Emlâk Kredi Bankası, bu avansların en büyük kısmını kendi ihraç ettiği Hazine kefaletini haiz tahvilleri terhin etmek suretiyle temin etmiştir. 1960 yılı sonundaki 189 milyon liralık avansın 184 milyon lirası kendi tahvillerine taallûk etmektedir. Tahvillerin, sermaye piyasasına intikal ettirilmeksizin, kısa vâdeli kaynaklarla nakde tahvil edilmesini para piyasası zaviyesinden mahzurlu bir tatbikat addetmek gerekir.

b) Merkez Bankasının resmî sektörden diğer alacakları

Merkez Bankasının kredileri dışındaki çeşitli muameleleri arasında, resmî sektöre taallûk eden bazı borçlu hesaplar da bulunmaktadır. Değerlendirme farkı karşılığı Hazine bonosu, Tahviller Cüzdanındaki resmî sektör tahvilleri ve muhtelif aktif hesaplar içindeki bazı kalemler, resmî sektörle yapılan çeşitli muamelelerden doğan alacaklara taallûk etmektedir

Kambiyo alış ve satış primlerinin ilgası ve yeni döviz fiyatlariyle ilgili muamelelerin tasfiyesi hakkında 19/8/1960 tarihinde kabul edilmiş olan 65 sayılı kanunun 5 inci maddesi, Bankamız döviz borçlarının yeni fiyatlara göre değerlendirilmesinden doğacak zararların, değerlendirme farklariyle ihtiyat ve provizyonlardan tefrik edilecek miktarların mahsubunu mütaakıp Hazinece deruhte olunacağını, karşılığında Maliye Bakanlığınca Bankaya, faizsiz Hazine bonosu verileceğini ve bu bonoların itfası müddet, şekil ve şartlarının Maliye Bakanlığı ile Banka arasında tespit edileceğini derpiş etmiştir.

65 sayılı kanunun 5 inci maddesi gereğince Bankanın, altın, döviz ve efektif mevcutları yeni kurdan değerlendirilmiş ve bunların mecmuu 902,6 milyon lira tutmuştur. Aynı madde gereğince yeni kurdan değerlendirilmiş olan borçları 1.225,3 milyon liraya baliğ olduğundan, aralarında 322,7 milyon liralık bir değerlendirme farkı meydana gelmiştir. Bu farkın 159 milyon lirası, daha önce belirtildiği veçhile, 100 milyon lirası Banka provizyonlarından ve 59 milyon lirası ihtiyat akçelerden alınan meblâğlarla mahsup edilmiş ve bakiye 163,7 milyon lirasının Hazine bonolariyle karşılanması gerekmiştir.

Bankanın, Tahviller Cüzdanında bulunan resmî sektör tahvilleri, iktisadî bakımdan Bankanın bu sektöre açmış olduğu uzun vâdeli krediler mahiyetindedir. 1715 sayılı kanunun 34 üncü maddesinin 3 sayılı bendine tevfikan mubayaa edilmiş olan bu tahvillerin 1960 yılı sonunda 10 mil-

yon lirası Hazine tahvillerine, 2 milyon lirası Amortisman ve Kredi Sandığı tahvillerine, 18 milyon lirası T. Halk Bankası tahvillerine taallûk etmektedir.

Resmî sektörle yapılan diğer muamelelere ait muvakkat ve transituar borçlu bakiyeler 1960 yılı sonunda 322 milyon liraya baliğ olan "Muhtelif Aktif Hesaplar" içinde yer almaktadır. Bu hesapların resmî sektörle doğrudan doğruya ilgili olan başlıca kalemlerini, muvakkat borçlularda 25 milyon lira ile Et ve Balık Kurumunun faizi, 2 milyon lira ile Maliye Bakanlığının Milletlerarası Para Fonuna olan kredi faizi, transituar hesaplarda 21 milyon lira ile tiraj hakları teşkil etmektedir.

c) Resmî sektörün Merkez Bankasına olan borçlarının tahkimi

Millî İnkılâptan sonra iktisadî sahada yakın mazide yapılan hataları tashih için alınan tedbirlerden biri de iktisadî devlet teşekkülleriyle Hazinenin kısa vâdeli borçlarının uzun vâdeli bir tahkime tabi tutulması olmuştur. Bu maksatla Millî Birlik Komitesince kabul olunan ve 13/12/1960 tarihinde yürürlüğe giren 154 sayılı kanunun gerekçesinde de tebarüz ettirildiği veçhile, âmme sektörüne dahil teşebbüs ve müesseselerin, malî bünyelerinin kuruluş maksatlarını tahakkuk ettirecek seviyeye ulaştırılmamış olması, ayrıca bu müesseselerin, finansman imkânlarını nazara almadan büyük yatırımlara girişmeleri, bunların takatlerinin fevkinde borçlanmalarına ve gayri iktisadî birer işletme haline gelmelerine sebebiyet vermiştir. Sermaye kifayetsizliğine ilâveten bu müesseseler, sıhhatli ve ucuz yatırım kaynakları yerine, kısa ve orta vâdeli kredilere müracaat eylemişler ve ağır bir faiz yükü altına girmişlerdir. Plânsız olarak yapılan bu yatırımların maliyetleri, bidayette derpiş olunan miktarların kat kat fevkine yükselmiştir.

Normal yatırım kaynakları yerine Merkez Bankası kaynaklarının zorlanması, enflâsyonu tahrik eden âmillerin başlıcasını teşkil etmiştir. Durmadan artan fiyatlar karşısında yeni kaynakların bulunamaması, mevcut borçların da ödenemeyerek daima tecdide tâbi tutulması ve yatırımlarla ilgili tesislerin tespit edilen müddetler içinde faaliyete geçirilememesi, bu müesseselerin paraya olan ihtiyaçlarını daha da artırmıştır. Enflâsyonu gizlemek maksadiyle Hükûmetçe bir kısım müesseselerin maliyetlerinin dûnunda satışa icbar edilmiş olmaları bunların malî durumlarını çok ağırlaştırmıştır. O derecede ki, birçok müesseseler günlük tediyelerini yapamayacak duruma düşmüş ve birbirleriyle yaptıkları hizmet ve mal tesliminden mütevellit borçlarını veya Hazineye olan vergi borçlarını ödeyemeyecek hale gelmişlerdir.

İktisadî devlet teşebbüsü ve benzeri müesseselerin bu borçlardan ve bunların faiz yükünden kurtarılmaları için bahis konusu borçların Hazinece tekabbül edilmesi ve mukabilinde Bankamıza 100 senede itfaya tabi âzami % 1/2 faizli tahvil verilmek suretiyle tahkimi uygun mütalâa

edilmiştir. Diğer taraftan son 10 yıla ait Devlet bütçeleri, 1951 bütçesi hariç, devamlı olarak açık vermiş, bu açıklar da Bankamız kaynaklarından karşılanmış olduğundan, Bankamızın Hazineye açtığı kısa vâdeli avans borç bakiyesi ile yine Hazinece Bankamıza ödenmesi icap ettiği halde tedahülde kalmış bulunan bir kısım borçlarla Toprak Mahsulleri Ofisi borçlarının 1955 yılında kısmî bir konsolidasyona tabi tutulması neticesinde ihdas edilmiş bulunan Mahsuba Tabi Matlubat Hesabının bakiyesi de konsolidasyonun şumulüne alınmıştır. 154 sayılı kanun, Millî Korunma Kararnamelerine müsteniden yaptırılan müdahale mubayaaları veya tanzim satışlarından mütevellit zararların tasfiyesini teminen, bazı hususî sektör müesseselerini de şumulüne almaktadır.

Yapılan tahkim ameliyesinin başarısı için iktisadî devlet teşebbüsleri ve benzeri müesseselerin bir daha aynı müşkül duruma düşmelerini önleyecek tedbirlerin ittihazı şart olduğu cihetle, bu teşekkül ve müesseselerin malî, hukukî ve idarî bünyelerinin, tespit edilecek esaslar dairesinde, mütehassıs heyetlere tetkik ettirilmesi ve bunların vereceği raporlara göre ıslâh ve takviyesini temin edecek tedbirlerin alınması 154 sayılı kanunun 17 nci maddesiyle hükme bağlanmıştır.

154 sayılı kanun, tahkim ve itfa olunacak borçların miktarının kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içinde, Maliye Bakanlığı ile Bankamız ve ilgili borçlu müessese temsilcileri arasında müştereken tespitini derpiş etmiştir. Maliye Bakanlığınca Maliye Müfettiş ve Hesap Uzmanlarından teşkil olunan Heyete alâkalı müesseselere nezdinde yaptırılan tetkikler neticesinde mezkûr Heyetçe tanzim olunan raporlara istinaden, iktisadî devlet teşebbüsleri ve benzeri müesseselerin Bankamıza olan borçlarından âmme sektörüne taallûk edenlerden donmuş ve seyyaliyetini kaybetmiş olanlar, Maliye Bakanlığı, Bankamız ve borçlu müessese temsilcilerinin yapmış oldukları toplantılarda, kanunî müddet içinde ve 7/3/1961 akşamı itibariyle tespit olunmuştur. Hazinece Bankamıza tahvil verilmek suretiyle konsolide edilecek borç miktarı, Hazinenin kısa vâdeli avansının 28/2/1961 tarihindeki bakiyesi ve Hazinece Bankamıza ödenmesi iktiza eden tedahüldeki diğer alacaklarımız tutarı 1.381,4 milyon, iktisadî devlet teşebbüsleri ve benzeri müesseselere ait kısım 3.935,4 milyon olmak üzere, 5.316,8 milyon liraya baliğ olmaktadır.

154 sayılı kanunun, Bankamız bakımından sağladığı faydaya gelince, Bankamıza olan borçları tahkim ameliyesinin şumulüne giren müesseselerin girişlikleri yatırımlar ve Hükûmetçe bu müesseselere yaptırılmış olan müdahale mubayaaları veya tanzim satışları neticesinde meydana gelen zararlar dolayısiyle seyyaliyetini kaybetmiş borçlarına ait senetlerin Bankamız Senetler Cüzdanından çıkarılması, zikri geçen Cüzdanla, bilânçolarımıza vuzuh kazandırmaktadır. Maziye taallûk eden donmuş kredi ve avanslar karşılığında Hazineden alacak olduğumuz tahviller, bilânço-

muzda "itfaya tabi hesaplar" başlığı altında toplanarak, donmuş alacaklar iptal edilmekte, Senetler Cüzdanımız ve Avans hesaplarımız muhteviyatı merkez bankacılığının hakikî fonksiyonuna uygun, kendi kendini tasfiye eder mahiyette kısa vâdeli muamelelere inhisar etmektedir.

Bankaların Resmî Sektöre Açtığı Krediler

(Milyon TL.)

Tarih	Resmî mali sektör		Resmî ekonomik sektör		Toplam
	Genel ve katma bütçeli daireler	Belediyeler ve hususi idareler	İktisadî devlet teşekkülleri, kurumlar v.s.	Yarı resmî şirketler	
1949 Aralık	92	61	— (x)	— (x)	153
1955 Aralık	212	269	103	66 (x)	650
1958 Haziran	360	497	969	223 (x)	2.049
1959 Haziran	348	629	1.047	233 (x)	2.257
1959 Aralık	304	769	1.064	345	2.482
1960 Mart	407	736	995	137 (x)	2.275
Haziran	164	802	1.123	211	2.300
Eylül	186	767	967	76 (x)	1.996
Aralık (xx)	162	861	1.083	187	2.293

(x) İşaretli tarihlerde, bilhassa yarı resmî şirketlere açılmış bir kısım kredilerin hususi sektörden tefriki mümkün olamamıştır.

(xx) Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

d) Bankaların resmî sektöre açtığı krediler

Resmî sektör 1949 yılından sonra 1960 yılı Mayıs ayına kadar, bankalardan, âzami miktarda kredi temin etmeğe çalışmıştır. Resmî sektöre tahsis edilen imkânların, banka kredileri genel toplamına nispeti, 1949 yılı sonunda % 14,6 iken, devamlı müdahaleler neticesinde % 26,4 e çıkmıştır. Bu nispetin daha yüksek olmamasını, ticaret bankalarının bu nevi finansmanlara, ısrarlı tazyikler altında kalmadıkça ilgi göstermemelerine atfetmek gerekir. Resmî sektöre tahsis olunan kredilerin ortalama % 95 i hususî kanunlarla kurulmuş bankalar tarafından açılmıştır. Bir çoğu hususı sektöre de kredi açmakla vazifeli olan bu nevi bankalarda, resmî sektöre verilen kredilerin nispeti hususî sektör aleyhine devamlı olarak genişlemiştir. 1949 yılında bu nevi bankaların kredi muamelelerinde resmî sektöre açılmış olan krediler % 21 nispetinde iken, 1959 da bu nispet % 37 ye yükselmiştir.

1958 yılı Ağustos ayında ilân edilen istikrar programında, banka kredilerine konulan umumî plâfon içinde resmî sektöre açılan kredilerin de tahdit edilmesi derpiş edilmiştir. Fakat takyit kararının resmî sektöre ta-

allûk eden kısmı hiç bir zaman gereken ciddiyetle tatbik edilmemiş ve resmî sektöre açılan banka kredileri artmakta devam etmiştir. Banka kredilerinin tahdit edilmesi hakkındaki karara eklenen müteaddit istisna hükümlerinin en mühimlerinden biri, bu artışı bilhassa teşvik etmiştir. Bu hüküm, Sümerbank, Etibank İller, Denizcilik ve T. Emlâk Kredi Bankalarının bazı kaynaklardan elde edebilecekleri imkânlarla açacakları kredileri, tahdit dışı bırakmıştır. Bu imkânlar, başlıca öz kaynaklar, Amortisman ve Kredi Sandığı ikrazatı, İşçi Sigortaları ve Emekli Sandığı tevdiatıdır. Tesis edilmiş olan kredi takyit sisteminin kemmî ve küllî tanzim esaslarına dayandığı nazara alınırsa, bu istisna hükmü ile kredi tanziminde o tarihte ne büyük bir gedik açılmış olduğu anlaşılabilir.

Resmî sektöre bankalarca açılan kredileri artırmak maksadiyle kredi takyitlerine getirilmiş olan bir başka istisna hükmü de Hazine kefaletini haiz bonoları karşılığı kredilerin plâfon dışında bırakılmasıdır. Bu hükümle, ticaret bankalarının resmî sektöre kredi açması derpiş edilmiş ise de, ticaret bankaları riski çok yüksek olan bu nevi kredilere, tazyik altında kalmadıkca rağbet etmemişlerdir.

Resmî sektöre bankalarca açılmış olan kredilerin 1958 Ağustos ayından sonra çok daha fazla yükselmesine, esas itibariyle, Merkez Bankası kredilerine konulmuş olan takyitler, mani olmuştur. Hususî kanunlarla kurulmuş bankaların resmî sektöre açtıkları kredilerin ana kaynağı tahdit edilince, bu bankalar, kredilerini ancak kabul edilen limit içinde artırabilmişlerdir.

1949 yılına kadarki devrede resmî sektöre açılan banka kredilerinden yalnız genel ve katma bütçeli daireler ile belediyeler, hususî idareler ve köyler istifade ettiği halde, bu tarihten sonra iktisadî devlet işletmeleri ve yarı resmî şirketler de hisse almağa başlamıştır. Resmî sektöre açılmış olan kredilerin, 1959 sonunda % 12 si genel ve katma bütçeli dairelere, % 31 i belediye, hususî idare ve köylere, % 43 ü iktisadî devlet teşekküllerine ve % 14 ü yarı resmî şirketlere aittir.

Hazineye, bankalar iskonto veya iştira ettikleri Hazine bonoları vasıtasiyle, 1949 da 6 milyon lira, 1959 sonunda 43 milyon lira, 1960 yılı sonunda 7 milyon liralık kredi temin etmişlerdir. Mütaahhitler, kendilerine Hazinece verilen bonoları bankalara iskonto ettirmek veya mukabilinde avans almak suretiyle nakde tahvil etmişler, bankalar da Cüzdanlarına bu suretle giren bonoları, kısmen,Merkez Bankasına intikal ettirmişlerdir.

Genel ve katma bütçeli daireler grubu içinde yer alan Millî Korunma kredileri 1949 yılı sonunda 71 milyon lira, 1960 yılı sonunda ise 120 milyon lira kadar bakiye göstermiştir. T. C. Ziraat Bankası nezdinde açılmış ve Hazine kefaletini haiz bonolar vasıtasiyle Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmış olan bu hesap 16/9/1960 tarihinde yürürlüğe giren ve Millî Korunma Kanunu hakkındaki 79 sayılı kanun gereğince tasfiye edilecektir.

Belediyelere, hususî idarelere ve köylere açılmış olan krediler, 1949 da 61 milyon lira, 1959 da 769 milyon lira, 1960 sonunda ise 861 milyon lira bakiye göstermiştir. Bu miktarın 1949 yılında tamamı, 1959 yılında 665 milyon lirası, 1960 da ise 745 milyon lirası bu sahaya kredi açmak maksadiyle kurulmuş olan İller Bankasına ait bulunmaktadır. 1960 yılı sonu itibariyle açılmış olan kredilerin 71 milyon lirası T. Emlâk Kredi Bankasına, mütebaki 45 milyon lirası da muhtelif bankalara taallûk etmektedir. T. Emlâk Kredi Bankasınca açılmış olan 71 milyon liranın 18 milyonu Ankara Belediyesine, 21 milyonu Bursa Belediyesine, 31 milyonu İstanbul Sular İdaresine verilmiştir.

İktisadî devlet işletmelerine ve kurumlara açılmış olan krediler, 1959 yılı sonunda 1.064 milyon liraya, 1960 yılı sonunda ise 1.083 milyon liraya baliğ olmuştur. Bu nevi işletmelere bankalarca açılmış olan kredilerin büyük kısmı, Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmiştir. Kredilerin artmasına yeni yatırımlar, tevsi ameliyeleri ve işletme zararları âmil olmuştur. Büyük kısmı itibariyle reeskont kredisine istinat etmeleri dolayısiyle, bu krediler, Merkez Bankası kredileri bahsinde incelenmiş bulunmaktadır.

e) Bankaların resmi sektörden diğer alacakları

Bankalar krediler dışında, resmî sektöre kanunî karşılık tesis etmek, resmî tahvil satınalmak ve yarı resmî şirketlere iştirak etmek suretiyle malî imkân temin etmektedir. Resmî sektöre bu muamelelerle intikal eden nakit, kredilerle temin edilen meblâğlar kadar ehemmiyet arzetmektedir. Bankalar, öz kaynaklariyle mevduatları yekûnunun 1949 da % 20,4 ünü, 1959 da ise % 18,3 ünü, bu üç nevi muamele ile, resmî sektöre tahsis etmişlerdir. Aynı tarihlerde krediler, öz kaynaklariyle mevduatları yekûnunun sırasiyle % 9,6 sını ve % 24,2 sini teşkil etmiştir.

Memleketimizde mevduat karşılıkları müessesesi, nazarî esaslarına aykırı olarak, resmî sektör tarafından kullanılmıştır. Mevduat karşılıkları ilk defa olarak 1/6/1936 tarihinde ihdas edilmiştir. O tarihte mevduatın % 15 inin Devlet iç istikraz tahvillerine yatırılması derpiş edilmiştir. 1942 yılında nispet % 20 ye çıkarılmıştır. Bu devrede karşılık sistemi tatbikatı, mevduatın % 15 veya % 20 sinin resmî malî sektöre aktarılması şeklinde tecelli etmiştir. 1953 yılında Amortisman ve Kredi Sandığı kurulmuş ve mevduat karşılıklarının bu Sandığa nakit olarak yatırılması kararlaştırılmıştır. Sandık böylece elde ettiği imkânları, diğer kaynaklariyle birlikte, iktisadî devlet işletmelerine ve hususî kanunlarla kurulmuş bankalara ikraz etmiştir. Bu itibarla, 1953 yılından sonra meydana gelen karşılıklar bazı sektörlere munzam imkânlar temini için kullanılmıştır. Enflâsyon tazyiklerinin, bütçe açıklariyle birlikte, kredi ve mevduat münasebetlerinden neş'et ettiği devrelerde, karşılık müessesesinin bir kontrol vasıtası olarak kullanılmamış olması ve bu hataya ilâve olarak, karşılıkların, verimsiz yatırım sahalarına tevcih edilmesi, kredi, mevduat ve para değeri müna-

Bankaların Resmi Sektörden Diğer Alacakları

(Milyon TL.)

Tarih	Resmi mali sektör		Resmi ekonomik sektör	Toplam
	Kanuni karşılıklar kasası	Tahviller	Yarı resmi şirketlere iştirakler	
1949 Aralık	191	133	x	324
1955 Aralık	605	137	x	742
1958 Haziran	1.101	196	x	1.297
1959 Haziran	1.183	160	x	1.343
1959 Aralık	1.260	310	310	1.880
1960 Mart	1.349	416	x	1.765
Haziran	1.392	413	382	2.187
Eylül	1.501	386	x	1.887
Aralık	1.514	369	389	2.272

Not :

1 — (x) işaretli tarihlerde yarı resmi şirketlere ait iştiraklerin husust sektörden tefriki mümkün olamamıştır.

2 — Resmi mali sektör grubunda gösterilen tahviller bankaların cüzdanlarında bulunan Devlet İç İstikraz, Amortisman ve Kredi Sandığı ve Belediyeler tahvilleriyle Hazine pâsman bonolarından terekküp etmektedir.

3 — Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

sebetlerini bir kat daha ağırlaştırmıştır. 1960 yılı sonunda munzam mevduat karşılıklarının 1.216 milyonu nakit, 164 milyonu tahvil şeklinde bulunuyordu. Nakit kısmı Amortisman ve Kredi Sandığınca kullanılmaktadır. Tahvil şeklindeki kısım ise iç istikraz tahvili olarak Hazinece harcanmış olan imkânlara taallûk etmektedir.

Bankalar, Ticaret ve Bankalar Kanunları gereğince sâfi kârlarından cem'an % 10 nispetinde hisse ayırmakta ve bunları Devlet iç istikraz tahviline yatırarak, zarar vukuunda mahsup edilmek maksadiyle, muhafaza etmektedirler. Bu nevi karşılıkların miktarı, 1960 yılı sonunda 134 milyon liradan ibarettir.

Bankaların serbest Cüzdanlarında bulunan resmî tahviller 1949 yılı sonunda 133 milyon ve 1960 yılı sonunda 369 milyon liraya baliğ olmaktadır.

Bankalar nezdindeki resmî tahvillerin, 1949 yılı sonunda 68 milyon lirası, 1959 yılı sonunda 84 milyon lirası, ve 1960 yılı sonunda 139 milyon lirası Devlet iç istikraz tahvilleriyle Amortisman ve Kredi Sandığı tahvillerine taallûk etmektedir. T. Emlâk Kredi ve T. C. Ziraat Bankalarınca ihraç edilen tahvillerin 1960 yılı sonunda 76 milyon lirası bankaların Cüz-

danlarında yer almıştır. Bankalar nezdinde bulunan Hazine plâsman bonosu, miktarı 1949 sonunda 62 milyon, 1960 sonunda 177 milyon liradır.

1948 ve 1954 tarihinden itibaren belediyelerce çıkarılmış olan tahviller de bankalar nezdindeki tahviller arasına katılmış bulunmaktadır. Bunların miktarı, 1959 yılı sonunda 45 milyon liraya, 1960 yılı sonunda ise 44 milyon liraya baliğ olmaktadır. Bu tahviller İstanbul Belediyesince ihraç olunmuştur.

Sermayesinin % 51 inden fazlası Devlete veya Devlet işletmelerine ait bulunan yarı resmî şirketlere, bankaların iştirakleri 1959 nihayetinde 389 milyon liraya baliğ olmuştur.

B — HUSUSİ SEKTÖRLE MUAMELELER

Merkez Bankasının Hususî Sektöre Açtığı Krediler

(Milyon TL.)

Tarih	Kısa vâdeli finansman						Fiyat ve stok tanzimi	Genel Toplam
	Muhtelif ticari krediler	Dış ticaret	Küçük sanat erbabı ve teşekkülleri senetleri	Sanayici ve madenci senetleri	Ziraat	Toplam		
1949 Aralık	24	39	—	—	65	128	14	142
1955 Aralık	193	99	11	3	328	634	184	818
1958 Haziran	216	94	16	32	316	674	627	1.301
1959 Haziran	171	112	15	36	276	610	516	1.126
1959 Aralık	175	92	10	38	351	666	534	1.200
1960 Mart	172	65	13	39	364	653	478	1.131
Haziran	242	172	15	65	397	891	468	1.359
Eylül	156	147	12	80	363	758	471	1.229
Aralık	110	109	16	34	329	598	552	1.150

a) Merkez Bankasının hususi sektöre açtığı krediler

Hususî sektöre açılmış olan kredilerin, Merkez Bankası kredileri mecmuu içindeki hissesinde 1949 yılından sonra önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu nevi krediler, Merkez Bankası kredileri yekûnunun 1949 da % 16,6 sını, 1959 sonunda % 19,5 ini, 1960 yılı sonunda % 18 ini teşkil etmiştir. Hususî sektöre tahsis edilmiş olan kredilerin biri kısa vâdeli finansmanlar, diğeri fiyat ve stok tanzimi muameleleri olmak üzere iki gruba tefrik edilerek tetkik edilmesi faydalı olabilir. Kısa vâdeli finansmanlar, hususî sektöre açılmış olan kredilerin 1949 yılında % 90,1 ini, 1959 da % 55,5 ini, 1960 yılında % 52 sini teşkil etmiştir. Resmî sek-

töre taallûk eden fiyat ve stok tanzim finansmanlarında olduğu gibi, hususî sektöre açılan bu nevi kredilerde de 1949 yılından sonra büyük ölçüde yükselme kaydedilmiştir. Hususî sektöre açılmış olan kredilerin 1949 yılında % 62,7 sine, 1960 yılı sonunda ise % 87,7 sine, hususî kanunlarla kurulmuş bankalar tavassut etmiştir. Hususî kanunlarla kurulmuş olan bankaların hisselerinde görülen artış, yükselmiş olan fiyat ve stok tanzim kredilerinin bu bankalar vasıtasiyle açılmış olmasından ileri gelmektedir.

Hususî Sektöre Açılan Krediler - Kısa Vâdeli Finansmanlar

(Milyon TL.)

Tarih	Kısa Vâdeli Finansman											
	Muhtelif ticarî krediler			Dış ticaret kredileri			Küçük Sanat erbabı ve teşekkülleri senetleri	Sanayici ve madenci senetleri	Ziraat			Toplam
	Ticarî	Altın, döviz, tahvil üzerine	Vesikalı senet iştirası	İthalât	Tütün	Diğer İhracat			Tarım Kredi Kooperatifleri	Mahsul senetleri	Diğer zirai senetler	
1949 Aralık	19	5	—	26	7	6	—	—	64	—	1	128
1955 Aralık	160	33	0	25	55	19	11	3	290	34	4	634
1958 Haziran	174	42	—	1	93	—	16	32	283	20	13	674
1959 Haziran	131	40	—	7	104	1	15	36	251	16	9	610
1959 Aralık	146	24	5	11	73	8	10	38	332	16	3	666
1960 Mart	127	44	1	9	53	3	13	39	346	15	3	653
Haziran	181	60	1	25	143	4	15	65	373	14	10	891
Eylûl	129	25	2	10	126	11	12	80	338	14	11	758
Aralık	75	31	4	8	94	7	16	34	312	14	3	598

Kısa vadeli finansmanlar

Kısa vâdeli finansmanlar grubu muhtelif ticarî krediler, ticarî senetler üzerine yapılan reeskont ve avans muameleleriyle, altın, döviz ve tahvil üzerine avanslara ve vesikalı senet iştiralarına taallûk etmektedir. Bunların 1949 da % 20,8 i, 1959 da % 62,2 si, 1960 yılı sonunda % 53,6 sı hususî kanunlarla kurulmuş bankalara aittir. Hususî sektörle ilgili muhtelif ticarî krediler, Merkez Bankası kredileri mecmuunun 1949 yılında % 2,8 ini, 1960 yılı sonunda ise % 1,7 sini terkip etmiştir. Muhtelif ticarî krediler adı altında toplanmış olan bu muamelelerin çok düşük nispetlere inhisar ettiği görülmektedir. Halbuki Bankanın merkez bankacılığı fonksiyonuna en uygun olanlarını, bu gruba dahil olan kredi nevileri teş-

kil etmektedir. Bankanın, bankaların bankası sıfatiyle, münhasıran bankalara ve binnetice piyasaya likidite temin etmek maksadiyle açmakta olduğu reeskont kredileriyle senet ve tahvil mukabili avansların çok düşük nispetlerde kalması sebeplerini, bilhassa memleketimizin para ve banka sisteminin durumunda, biraz da para piyasasını ve tedavülü tanzim mevzuunda Bankaya tanınan yetkilerin kifayetsizliğinde aramak gerekir. 1939 - 1945 ve 1950 - 1959 devrelerinde, gerek savaş gerek enflâsyon şartları içinde, ticaret bankaları devamlı olarak mevduatla beslenmiş ve Merkez Bankası kaynaklarına, takip olunan ucuz para politikalarına rağmen, adeta istisnaen müracaat etmişlerdir. 1950 den sonra takip edilen aşırı enflâsyon politikalarının hususî sektörde tevlit ettiği talebin yüksekliği dahi bu müracaatların hacmini çoğaltmamış ve kredi talebini karşılamağa mevduat artışları daima kifayet etmiştir. Mevduat artışlarının sebebini daha ziyade resmî sektörün Merkez Bankası kaynaklarına mütezayit bir şekilde müracaatı teşkil etmiştir. Hususî sektöre açılan kredilerin kaynağı mevzuunda hususî kanunlarla kurulmuş bankalar da mevduattaki süratli artıştan faydalanmışlardır.

Merkez Bankasınca dış ticaret mevzuunda açılmış olan krediler, ithalât, ihracat ve tütün finansmanlarına inhisar etmektedir.

1952 yılında 28 milyon lira bakiye vermiş olan ithalât finansmanları, 1954 yılı sonunda 56 milyon lira ile âzami seviyesine eriştikten sonra, 1955 yılında 25 milyon liraya, 1956 yılı sonunda 3 milyon liraya inmiş ve bu tarihten sonra istisnaî haller dışında, bir ilâ on milyon lira arasında seyretmiştir.

İhracat finansmanlarına gelince, hususî sektöre açılan krediler içinde, bu nevi finansmanlar önemli bir yer işgal etmemektedir. Bankalar kat'i satışı yapılmış ihraç mallarını, kısa vâdeli olduğu için kendi imkânlariyle yapmakta ve bu nevi senetleri finansman sürelerinin kısalığı dolayısiyle reeskonta getirmeğe lüzum görmemektedirler.

Önemli ihraç maddelerinden birini teşkil eden tütün ihracatının finansmanına, Merkez Bankasınca yakın alâka gösterilmektedir. Umumiyetle tütün kampanyasında bankalara tütüncü senetleri mukabilinde kredi açılmakta ve tütün ihraç edildikçe krediler kapatılmaktadır. İhracatın çeşitli sebeplerle yavaş olduğu yıllarda, zarurî olarak, bir önceki tütün finansmanları bir sonraki yılın kredileriyle tedahül etmektedir.

Küçük sanat erbabı, esnaf ve esnaf teşekküllerinin kredi ihtiyaçlarının Merkez Bankasınca karşılanmasına, 5/5/1959 tarihinde kabul olunan 6544 sayılı kanun imkân vermiştir.

Bu senetlerin büyük kısmı Esnaf Kefalet Kooperatiflerine taallûk etmektedir. Küçük sanat erbabına ve esnafa kredi açmakla, Türkiye Halk Bankası ve Sandıkları vazifelendirilmiştir.

Sanayi ve maden işleriyle uğraşan hakikî ve hükmî şahısların bir banka tarafından ibraz edilen ticarî senetlerinin de Merkez Bankası kredilerinden istifade ettirilmesi yine 6544 sayılı kanunla temin edilmiştir. Hususî sektöre açılmış olan bu nevi kredilerin, resmî sektöre açılan yatırım kredileri gibi uzun vâdeli işlere tahsis edilerek, seyyaliyet kaybına uğramamalarına dikkat edilmektedir. Kısa vâdeli sınaî finansman çerçevesi içinde Sümerbanka verilen pamuk mubayaa kredileri resmî sektör bahsinde tetkik edilmiştir. Bir kısım sanayici kredileri ise açılış hususiyetleri dolayısiyle hususî sektöre açılan tanzim kredileri grubunda mütalâa edilmiştir. Normal şartlarla açılan sanayici ve madenci kredilerinin 1960 yılı sonunda 25 milyon lirası hususî kanunlarla kurulmuş olan bankalara, 9 milyon lirası ise ticaret bankalarına ait bulunmaktadır.

Hususî sektöre açılan kredilerin en önemli kısmını zirai finansmanlar teşkil etmektedir. 1949 - 1951 yılları arasında 60 - 70 milyon lira civarında seyreden Tarım Kredi Kooperatifleri senetleri, 1952 yılında 159 milyon liraya, 1954 yılında 268 milyon liraya, 1959 yılı sonunda 332 milyon liraya yükselmiştir. 1960 yılı Haziran ayında 373 milyon liraya çıkan bu kredi nev'i, 1960 yılı sonunda 312 milyon liraya inmiştir. Tarım Kredi Kooperatiflerine açılmış olan krediler, 1949 ve 1960 yılları sonunda, Merkez Bankası kredileri yekûnunun, sırasiyle, % 7,5 ini ve % 4,9 unu, hususî sektöre muhassas Bankamız kredilerinin ise, sırasiyle, % 45,1 ini ve % 27,1 ini teşkil etmiştir.

Marşal kredileri yoliyle ithal olunan zirai makina ve teçhizata taallûk eden senetler, T. C. Ziraat Bankası vasıtasiyle Bankamız Senetler Cüzdanına 1952 yılından itibaren intikal etmeğe başlamıştır. 1959 yılı sonunda 16 milyon liraya inhisar eden bu krediler, 1956 yılında 40 milyon liraya çıktıktan sonra yavaş yavaş tasfiye edilerek, 1960 yılı sonunda 14 milyon liraya inmiştir.

Diğer senetler adı altında toplanan zirai krediler, Ege'de bulunan bölge bankaları tarafından ikraz edilmektedir. Bunların miktarı 10 milyon lira civarında seyretmektedir.

Resmî sektörde olduğu gibi hususî sektörde de fiyat ve stok tanzimi maksadına matuf krediler bulunmaktadır. Bunların başlıcasını Tarım Satış Kooperatifleri teşkil etmektedir. Bu gruba dahil edilmiş olan diğer krediler istisnaî müdahale muamelelerine inhisar etmektedir.

Fiyat ve stok tanzimi

Pamuk, fındık, incir ilâh... gibi ihraç maddelerimizin müstahsilden mubayaa edilerek satışa hazır hale getirilmesiyle iştigal eden Tarım Satış Kooperatiflerine Bankamız kaynaklarından yapılan yardımların fiyat tanzimi ile ilgili olduğu kadar, ihracat finansman mahiyetini de taşıdığını belirtmek yerinde olur.

Hususi Sektöre Açılan Krediler - Fiyat Tanzimi ve Stok Tesisi Finansmanı

(Milyon TL.)

Tarih	Tarım Satış Koope.	Migros	Unilever	Mensucat sanayii	Sanayi emtiaları	Toplam
1949 Aralık	14	—	—	—	—	14
1955 Aralık	180	4	—	—	—	184
1958 Haziran	614	8	5	—	—	627
1959 Haziran	480	10	15	11	—	516
1959 Aralık	505	9	15	5	—	534
1960 Mart	450	10	15	3	—	478
Haziran	440	8	15	5	—	468
Eylül	442	9	15	5	—	471
Aralık	505	11	15	6	15	552

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine açılmış olan krediler, Merkez Bankası kredileri mecmuunun 1949 yılında % 1,6 sını, 1959 yılında % 8,2 sini, 1960 yılı sonunda % 7,9 unu teşkil etmiştir. Bu finansmanlar, hususî sektöre açılmış olan kredilerin 1949 yılında % 9,9 unu, 1959 yılında % 42,1 ini, 1960 yılı sonunda ise % 43,9 unu teşkil etmiştir. T. C. Ziraat Bankası tarafından ibraz edilmekte olan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri senetleri, gerek Merkez Bankası kredileri mecmuuna gerek hususî sektöre açılan kredilere nispetle büyük ölçüde artmıştır. 1949 yılında 14, 1953 yılında 54 milyon liraya inhisar etmiş olan bu krediler, 1954 yılında 235 milyon liraya çıktıktan sonra 1955 yılında 180 milyon liraya düşmüş ve bu tarihten sonra sür'atle artarak 1957 yılı sonunda 609 milyon liraya yükselmiştir.

28/7/1958 tarih ve 4/10618 sayılı Kararname ile Bankamızın resmî sektöre açacağı krediler takyit edilirken, Hükümetçe yaptırılan müdahale mubayaaları ve harice maliyet altında satışlardan mütevellit zararlar dolayısiyle, Tarım Satış Kooperatifleri finansmanları da mezkûr Kararname şumulüne alınmıştır. 4/10618 sayılı Kararname yürürlüğe girdiği tarihte Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin elinde satılmamış külliyetli stok mevcut bulunduğundan, mütaakıp aylarda bunların tasfiyesi için alâkalı Birliklerce gayret sarfolunmuş ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Bankamıza olan borçları 1958 senesi Haziran sonunda 614 milyon liradan, 1959 yılı Haziran nihayetinde 480 milyona inmiştir. Bu 480 milyon liralık kredinin takriben % 80 i çeşitli kararnamelere müsteniden

yaptırılmış olan müdahale mubayaaları neticesinde açığa inkılâp etmiş ve 154 sayılı kanunun şumulüne girerek 8/3/1961 tarihinde tahkim edilmiştir.

Millî İnkılâptan sonra Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kooperatifçilik prensiplerine uygun bir şekilde faaliyet göstermeleri sağlanmış bulunduğundan, mezkûr Birlikler, Bankamız finansmanları bakımından resmî sektörden çıkarılarak, hukukî bünyelerine uygun bir şekilde, hususî sektör meyanına ithal olunmuştur. Halen Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri finansmanlarına aksatılmadan devam olunmaktadır. Bu mevzuda dikkat olunan husus, sözü geçen Birliklere açılan kredilerin, satış hasılları Bankamıza yatırılmak suretiyle, vâdelerinde tasfiye olunmasıdır. 1960 - 1961 kampanyası için açılmış olan kredilerin zamanında ödenmesini temin edecek tedbirler alınmıştır.

b) Merkez Bankasının hususi sektörden diğer alacakları

Merkez Bankasının, krediler dışında kalan çeşitli muameleleri arasında, hususî sektöre taallûk eden bazı borçlu hesaplar da bulunmaktadır. Bunlar, Dahildeki Muhabir hesaplarına, Tahviller Cüzdanındaki hususî sektör tahvillerine ve Muhtelif Aktif hesaplar içindeki bazı kalemlere taallûk etmektedir.

1959 yılı sonunda 378 bin lira ve 1960 yılı sonunda 9 milyon 170 bin lira bakiye vermiş olan Dahildeki Muhabirler hesabı Bankanın yurt içindeki bankalarla yapmakta olduğu muamelelerle ilgilidir.

Tahviller Cüzdanında bulunan hususî sektör tahvilleri, bankanın bu sektöre iktisadî bakımdan, açmış olduğu uzun vâdeli krediler mahiyetindedir. 1715 sayılı kanunun 34 üncü maddesinin 3 sayılı bendine tevfikan mubayaa edilmiş olan bu tahviller, münhasıran T. Sınaî Kalkınma Bankasına ait olup, 1960 yılı sonundaki bakiyesi 11,7 milyon liradır.

Hususî sektörle yapılan diğer muamelelere ait muvakkat ve transituar borçlu bakiyeler, 1960 yılı sonunda 322 milyon liraya baliğ olan Muhtelif Aktif hesaplar içinde yer almaktadır. Bu hesapların hususî sektörle doğrudan doğruya ilgili olan başlıca kalemlerini, muvakkat borçlularda 192 milyon lira ile, yurt içi ve dışı bankalarla yapılan Türk lirası röporları, 1,4 milyon lirasını yurt içi bankalara yapılan döviz mukabili Türk lirası tevdiat teşkil etmektedir.

c) Bankaların hususî sektöre açtığı krediler

Bankalar tarafından hususî sektöre açılmış olan krediler, son on yıllık devre içinde, 1949 yılı sonunda erişmiş oldukları seviyenin 7 - 8 misline çıkmıştır. Bankalarca resmî sektöre bu devrede temin edilen kredilerin 16 ilâ 17 misli yükseldiği nazara alınırsa, hususî sektörün kredi enflâsyonundaki hissesinin nispeten az olduğu müşahede edilebilir. Resmî sektöre tahsis edilen imkânlardaki artış temayülü dolayısiyle, hususî sek-

Bankaların Hususi Sektöre Açtığı Krediler

(Milyon TL.)

Tarih	Zirai krediler	T. Sınai Kalkınma Bankası kredileri	Meskeu inşaatı kredileri	Küçük sanʼat erbabı esnaf ve teşekkülleri kredileri	Muhtelit ticari krediler	Toplam
1949 Aralık	337	—	32	4	518	891
1955 Aralık	1.536	138	346	57	2.298	4.375 (x)
1958 Haziran	2.137	186	431	94	3.599	6.447 (x)
1959 Haziran	2.095	185	478	102	3.750	6.610 (x)
1959 Aralık	2.292	205	532	104	3.792	6.925
1960 Mart	2.279	220	537	113	4.245	7.394 (x)
Haziran	2.287	212	561	122	4.021	7.203
Eylûl	2.122	215	578	120	4.377	7.412 (x)
Aralık (xx)	2.392	223	633	120	3.861	7.229

(x) İşaretli tarihlerde resmi ve hususî sektör rakamları kâfi sarahatle tefrik edilememiştir.

(xx) Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

töre verilen kredilerin banka kredileri mecmuu içindeki nispeti, 1949 yılında % 85,3 den 1959 yılı sonunda % 73,6 ya düşmüştür. 1949 - 1960 devresi içinde hususî sektöre açılmış olan kredilerin banka grupları itibariyle dağılışında ticaret bankaları lehine pek cüz'i bir değişiklik meydana gelmiştir. 1949 yılında hususî kanunlarla kurulmuş olan bankaların, hususi sektöre temin edilen kredilerdeki hissesi % 61,7 ye tekabül ederken, bu nispet 1959 yılı sonunda % 59,3 e düşmüştür.

Hususî sektöre temin edilen imkânların 1949 yılında % 58,1 ini, 1959 yılı sonunda % 54,8 ini, 1960 yılı sonunda % 53,4 ünü muhtelit krediler teşkil etmiştir. Bu nevi finansmanların büyük kısmı, istihsal merkezlerinden malların toplanmasına, stok edilmesine, istihlâk merkezlerine dağıtılmasına, ihracına ve yabancı memleketlerden mal ithaline muhassas bulunmaktadır. Nispeten az bir kısmı ise, imalât sanayii, nakliyat, madencilik ziraat gibi iktisadî faaliyetlere, ticaret ve mevduat bankaları tarafından açılmış olan kredilere taallûk etmektedir.

İstanbul Emniyet Sanığı ve T. Vakıflar Bankası tarafından açılmış olan ipotek mukabili kredilerin tamamı ile T. Emlâk Kredi Bankası tarafından hazır bina ve arsa mukabili açılmış olan krediler de, muhtelit ticarî krediler grubunda mütalâa edilmiştir. İstanbul Emniyet Sandığının 1960 yılı sonunda 61 milyon liraya yükselmiş olan ipotek mukabili kre-

dilerinin büyük kısmı halk ve küçük tüccar borçlanmaları mahiyetindedir. T. Emlâk Kredi ve T. Vakıflar Bankalarının hazır bina ve arsa mukabili açtıkları krediler, çeşitli maksatlara tahsis edilmiştir. Bu kredilerden bir miktarının inşaata da yönelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. T. Emlâk Kredi Bankası hazır bina ve arsa mukabili kredilerini 1949 - 1960 devresinde azaltmağa çalışmıştır. 1949 yılında 28 milyon liraya baliğ olan bu nevi krediler, 1953 yılında 58 milyon liraya çıktıktan sonra her yıl azalarak 1960 yılı sonunda 20 milyon liraya inmiştir. İhracata ve sanayie açılmış kredilerin banka kredilerine vazedilmiş olan plâfondan 9/7/1960 tarihinde istisna edilmesi üzerine, ihracata muhassas krediler, bankalarca verilen rakamlara nazaran, 1958 yılı Haziran ayı sonunda 334 milyon lira iken 1960 yılı sonunda 587 milyon liraya çıkmıştır. Sanayie açılmış krediler ise aynı tarihlerde sırasiyle 647 ve 850 milyon liraya baliğ olmaktadır. Bu rakamlara resmî ve hususî sektöre açılmış olan krediler dahil bulunmaktadır. Bu itibarla, yukarıdaki tabloda yer alan muhtelit kredilerin ancak bir kısmı bu rakamlarla ilgilidir.

Ziraî kredilere gelince, hususî sektöre tahsis olunan imkânların 1949 da % 37,8 ini, 1959 ve 1960 yılı sonlarında % 33,1 ini ziraî krediler teşkil etmiştir. Ziraî kredilerin banka kredileri mecmuu içindeki hissesi 1949 da % 32,3, 1959 da % 24,4, 1960 yılı sonunda muvakkat kredi rakamlarına nazaran, % 25,1 dir. Son on yıllık devrede, ziraî finansmanlara gösterilen alâka, bütçe finansmanı, stok ve fiyat tanzimi ve yatırım finansmanları lehine azalma kaydetmiştir. Bu azalma ziraî kredilerin, umumî kredi yekûnu içindeki nisbî ehemmiyetine inhisar etmemiş, bu sahaya muhassas kredilerin verimi de büyük ölçüde düşmüştür. T. C. Ziraaat Bankasının ziraî istihsale tevcih edilmesi icap eden imkânlarının bir kısmı turizmi dahi şumulüne alan resmî veya yarı resmî yatırımlara, iştiraklere, fiyat tanzim ve müdahale mubayaalarına tahsis ettirilmiştir.

Ziraî sektöre açılmış olan kredilerin 1949 yılında % 61,1 i doğrudan doğruya müstahsile, % 26,1 i Tarım Kredi Kooperatiflerine % 12,8 i Tarım Satış Kooperatiflerine tahsis edilmiştir. 1959 yıl sonunda müstahsile doğrudan doğruya açılmış olan krediler % 45,2 ye ve Tarım Kredi Kooperatiflerine açılmış olan krediler % 15,3 e düşmüş, buna mukabil Tarım Satış Kooperatiflerine temin edilen imkânlar % 39,1 e yükselmiştir. Bu nispetlerde 1960 yılı sonu itibariyle önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir.

Halen ziraî kredilerin büyük kısmı seyyaliyetini kaybetmiş durumdadır. Bu kayba, ziraî kredilerin miktar olarak ziraî işletmelerin takati üstüne çıkmış olması ve müstahsilin muayyen bir miktarı aşan krediyi verimli olarak kullanabilecek seviyede işletme bilgisine sahip bulunmaması sebebiyet vermiştir.

Donmuş olan bu krediler, 4/11/1960 tarihinde çıkarılmış olan 123 sayılı kanunla taksite bağlanmış bulunmaktadır.

Hususî sektöre mesken inşaatı için açılmış olan kredilerin tamamı, 1959 yılı sonuna kadar T. Emlâk Kredi Bankası tarafından açılmış olan kredilere taallûk etmektedir.

1949 yılında 32 milyon liraya baliğ olan inşaat kredileri, 1960 yılı sonunda 633 milyon liraya yükselmiştir. Bu kredilerin 308 milyon lirası % 7 ve % 5 faizli mesken inşaatına, 71 milyon lirası % 7 faizli bina inşaatına, 1 milyon lirası tamirata, 74 milyon lirası yapı tasarrufu hesabı sahiplerine, 172 milyon lirası % 4 faizli işçi meskenlerine, 7 milyon lirası âfetler dolayısiyle yapılan inşaata tahsis edilmiştir. İşçi meskenleri, İşçi Sigortaları Kurumunun, T. Emlâk Kredi Bankasına bu maksatla tahsis ettiği fonlardan, yapı tasarrufu kredilerinin 25 milyon lirası ise, yapı tasarrufu hesabı açtırmış olanların tevdiatından finanse edilmiştir. Bankanın çeşitli şehirlerde giriştiği inşaata taallûk eden hesapların bakiyesi, 1960 yılı sonunda 179 milyon liraya baliğ olmaktadır.

Küçük san'at erbabına, esnaf ve esnaf teşekküllerine açılmış olan krediler, T. Halk Bankası ve Sandıkları tarafından doğrudan doğruya veya Esnaf Kefalet Kooperatifleri vasıtasiyle açılmış bulunan kredilere taallûk etmektedir. 1959 sonunda 104 milyon lira olan bu kredi nev'i 1960 yılı sonunda 120 milyon liraya yükselmiştir. 1960 yılı sonunda bu kredilerin 16 milyon lirası Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmiş bulunmaktadır.

Bankaların Hususi Sektörden Diğer Alacakları

(Milyon TL.)

Tarih	Hususî şirketlere iştirakler
1949 Aralık	56 ×
1955 Aralık	256 ×
1958 Haziran	525 ×
1959 Haziran	622 ×
1959 Aralık	385
1960 Mart	710 ×
Haziran	391
Eylûl	784 ×
Aralık (xx)	440

(×) İşaretli tarihlerde, iştiraklerin hususî ve yarı resmî şirketler şeklinde tasnifi mümkün olamamıştır.

(xx) Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattir.

d) Bankaların hususî sektörden diğer alacakları

Bankalar, hususî sektöre, krediler dışında, başlıca hususî şirketlerin sermayelerine iştirak etmek suretiyle uzun vâdeli finansman temin etmektedirler. Hususî sektör şirketlerine vaki iştirakler, hususî kanunlarla kurulmuş bankalar ile ticaret bankaları arasında 1949 yılında yarı yarıya dağıldığı halde, bu münasebet 1959 - 1960 yılları sonunda hususî kanunlarla kurulmuş bankalar lehine % 10 civarında artmıştır.

Bankaların Diğer Aktif Hesapları

(Milyon TL.)

Tarih	Sabit Değerler					Diğer aktifler
	Ticaret bankaları	Sümerbank ve Etibank		Denizcilik Bankası	Toplam	
		Bina makina v.s.	Stoklar			
1949 Aralık	36	254	345	—	635	328
1953 Aralık	85	684	322	387	1.478	790
1955 Aralık	268	950	338	370	1.926	1.214
1958 Haziran	432	780	415	437	2.064	3.222
1959 Haziran	500	868	595	488	2.451	4.235
1959 Aralık	580	933	674	658	2.845	2.319
1960 Mart	605	1.043	624	694	2.966	4 007
Haziran	633	1.046	701	789	3.169	4.188
Eylül	648	1.070	718	836	3.272	5.185
Aralık (x)	679	1.053	762	861	3.355	4.694

(x) Aralık sonuna ait rakamlar muvakkattır.

C — BANKALARIN DİĞER AKTİFLERİ

Bankaların emre hazır mevcutları, kredileri ve malî plâsmanları dışında kalan aktiflerini, sabit değerler ve çeşitli aktif hesaplar altında toplamak mümkündür.

Sabit değerler, bankaların gayri menkullerini, demirbaşlarını, ilk tesis masraflarını ve Sümerbank, Etibank bakımından makina, ham madde ve yarı mamûl stoklarını ihtiva etmektedir.

1949 yılında 635 milyon lira olan sabit değerler, 1953 de 1.478 milyon liraya, 1960 yılı Mart ayında 2.966 milyon liraya baliğ olmuştur. 1953 yılındaki 387 milyon liralık artış, Devlet Denizyolları İşletmesinin 1952 yılında Denizcilik Bankası olarak teşkilâtlandırılmasından ileri gelmektedir.

Sabit değerler, bankaların kredileri, tahviller cüzdanı ve iştiraklerinden terekküp eden serbest plâsmanları mecmuunun 1949 da % 51,5 ini, 1953 de % 40,8 ini, 1960 yılı Mart ayında % 27,5 ini, 1960 yılı sonu muvakkat rakamlarına göre de % 30,9 unu teşkil etmiştir.

Bankaların sabit değerleri dışında kalan çeşitli aktifleri muhtelif, muvakkat, mutavassıt ve mikst mahiyetteki alacakları ile ilgili bulunmaktadır. Bu hesaplar içinde piyasaya iştira gücü nakledilmesine vasıta olanlar nispeten az bir rakama baliğ olmakladır. Bunların büyük kısmı, çeşitli muamelelerin muhasebe kayıtlariyle takibi zaruretinden doğmaktadır.

Bankalararası Muameleler

(Milyon TL.)

Tarih	Aktif muameleler				Pasif muameleler	
	Bankalararası krediler	Tahviller Cüzdanındaki banka tahvilleri	Bankalar sermayelerine iştirakler	Bankalardaki mevcutlar	Bankalararası vâdesiz ve vâdeli mevduat	Bankaların bankalara tashhütleri
1949 Aralık	25	—	8	53	31	55
1955 Aralık	37	—	33	342	158	254
1958 Haziran	97	26	45	209	130	261
1959 Haziran	122	27	50	227	177	271
1959 Aralık	104	50	54	396	248	302
1960 Mart	103	63	53	393	215	226
Haziran	103	64	56	374	182	306
Eylül	115	79	57	309	194	209
Aralık (x)	118	76	52	307	201	227

(x) Aralık ayına ait rakamlar muvakkattir.

D — BANKALARARASI MUAMELELER ve MERKEZ BANKASİYLE ÇEŞİTLİ MUAMELELER

Raporumuzdaki bankacılık istatistikleri bankalar sisteminin konsolide bilânçolarına istinat etmektedir. Bu usulün seçilmesinden maksat, bankalar sistemi ile bu sistem dışındaki ekonomik sektörler arasındaki münasebetin net olarak takibidir. Bu bakımdan bunlar; bankalararası muameleleri ihtiva etmemektedir. Bu muamelelerin ehemmiyetini ve mahiyetini kısaca belirtmekte fayda vardır.

Bankalar da birbirlerine kredi açmakta ve borçlanmakta, mevduat yatırmakta, ihraç ettikleri hisse senetlerini ve tahvilleri satın almaktadırlar.

Bankalararası mevcutlar, krediler ve taahhütler başlıca hususî kanunlarla kurulmuş bankaların birbirlerine açtıkları kredi veya yatırdıkları mevduattan ileri gelmektedir.

Bunlar dışında kalan mevcutlar, alacaklar ve taahhütler, munhasıran karşılıklı yapılan bankacılık muamele veya hizmetlerine taallûk etmektedir. Bunlar içinde yurt dışı bankalarla yapılan muameleler ve T. Sınaî Kalkınma Bankasının yabancı teşekküllere olan bir kısım taahhütleri de mevcuttur.

Bankaların ihraç ettiği tahvillerden, yine bankalarca satın alınanlar, T. Emlâk Kredi ve T. C. Ziraat Bankaları tahvilleriyle az miktarda T. Sınaî Kalkınma Bankası tahvillerinden terekküp etmektedir.

Bankalar, Merkez Bankasiyle reeskont ve avans muameleleri dışında da bazı muameleler yapmaktadır. Serbest tevdiat, döviz röportları ile dış ticaret muameleleri bunların başlıcalarını teşkil etmektedir.

Bankaların, Merkez Bankası nezdindeki serbest tevdiatı, 1949 yılında 13 milyon lira iken, 1960 yılı sonunda 367 milyon liraya çıkmıştır. Serbest tevdiat rakamlarının kısa vâde içindeki temevvüçleri, bankaların likidite ihtiyaçları ile ilgilidir. Nitekim 1960 yılı Mart ayında 367 milyon lira olan serbest tevdiatın Haziran sonunda 188 milyona ve Eylül sonunda 233 milyon liraya inmesi, bu iki tarih arasında meydana gelmiş olan mevduat çekilişi ile ilgili bulunmaktadır.

Bankaların Merkez Bankasiyle serbest tevdiat dışında yaptıkları muameleler, röpor ve dış ticaret işlerine taallûk eden mutavassıt mahiyetteki hesaplarla ilgilidir.

3 — FAİZ HADLERİ

A — KANUNÎ FAİZ HADLERİ

A — Kanuni faiz hadleri

1960 yılı ikinci yarısında, para ve kredi mevzuunda alınmış olan tedbirler arasında, faiz hadlerinin yeniden tanzim ve tespitine taallûk eden kanun ve kararlar ehemmiyetli bir mevki işgal etmektedir. Bu ehemmiyet, faiz hadlerinin yeniden tespit edilmiş olmasından ziyade, para ve kredi politikasını tâyin ve tatbik ile vazifeli olan mercilere, faiz hadlerini tanzim salâhiyetinin verilmiş olmasından ileri gelmektedir.

2279 sayılı Ödünç Para Verme İşleri Kanununu değiştirmiş olan 14/7/1960 tarih ve 18 sayılı kanun, Bakanlar Kuruluna, ödünç para verme işlerinde ve mevduat kabulünde alınacak ve verilecek âzamî faiz nispetleri ile temin edilecek sair menfaatlerin ve tahsil edilecek masrafların ma-

hiyet ve âzami hadlerini tâyin ve bunların mer'iyet zamanlarını tespit salâhiyetini vermiş ve Banka Kredilerini Tanzim Komitesini, bu hususta, Bakanlar Kuruluna tekliflerde bulunmakla mükellef kılmıştır. Komiteye bu kanunla, faiz hadleri mevzuunda, memleketin iktisadî faaliyetlerini devamlı olarak takip etmek suretiyle gereken tedbirlerin ittihazını temin, vâde müddetlerini ve buna göre verilecek faiz nispetlerini tespit ve Amortisman ve Kredi Sandığınca mevduat karşılıkları mukabilinde verilecek faiz nispetlerini tâyin maksadiyle gerekli tekliflerde bulunmak vazifesi verilmiştir.

Faiz hadlerinin, Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından tespiti, para değerinin himayesi bakımından müessir bir tedbirdir. Serbest faiz hadleri, tasarrufla tekevvün eden sermaye ile kredi arasındaki münasebetlerde müş'ire vazifesi de görür. Serbest hadler sermaye piyasasına vaki taleplerden doğan tazyikleri sıhhatle aksettirir. Bu takdirde faiz hadlerinin yükselmesi, kredi taleplerinin ve hacminin kabili tasarruf sermaye hacmini aştığına delil teşkil eder. Bu itibarla faiz hadlerinin yükselişi ekseri hallerde enflâsyon tazyiklerinin neticesidir.

1960 yılı Temmuz ayında kabul edilmiş olan 18 sayılı kanun, serbest faiz rejimini ve kanunla tâyin edilen faiz hadlerinin teşkil ettiği iki müfrit rejim arasında memleketimizin bugünkü şartlarına en uygun ve en faydalı hal şeklini kabul etmiştir. Bu suretle mülga usulün mahzurları ortadan kalkmıştır. Bu değişiklik, kredi arz ve talebinin ayarlanmasına ve sermaye terakümünün hızlandırılmasına da imkân verecektir. Şüphesiz ki bu tanzim yetkisinin isabetli bir şekilde kullanılması, kısa, orta ve uzun vâdeli konjonktürün dikkatle takip edilmesine ve faiz hadlerinde gerekli değişikliğin zamanında yapılmasına bağlıdır. Banka Kredilerini Tanzim Komitesine krediyi, tasarrufu, faiz ve iktisadî faaliyetleri daimî bir müşahede altında tutmak mükelleftiyeti bu maksatla tevcih edilmiştir.

18 sayılı Kanun, Bakanlar Kuruluna, bankalarca ödünç para verme işlerinde faizden gayri temin edilecek menfaatleri ve tahsil edilecek masrafların mahiyet ve âzami hadlerini tâyin etmek yetkisini vermek suretiyle, paranın fiilî kirasının dolambaçlı yollardan artırılmamasını da derpiş etmiştir.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesi bu mükelleftiyeti ilk defa olarak, 9/7/1960 tarihinde ittihaz ettiği 90 sayılı kararla yerine getirmiştir. Alınan kararla 1951 yılından beri hiçbir değişikliğe tabi tutulmamış olan faiz hadlerinin yeniden tespiti, Bakanlar Kuruluna teklif edilmiştir. Komite, Türkiye Bankalar Birliğinin de mütalâasını alarak, aynı tarihte ittihaz ettiği 91 sayılı kararla, bankaların ödünç para verme işleriyle müterafik olarak müşterileri hesabına yaptıkları hizmetler mukabilinde alabilecekleri her türlü komisyon ve ücretlerin âzami nispet ve tutarlariyle, bu mev-

zuda tatbik olunacak umumî hükümleri, kredi muameleleri ve bunlara tekabül eden hizmetler itibariyle, ayrı ayrı, tespit etmiş ve 18 sayılı kanun mucibince Bakanlar Kuruluna arzetmiştir. Bu kararlar, Bakanlar Kurulunca tasdik edilerek 1/8/1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bankalarca ödünç para verme işleriyle müterafik olmayan fakat bu işlerle alâkalı olan hizmetler mukabilinde alınan her türlü komisyonların ve ücretlerin, fiilî faiz nispetlerini herhangi bir şekilde artırmamasını temin maksadiyle, bu gibi hizmetlere ait komisyon nispetleri ve maktu ücretler de Banka Kredilerini Tanzim Komitesince tespit edilerek, 28/9/1960 tarih ve 5/387 sayılı kararname ile yürürlüğe konulmuştur.

Kararname, ödünç olarak verilen paralara yürütülecek âzami faiz nispetini % 12 olarak tespit etmiştir. Ancak, zirai kredilerde ve ihracat finansmanlarında bu nispet % 10 u geçmeyecektir. T. C. Ziraat Bankasınca orta ve uzun vâdeli zirai kredilere tatbik edilecek faiz nispeti % 7, tahvil hasıllarından yaptığı ikrazata tatbik edeceği faiz nispeti ise % 5 dir.

1933 yılında % 12 olarak tespit edilmiş olan kredi faizleri, 1938 yılında adi ikrazatta % 8,5, açık kredilerde % 12 olarak tespit edilmiş olan nispetler 1951 yılında sırasiyle % 7 ve % 9 şeklinde tadil edildikten sonra 10 sene müddetle hiç bir değişikliğe tabi tutulmamıştır.

On yıl müddetle tatbik edilmiş olan ucuz kredi ve yatırım politikası, esasen dar olan sermaye piyasasını bir kat daha daraltmıştır. Hükümetin israfı tasarruf ahlâkını zedelemiş, para değerinin devamlı olarak düşmesi, sermaye teraküm ünü önlemiştir. Enflâsyonla artan kredi talepleri, hakikî tasarrufla karşılanamadığından, bu taleplerin büyük ölçüde banknot ihracı suretiyle is'afı cihetine gidilmiştir. Enflâsyona dayanan ve güvenen teşebbüsler, kredi taleplerini günden güne artırmışlar ve faizin işletme maliyetlerine in'ikâs derecesine bakmaksızın, mümkün olduğu kadar istikraz akdetmeye çalışmışlardır. Faiz hadlerinin kanunla tespit edilmiş olması dolayısiyle kredi taleplerinin tazyiki, bankalar sistemi dışındaki ödünç para verme işlerinde tatbik olunan faiz hadlerinde kendini göstermiş ve bu nispetler % 40 a varmıştır. Bankalar, mevduatı çeşitli yollarla celbetmek için, fazla sayıda şube açmak, reklâm yapmak ve mevduat sahiplerine ikramiye dağıtmak suretiyle işletme masraflarını büyük ölçüde artırmışlardır. Bir kısım bankalar bu masrafları karşılamak için müstakrizden, ücret ve komisyon yoliyle, yüksek faizler tahsil etmeğe çalışmışlardır. Fazla faiz alınmasını önlemek maksadiyle, Millî Korunma Kanununa istinaden, 9/11/1956 tarihinde ilân edilen 1056 sayılı Karar, hemen hemen hiç bir amelî netice vermemiştir.

1960 yılı Ağustos ayında çıkarılmış olan 5/184 sayılı Karar, on yıl süren enflâsyonun neticesi olan çok yüksek fiilî faiz hadlerini ortadan kaldırabilmek için resmî faiz hadlerini muayyen bir nispette artırmayı,

kredi talebini, kabili tasarruf sermayeye göre nispeten daraltmayı ve bu talebin maliyet unsuruyle kontrolünü istihdaf etmektedir.

Geçmişte açık ve teminatlı kredilere tatbik olunan hadler arasında açık krediler lehine % 2 nispetinde bir fark bulunması, banka kaynaklarının daha fazla açık kredi şeklindeki muamelelere teveccüh etmesinde âmil olmuştur. Her iki kredi nev'inde de faiz haddinin % 12 şeklinde tevhid edilmiş olması, teminatlı kredileri teşvik ederek risklerin azalmasına yardım edecektir.

Ziraat ve ihracata, umumî kredilere nazaran daha düşük bir faiz nispeti tatbik edilmesi, bu sektörlerde istihsal ve ticaretin teşviki gayesine matuftur. Düşük faiz, ziraî istihsal maliyetinin düşürülmesi, ihraç maddelerimizin iç fiyatlariyle dünya piyasalarındaki fiyatları arasındaki farkların azaltılmasında da müessir olacaktır.

1/8/1960 tarihinde ilân olunan 90 sayılı Karar, mevduata verilecek faiz hadlerini şu şekilde değiştirmiştir :

a) Vâdesiz ve 4 aya kadar vâdeli (4 ay dahil) resmî, ticarî ve bankalararası mevduata senevî % 2,5;

b) Vâdesiz ve 4 aya kadar (4 ay dahil) vâdeli tasarruf mevduatına senevî % 3,5;

c) 4 aydan 6 aya kadar (6 ay dahil) vâdeli bilûmum mevduata senevî % 4;

d) 6 aydan bir seneye kadar (1 sene dahil) vâdeli bilûmum mevduata senevî % 5;

e) 1 seneden fazla vâdeli bilûmum mevduata senevî % 6,5.

Bu nispetler üstünde faiz verilmeyecektir.

Mevduata verilecek faizlerin âzami nispeti ilk defa olarak 1933 yılında, vâdelere göre, % 4,5 ilâ % 6,5 olarak tespit edilmiştir. 1951 yılına kadar bu seviyede muhafaza edilmiş ve bu tarihte mevduata verilen faizler, vâdesine göre % 2,5 ile % 4 arasında değişen nispetlere indirilmiştir.

Yeni hadler umumî mevduat içinde tasarruf mevduatına ayrı bir ehemmiyet vermiş ve bu mevduata resmî, ticarî ve bankalararası mevduata nazaran % 1 nispetinde fazla bir menfaat temin etmiştir.

Ayrıca, vâdeli mevduat, bilûmum mevduat içinde daha fazla himayeye mazhar olmuştur. 1960 yılı Ağustos ayından itibaren tatbik olunan yeni hadler, ekonomide az çok devam eden nakit muhafaza temayülüne ve yer yer meydana gelen mevduat çekilişine rağmen, vâdeli mevduat üzerinde tesirini göstermiştir. Filhakika, 1960 yılı Temmuz ayı sonunda 538 milyon lira olan vâdeli tasarruf mevduatı, 146 milyon lira artarak,

1960 yılı Aralık ayı sonunda 684 milyon liraya yükselmiştir. 1949 - 1959 yılları arasında bu nevi mevduatta meydana gelmiş olan 312 milyon liralık artışın yıllık ortalamasının 31,2 milyon liraya inhisar ettiği nazarı itibare alınırsa, faiz hadlerinde tasarruf mevduatı lehine yapılmış olan değişikliğin müspet neticeleri daha iyi tebarüz eder.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, Bankalar Kanununun 33 üncü maddesi gereğince Amortisman ve Kredi Sandığınca munzam karşılıklara mukabil ödenecek faiz hadlerini, vâdesiz ve bir seneye kadar vâdeli mevduata tekabül eden karşılıklar için % 4, bir seneden fazla (bir sene dahil) vâdeli mevduata tekabül eden karşılıklar için % 6,5 olarak tespit ederek, bu nispetleri de, mevduat faizlerine göre ayarlamıştır.

B — RESMİ İSKONTO HADDİ

B — Resmî iskonto haddi

Ödünç Para Verme İşleri hakkındaki 2279 sayılı Kanunun bazı maddelerini tâdil etmiş olan 14/7/1960 tarih ve 18 sayılı Kanuna istinaden Banka Kredilerini Tanzim Komitesince yapılmış olan teklif, Bakanlar Kurulunca tasdik edilmiş ve faiz hadleri, mevduat ve ikrazatta, ilgili bahiste arzedildiği veçhile, yükseltilmiştir. Müteaddit faiz sistemine istinat etmiş olan yeni hadler, ziraî kredilerde ve ihracat finansmanında % 10, diğer kredi şekillerinde % 12 olarak tespit edilmiştir. 1951 yılından itibaren, ikrazata yürütülen faizler, bu kararın ittihazı tarihine kadar, teminatlı krelerde % 7 ve açık kredilerde % 9 olarak tatbik edilmiştir.

Faiz hadlerindeki değişikliğe ve enflâsyonla mücadele politikasına muvazi olarak, Merkez Bankası resmî iskonto hadleri de 29 Kasım 1960 tarihinden itibaren değiştirilmiş, iskonto ve senet üzerine avans muamelelerinde ziraî senetlerde ve ihracat finansmanı senetlerinde % 6, diğer senetlerde % 9, tahvil üzerine avanslarda % 10 ve altın üzerine avanslarda % 6 olarak tesbit edilmiştir.

Tahvil üzerine avanslara tatbik olunan faizin % 6,5 den % 10 a çıkarılması, uzun vâdeli birer senet olan tahvillerin avans yoliyle kısa vâdeli nakde tahvil edilmesini zorlaştıracak ve bu kredi nev'inin iskonto muameleleri aleyhine gelişmesini önleyecektir.

İskonto mevzuunda alınmış olan tedbirin bir başka veçhesini, bazı sektörlere farklı had tespit eden müteaddit sistemin ihdası teşkil etmektedir. 29 Kasım 1960 tarihinde alınan karar, ziraî senetler ile ihracat finansman senetlerinde tatbik edilecek iskonto haddini % 6 olarak tespit etmiştir. İskonto haddi mevzuunda ihdas edilmiş olan bu sistem, 1960 yılı Ağustos ayında ayarlanmış olan kanunî faiz hadlerine muvazi olarak tesis edilmiştir. Bu farklı hadler, ziraati ve ziraatle çok yakından ilgili olan ihracatı teşvik edici mahiyettedir.

Son defa, 6 Haziran 1956 tarihinde değiştirilmiş olan resmî hadler, bilûmum senet iskontosu ile senet üzerine avanslarda % 6, tahvil üzerine avanslarda % 6,5 ve altın üzerine avanslarda % 3,5 nispetinde idi. 1938 tarihinde % 4 olarak tespit edilmiş olan iskonto haddi, 1951 yılında % 3 e indirilmiş, 1955 ve 1956 yıllarında sırasiyle % 4,5 ve % 6 olarak tâyin edilmiştir.

Ekonomisi az gelişmiş memleketlerde mütekâmil bir kısa vâdeli sermaye piyasası mevcut bulunmadığından, enflâsyon devrelerinde iskonto haddi değişiklikleri yoliyle para piyasası ve tedavülünün tanzimi güçleşmektedir. 1955 ve 1956 yılları Haziran aylarında, sırasiyle, % 3 den, % 4,5 ve % 6 ya yükseltilmiş olan iskonto haddi, kredi taleplerinin ve kredi hacminin artmasını önleyememiştir. 1949 yılında 854 milyon lira olan Bankamız kredileri, 1955 yılı Haziran ayına kadar 2.138 milyon lira artarak, 2.992 milyon liraya baliğ olmuş, 1955 ve 1956 yılları Haziran ayları arasında 622 milyon liralık artış kaydederek, 3.654 milyon liraya, 1960 yılı Mart ayı sonunda da 6.477 milyon liraya yükselmiştir.

İskonto haddi değişiklerinin bu devrede başarılı neticeler vermemiş olmasının sebeplerini, tatbik olunan nispetlerin kifayetsizliğinden ziyade, bankalar sisteminin ve diğer müstakrizlerin Merkez Bankasiyle vâki münasebetlerinde aramak gerekir. Hususî ticaret bankaları, bu devrede enflâsyonla beslenen mevduat kaynağına sahip bulunduklarından ve bu kaynak munzam karşılık nispetlerinin artırılması yoliyle tahdit edilmediğinden, Merkez Bankasına pek az müracaat etmişlerdir. Hususî kanunlarla kurulmuş bankalar ve âmme sektörüne dahil diğer müstakrizler, millî ekonomiye hakim olan enflâsyon yaratıcı bir kredi ve yatırım politikası içinde, maliyet endişesinden âzade olarak, iskonto haddi ne olursa olsun, Merkez Bankasına müracaat etmekten çekinmemişlerdir.

4 Ağustos 1958 tarihinde Merkez Bankasının resmî sektöre açtığı kredilere plâfon konulması da bu sebepten ileri gelmektedir.

29 Kasım 1960 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş olan yeni iskonto hadleri, son on yıllık devrede takip edilmiş olan para ve kredi politikasını tashih eden bir unsur olacaktır.

27 Mayıs inkılâbını takiben alınmış bulunan müteaddit istikrar tedbirleri, resmî sektörü para maliyetine karşı daha hassas kılmak suretiyle, iskonto haddinin para maliyeti zaviyesinden müessiriyetini temin edecektir. Böylece, iskonto haddinin klâsik bir tedbir olarak para piyasasını ve tedavülünü tanzim sistemi içindeki yerini alması, Merkez Bankası kaynaklarının müstakriz tarafından iktisadî icaplara göre kullanılmasını teşvik edecektir.

C — YABANCI MEMLEKETLERDE PARA VE KREDİ POLİTİKASI

C — Yabancı memleketlerde para ve kredi politikası

Batı Avrupa memleketlerinin para ve kredi siyasetlerinde 1960 yılı sonbaharına kadar genel olarak, yüksek faiz haddi ve kredi kontrolu politikası hakim olmuştur. Yüksek konjonktür, tediye muvazenelerinin fazlalık arzetmesi ve kısa vâdeli sermaye akımlarının banka likiditelerini artırması, bu memleketlerde para ve kredinin kontrol altına alınmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple birçok Batı Avrupa memleketleri, reeskont hadlerini yükseltmişlerdir.

İngiltere Bankası reeskont haddini 21 Şubat 1960 da % 4 den % 5 e ve 23 Haziran 1960 da da % 6 ya çıkarmış. Ekim ayında % 5 1/2 a ve Aralık 1960 da % 5 e indirmiştir.

Almanya'da Deutsche Bundesbank reeskont haddini, 3/6/1960 tarihinde % 4 den % 5 e yükseltmiş ve Kasım ayında tekrar % 4 e indirmiştir.

İsveç'te reeskont haddi, 15 Ocak 1960 da % 4 den % 5 e, Belçika'da 4/8/1960 tarihinde % 4 den % 5 e, Avusturya'da 17/5/1960 tarihinde % 4 1/2 dan % 5 e, Danimarka'da 26/1/1960 tarihinde % 5 den % 5 1/2 a, İrlanda'da 29/1/1960 da % 4 1/2 dan % 4 3/4 e yükseltilmiştir. Banque de France reeskont haddini 6 Ekim 1960 da % 4 den % 3 1/2 a indirmiştir. Batı Avrupa memleketlerinde, reeskont haddinin yükseltilmesi yanında, bankaların kredi muamelelerini ve para piyasası likiditesini tahdit istikametinde tamamlayıcı tedbirler de alınmıştır.

Bahis konusu memleketlerde umumiyetle, deflâsyonist bir para siyaseti hakim olmuştur. Amerika'da ise, ekonomideki alçak konjonktüre ve gerilemeye bir çare mahiyetinde olmak üzere, ucuz para politikası takip edilmiştir. Federal Reserve Bank, reeskont haddini 10 Haziran 1960 tarihinde % 4 den % 3 1/2 a ve 12 Ağustos 1960 tarihinde de % 3 e indirmiştir. Reeskont haddinin indirilmesi yanında bankaların mecburî rezervlerine ait kanunî hükümlerin hafifletilmesi cihetine de gidilmiş ve Ağustosta Federal Reserve Bank İdare Meclisi, banka rezervlerinin serbest bırakılmasına mâtuf kararlar almıştır. Mahallî bankaların, mevduata mukabil ayırdıkları kasa ihtiyatları nispeti % 4 den % 2,5 e indirilmiş, Central City Bankalarında, vâdesiz mevduata karşılık olarak ayrılan mecburî ihtiyat nispeti Eylûlde % 18 den % 17,5 e ve Aralıkta % 16,5 e düşürülmüştür. Banka kredilerinde meydana gelen artış, bu tedbirlerin bir neticesi olmuştur.

Batı Avrupa memleketleriyle Amerika'nın para siyaseti arasındaki bu farklı vaziyet, faiz hadleri arasında kuvvetli bir farkın teşekkülüne âmil olmuş ve bu husus sermayenin Amerikan piyasasını terkederek Batı Avrupa piyasalarına teveccüh etmesine sebebiyet vermiştir. Sermayenin Amerika'dan çıkışı, dolar kıymetinin istikrarı hakkındaki tereddütlerin ve

altın fiyatlarının yükseltimesi temayülünün kuvvetlenmesine âmil olmuş ve bu vaziyet Amerikan Hükümetini döviz tediyelerinde tasarruf sağlayacak tedbirler almağa sevketmiştir.

4 — KREDİ POLİTİKASI VE KREDİ KONTROLU

A — KREDİ POLİTİKASI

A — Kredi politikası

27 Mayıs İnkılâbını mütaakıp tatbikine başlanılan kredi politikası bir taraftan geçmişten devralınmış olan enflâsyon tazyiklerinin durdurulmasını ve azaltılmasını, diğer taraftan millî kaynakların istikrar içinde geliştirilmesini istihdaf etmektedir. Bir bakıma, paranın Devletçe takip olunan iktisadî gayelere göre idaresi demek olan kredi politikası, mezkûr tarihten sonra, memleket gerçeklerine uygun olarak tayin olunan umumî iktisat politikası içinde, fiyat, ücret, vergi, bütçe, dış ticaret gibi çeşitli politikalarla ahenkli bir şekilde yürütülmeğe başlanılmıştır. Bu ahenk, iktisadî muvazenenin teessüsünde ve inkişafın istikrar içinde tahakkukunda yardımcı olacaktır.

Bilindiği üzere, 1950 yılından sonra takip olunan ucuz para, bol kredi ve plânsız yatırım politikası neticesinde fiyat seviyesi yıldan yıla yükselmiş, paramızın iç ve dış değeri devamlı olarak büyük kayıplara uğramış, sabit gelirler fiyat seviyelerinin her yıl biraz daha altına düşerek millî gelirin tevezzüündeki adaletsizlik gün geçtikçe mütebariz bir hal almış, geçim şartları güçleşmiş, Devlet masrafları ağırlaşmış, istihsal maliyetleri yükselmiş, ihracat azalmış, ithalât kifayetsiz bir seviyeye inmiş, istihsal ve yatırımlar azalmıştır. İktisadî nizam, karaborsa, nüfuz ticareti, spekülâsyon, çeşitli kambiyo kurları tatbiki, tahsis ve tevzi ve fiyat kontrolü gibi zararlı hâdiselerin ve sun'î tedbirlerin tesirleri altında kalmıştır.

Bu devrede resmî ve hususî sektörün yatırımları ve cari masrafları kredi artışlariyle karşılanmış, bu şekilde yükselen kredi hacmi, istihsalde iktisadî muvazeneyi tesis edebilecek ölçüde bir artış olmadığından, fiyatların devamlı surette yükselmesinde âmil olmuştur. Para arzı ve para benzeri likiditeler bahsinde belirtilmiş olduğu veçhile, her yeni fiyat seviyesini daha yüksek bir kredi seviyesi takip etmiş, her yeni kredi seviyesi ise bir öncekinden daha yüksek yeni bir fiyat seviyesi yaratmıştır. Bu menfi inkişafın durdurulması için gerekli olan ciddi tedbirler alınmamış, cari masraflar ve yatırımlar kısılmamış ve plânlanmamış, kredi politikasında enflâsyon şartlarının icap ettirdiği değişiklikler yapılmamıştır. Bu tutum neticesinde, istihsal ve hakikî gelir, iktisadî istikrarı tesis edebilecek seviyede artış kaydetmemiştir. Zaman zaman alınmış olan kredi kontrol tedbirleri ise aşağıda izah olunacağı veçhile kifayetsiz kalmış ve beklenilen neticeyi vermemiştir.

Son on yıllık devre zarfında takip edilmiş olan kredi politikaları, az gelişmiş her memlekette mevcut olan sermaye azlığını banknot ihraç etmek suretiyle, dış tediye imkânlarındaki darlığı yurt dışı istikrazlarla ve aryere adı altında maruf olan tediye teehhürleriyle, uzun vadeli kaynak darlığını kısa vadeli kaynakları dondurmak ve para ve kredi sisteminin seyyaliyetini azaltmak suretiyle ve artan Devlet masraf ve yatırımlarını borçlanmalarla karşılamıştır.

Yeni politikanın, mazinin vermiş olduğu bu acı tecrübelerden mülhem olarak, Merkez Bankası kredileri ve banka kredileri zaviyesinden tetkiki icab eder.

B — MERKEZ BANKASI VE KREDİ KONTROLU

B — Merkez Bankası ve kredi kontrolu

1715 sayılı kanunun birinci maddesiyle, para piyasasını ve tedavülünü tanzim etmekle görevlendirilmiş olan T. C. Merkez Bankası, bu vazifenin ifası için, kuruluş tarihinde diğer memleketlerde cari olan kredi kontrolu vasıtalarıyla teçhiz edilmiştir. Bu vasıtalar, resmî iskonto haddinin tayini, bankaların reeskont limitlerinin tespiti gibi hususlara inhisar etmektedir. Bankanın bazı avans ve kredi muameleleri kanunî limitlere tabi olup, bu muameleler mukabilinde yapılabilecek emisyon miktarı, biri ticarî ve zirai senetler ile Hazine bonoları için, diğeri Hazine kefaletini haiz bonolar için olmak üzere, iki ayrı komite tarafından tâyin olunması derpiş olunan global plâfonlara bağlanmıştır. T. C. Merkez Bankası, memleketimizdeki diğer bankalar temsilcilerinden terekküp eden bahis konusu komitelerce tesbit olunan global plâfonlar içinde kalmak şartiyle reeskont muameleleri yapmakta serbest bırakılmıştır.

Yukarıdaki vasıtalar banknot ihracının ayarlanmasına imkân vermekle beraber, kredinin ve efektif talebin kontrolu için şüphesiz ki kifayetsizdir. Bununla beraber, Bankanın kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen devrede, sert tedbirlerle kredilere müdahale icap ettirecek ölçüde devamlı ve bünyevî tazyikler meydana gelmediğinden, Bankanın kredi tanzimi mevzuundaki salâhiyetlerine yenileri ilâve edilmemiştir. Bu salâhiyet ve vasıtalar, normal bir para ve kredi politikası takip eden memleketlerde dahi ancak banknot ihracının kontroluna yarayabilir. Fakat devamlı enflâsyona dayanan bir iktisat politikası içinde para piyasasını tanzime kâfi gelemez. Bu itibarla, 1950 yılından sonraki devrede Merkez Bankası ve banka kredilerinin yeni usullerle tanzimi zarureti kuvvetle kendini hissettirmiştir.

1949 da 854 milyon lira olan Merkez Bankası kredileri, 1955 de 3.574 milyon liraya ve 1957 yılı nihayetinde de 5.158 milyon liraya çıkmıştır. Merkez Bankası kredisinin bu seri inkişafı karşısında zaman zaman bazı tedbirler alınmıştır. Ezcümle resmî iskonto haddi 1955 de % 4,5 e 1956

T. C. Merkez Bankası Kredileri ve Plâfon Tatbikatı

(Milyon TL.)

	KREDİ KONTROL DEVRESİ TATBİKATI								
	Plâfonlar	Haziran 1958	Aralık 1958	Haziran 1959	Aralık 1959	Mart 1960	Haziran 1960	Eylül 1960	Aralık 1960
I. LİMİTLERİ KARARLA MUAYYEN KREDİ									
A. Amme müesseseleri grubu borç bakiyesi (x)	3022								
Grubun munzam limiti	150								
4.8.1958 de (A) Grubu PLÂFONU	3172	3022	3119	3035	3130	3122	3128	3137	—
30.4.1960 da (A) Grubu eklenen limit	150								
30.4.1960 da (A) Grubu PLÂFONU	3322	—	—	—	—	—	—	—	3115
B. Toprak Mahsulleri Ofisi	897								
Ofisin munzam limiti	250								
4.8.1958 den (B) grubu PLÂFONU	1147	897	1137	850	1022	1011	1011	1092	1050
C. Kararnameye tâbi limitler toplamı	3919								
(A) ve (B) grubları munzam limitleri toplamı	400								
4.8.1958 de (B) grubu PLÂFONU	4319								
30.4.1960 de MECMU PLÂFON	4469								
II. ZİRAÎ MAHSUL FAZLASI ÖZEL LİMİTİ	300	—	—	—	295	295	295	297	261
III. LİMİTLERİ 1715 S. K. LA MUAYYEN KREDİ		672	599	839	689	1059	1049	1096	922
A. Hazineye kısa vadeli avans		(659)	(536)	(835)	(651)	(1020)	(1042)	(1047)	(859)
B. Hazine bonoları (reeskont)		(13)	(63)	(4)	(38)	(39)	(7)	(49)	(63)
IV. LİMİTLERİ 1715 S.K. LA SERBEST KREDİ		670	618	647	687	675	905	781	776
A — Ticari krediler		(351)	(334)	(357)	(337)	(293)	(477)	(416)	(303)
B — Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri		(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(136)
C — Ziraî senetler		(296)	(256)	(261)	(335)	(349)	(383)	(349)	(315)
D — Avanslar (tahvil v.s.)		(23)	(28)	(29)	(15)	(33)	(45)	(16)	(22)
V. MAHSUBA TÂBİ MATLUBAT (Konsolide Kredi)		375	373	315	315	315	265	265	265
KREDİLER TOPLAMI		5636	5846	5686	6138	6477	6653	6668	6389

(x) 4.8.1958 tarihinde kısmen veya tamamen plâfona tâbi kılınan müesseseler şunlardır :

Toprak Mahsulleri Ofisi, Etibank, Sümerbank, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Tekel Genel Müdürlüğü, Denizcilik Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi, Devlet Karayolları, İller Bankası, Türkiye Emlâk Kredi Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (Tarım Satış Kooperatifleri, Millî Korunma ve Su İşleri kredileri dolayısiyle).

da % 6 ya yükseltilmiştir. 1955 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi bonolarının 550 milyon liralık kısmının tahkim edilmesi de bu genişlemeyi önleme istikametinde bir adım sayılabilir. Ancak iskonto hadleri değişikliği Merkez Bankası kredileri hacmine müessir olamamış ve krediler 1958 yılı Haziran ayı sonunda 5.636 milyon liraya çıkmıştır. Resmî sektöre açılan kredilerin limitleri daraltılmadıkıan başka, Banka sermaye ve ihtiyat akçelerinin % 50 si ile mukayyet olan Hazine avansı, cari yıl bütçeleri yekûnunun % 15 ine çıkarılmıştır. Bu suretle 1955 başında 31,6 milyon lira olan limit, 1955 yılı sonunda 441, 1960 malî senesinde ise 1.092 milyon liraya yükselmiştir. 1715 sayılı kanuna göre taayyün eden emisyon hadleri de her yıl daha yüksek olarak tespit edilmiştir. 1956 yılı Haziran ayında banka kredilerine tespit olunan plâfon yüksek tutulduğundan, istenilen netice elde edilememiştir.

Bu seyir içinde 1956 yılından sonra enflâsyon sür'atle şiddetini artırmış ve müessir tedbirler ittihaz edilmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Dış tediye güçlüklerinin âzami dereceye varması ve yardım temin edilmesi mecburiyeti de bu tedbirlerin alınmasını zarurî kılmıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde ilân edilen istikrar programı ve bu program gereğince ele alınmış olan kredi tanzim tedbirleri bu zaruretin bir ifadesidir. Ancak, bu program ile ilgili tedbirler lâyiki veçhile tatbik edilmemiş ve enflâsyon tazyiki biraz azalmakla beraber devam etmiştir.

Bu programla ilgili olarak 4/8/1958 tarihinde yürürlüğe giren 4/10618 sayılı Kararname ile Merkez Bankası kredilerine bir plâfon konulmuştur. Zikri geçen Kararname gereğince âmme sektörüne dahil daire, teşekkül, müessese ve bankaların 1/7/1958 tarihinden 31/12/1958 tarihine kadar Merkez Bankasından temin edebilecekleri kredilerin yekûnu 400 milyon lirayı geçmeyecektir. 400 milyon liranın 250 milyon lirası Toprak Mahsulleri Ofisinin 1958 - 1959 kampanyasında yıllık mubayaa ve stoklar için yapacağı alımlara ve 150 milyon lirası İç Finansman Komitesi kararlariyle diğer daire, müessese, teşekkül ve bankaların ihtiyaçlarına tahsis olunmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisinin, kendisine açılacak munzam kredileri, satış hasıllariyle en geç 30/6/1959 tarihine kadar kapaması, Kararname icabatından olup, 250 ve 150 milyon liralık kısmî plâfonlar müteda hil değildir. Plâfonların hesabında, takyit kararnamesine tabi müesseselerin 28/6/1958 tarihindeki borç bakiyeleri nazarı itibare alınmış, âmme sektörüne dahil müesseselerin listesi ve takyit edilecek muameleleri ve buna tekabül eden borçları tespit edilmiştir. Bu kararnamedeki âmme sektörü tâbiri Hazine hariç, 154 sayılı kanunla borçları tahkim edilmiş olan müessese ve bankalardır. Tahkim edilecek borçlarla Kararnameye tâbi krediler arasındaki fark, Hazinenin borçlarının da tahkime tâbi tutulmasından ve bazı borçların ticarî veya seyyal olarak kabul edilmesinden doğmaktadır. Kararnamedeki âmme sektörü tâbirinin şu-

mulü ile, bu rapordaki resmî sektör tarifi arasındaki fark, Kararnamenin Hükümet kararıyle yaptırılan müdahale mubayaaları dolayısiyle Tarım Satış Kooperatiflerini resmî sektör takyitleri şumulüne dahil etmesinden ileri gelmiştir.

4 Ağustos 1958 tarihinde âmme sektörünün plâfonu, 30 Haziran 1958 seviyeleri mecmuu olan 3.022 milyon liraya, 150 milyon liralık limit ilâve edilmek suretiyle, 3.172 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi bonoları plâfonu da aynı şekilde 30 Haziran 1958 tarihindeki borç bakiyesi 897 milyon liraya 250 milyon lira ilâve edilerek, 1.147 milyon lira olarak tespit edilmiştir.

4/11618 sayılı Kararname ile tesis edilen plâfon, 4/12090 ve 4/12846 sayılı Kararlarla aynen devam ettirilmiştir. 3/11/1960 tarihinde alınan bir kararla, âmme sektörünün kısmî plâfonuna 150 milyon lira daha ilâve edilerek bu plâfon 3.322 milyon liraya çıkarılmıştır. Bu 150 milyonluk kredi Toprak Mahsulleri Ofisi dışındaki âmme sektörü müesseselerine, alâkalı müesseselerin zararları devam ettiğinden, kısmen bu zararlara karşılık olarak kısmen de bu müesseselere açılan kredilerin yatırımlarında tamamen dondurulmuş olmasından dolayı tahsis edilmiştir.

1960 yılı Ekim ayında, Tarım Kredi Kooperatifleri âmme sektörü müesseseleri içinden çıkarılmış fakat, eski senelere taalluk eden donmuş kredileri plâfon içinde bırakılmıştır. Bünyesi itibariyle hususî sektöre dahil olan bu müesseseler, 4 Ağustos 1958 de, müdahale mubayaaları zararları dolayısiyle, âmme sektörü plâfonu şumulüne alınmıştı. Muamelelerin ileride kredi artışına ve donmaya sebep olmaması için Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Umum Müdürleriyle 3/9/1960 tarihinde bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda 1960 mahsulünün finansmanı için Birliklerin ihtiyacı olan kredinin temin edilebilmesi için Birliklerin müdahale mubayaasında bulunmamaları, kooperatifçilik prensiplerine uygun olarak alımlarını ortaklara ait mahsullere inhisar ettirmeleri, ortaklarına, teslüm ettikleri mahsul bedellerinin % 80 ninden fazla avans vermemeleri, mubayaa fiyatlarının dış piyasa fiyatları takip olunarak tesbit edilmesi, faaliyetlerinden doğacak zarar ve kârların ortaklara intikal ettirilmesi kararlaştırılmış ve Birliklerin, kredi taleplerinde, bu hususları ve kredileri vâdelerinde iade edeceklerini teyiden taahhüt etmeleri uygun görülmüştür.

Plâfon tatbikatına gelince, 4 Ağustos 1958 tarihinden sonra Toprak Mahsulleri Ofisi dışındaki âmme sektörü müesseselerine açılmış olan krediler, tespit olunan 3.172 milyon liralık plâfonu aşmamıştır. İlgili tabloda yer alan kredilerin üç ve altı aylık devreler sonraları ortalamaları, 1960 yılı sonuna kadar, 3.101 milyon lira kadardır. 1960 yılı Ekim ayında plâfon 3.322 milyon liraya çıkmış, kredi bakiyesi ise Aralık ayı sonunda 3.115 milyon liraya inhisar etmiştir.

4 Ağustos 1958 tarihinden sonra Toprak Mahsulleri Ofisine açılmış olan krediler tespit olunan 1.147 milyon liralık plâfonu aşmamış ve hububat satışları hasılatiyle yapılan tediyelerle, zaman zaman, kısa vâdeler için, 30 Haziran 1958 deki seviyesinin altına dahi inmiştir.

1959 yılı sonunda Et ve Balık Kurumunun Amerikan yardımından ziraî mahsul fazlası ithal ve bu iş için Merkez Bankası nezdinde Türk Lirası Karşılık Hesabı tesis etmesi kararlaştırılmıştır. Bu iş için lüzumlu kredi Et ve Balık Kurumuna, Toprak Mahsulleri Ofisi vasıtasıyla temin edilmiş, ziraî surplus'lere ait vesaik geldikçe Karşılıklar bu krediden tesis olunmuştur. İthal olunan ziraî mahsul fazlaları satıldıkça satış hasılatının Bankamıza yatırılması suretiyle bu kredi tasfiye olunacaktır. Kredinin Aralık 1960 sonundaki bakiyesi 261 milyon liradır.

Plâfon tatbikatı bakımından en iyi netice, 1959 yılı Haziran ayı sonunda kaydedilmiştir. 4/8/1958 tarihinde 5.636 milyon lira olan Merkez Bankası kredileri mecmuu, 1958 yılı sonunda 210 milyon liralık bir artışla 5.846 milyona çıktıktan sonra, 1959 yılı Haziran ayı nihayetinde 5.686 milyon liraya düşmüştür. Plâfon tatbikatı ve kredilerle ilgili diğer müsait şartlar neticesinde, 1958 yılı Haziran ayı sonunda 3.728 milyon lira olan tedavüldeki banknot miktarı, 1959 yılı Haziran ayı sonunda 3.420 milyon liraya düşmüştür.

Buna mukabil Merkez Bankası kredileri 1959 yılı Haziran ayından itibaren, 1960 yılı Mart ayı sonuna kadar 791 milyon lira artmıştır. Bu artışın 248 milyon lirası Kararname ile mukayyet kredilerin 400 milyon liralık limit içindeki artışiyle alâkalıdır ve 295 milyon lirası ziraî mahsul fazlası ithalâtiyle ilgili olmak üzere, 515 milyon lirası Kararname dışında kalan Hazine ve resmî sektör kredilerine, 28 milyon lirası hususî sektöre taallûk etmektedir.

1960 Mart ve Aralık ayları arasındaki devrede, krediler ve banknot emisyonu zaman zaman artmıştır. Bu artışlar da, mukayyet krediler bakımından, plâfonları içinde meydana gelmiştir. 1960 Martında 6.477 milyon lira olan Bankamız kredileri mecmuu, Haziranda 6.653 milyon liraya ve Eylülde 6.668 milyon liraya yükselmişse de, Aralık ayında 6.389 milyon liraya inmiştir. Bu devrede Hazine avansı 161 milyon lira, Et ve Balık Kurumu ziraî mahsul fazlası kredileri 34 milyon lira, hususî sektör kredileri 35 milyon lira azalmış, Mahsuba Tabi Matlubat hesabında da 1959 hesap yılına taallûk eden Genel Kurul toplantısını takiben, 50 milyon liralık bir azalma meydana gelmiştir. Buna mukabil âmme sektörü müesseselerinin borcu 113 milyon lira, iskonto edilen Hazine bonoları 24 milyon lira, Tarım Satış Kooperatiflerine verilen krediler 55 milyon lira yükselmiştir.

Netice itibariyle, Merkez Bankası kredilerine konulan plâfonlar Kararnamelere uygun bir şekilde tatbik olunmuş, ancak Ağustos 1958 tedbirleri alındığı sırada, mevsimlik bir kredi mahiyetinde kabul edilmiş ve İktisadî Koordinasyon Heyeti kararlarına müsteniden Bankamızca tevzi edilmiş bulunan ek limitler, açık ve yatırım finansmanına kaydırıldığından, bu limitler dahilinde verilmiş olan krediler yeniden dondurulmuştur.

İstikrarın temini ve para değerinin muhafazası için gerekli tedbirler, ancak 1960 yılı Mayıs ayından sonra şumullü bir şekilde ele alınabilmiştir. Bu tedbirler içinde, Merkez Bankası kredilerinin kontroluyla doğrudan doğruya ilgili olanlar, Hazineye bütçe giderleriyle mütenasip olarak açılan avansın % 15 den % 5 e indirilmesi ve Hazine ile İktisadî Devlet Teşekküllerinin Merkez Bankasına olan borçlarının tahkimidir. Ayrıca, banka kredilerinin, kaynaklar yönünden kontrolunu temin etmek maksadiyle mevduat karşılıklarının Merkez Bankasında muhafazasını derpiş eden bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Mevduat karşılıkları mevzuuna, banka kredilerinin kontrolu bahsinde temas olunacaktır.

Diğer taraftan Bankamız da, ilgili bahiste belirtildiği veçhile, kredi hacmi üzerinde müessir olmak üzere reeskont hadlerini yükseltmiştir.

C — BANKA KREDİLERİNİN KONTROLU

C — Banka kredilerinin kontrolu

Banka kredilerinin kontrolu 1950 yılından sonraki devrede ilk defa olarak 1954 yılında düşünülmüştür. Para, kredi ve fiyat hareketlerinde enflâsyon tazyiklerinin, bilhassa bu yılda kendini hissettirmesi Hükümeti tedbir almak zaruretiyle karşılaştırmış ve bu tedbirleri kararlaştırmak üzere bir komite ihdas olunmuştur. Ancak, Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 13 sayılı Karara müsteniden teşkil edilmiş olan Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, kontrol mevzuunda hiç bir karar ittihaz etmemiştir. 1956 yılında yeniden teşkil olunan ve salâhiyetleriyle âza sayısı artırılan Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, fiilî bir netice vermemiş olan bazı kararlar almıştır.

28/6/1956 tarihinde ilân olunan Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 5 sayılı Tebliğ ile banka plâsmanlarının son üç yıl zarfında vâsıl olduğu seviyeyi aşamıyacağı kararlaştırılmıştır. Böylece, tespit edilmiş olan plâfonlara, öz kaynaklardaki artışın tamamının ve tasarruf mevduatındaki artışın % 50 sinin ilâve edilmesine müsaade olunmuştur. Ayrıca, diğer yabancı kaynaklarda artış vukua geldiği takdirde, Komitenin plâfonları artırabileceği de derpiş olunmuştur. Aynı tarihte bankaların iştiraklerine açtıkları kredilere, borçlu cari hesapların seyyaliyetine, emtia ve mahsul mukabili avanslara, bankalardan kredi alanların öz varlıklarına, bankaların gayri menkul iktisaplarına mütaallik, tatbik kabiliyeti olmayan ve murakabesi imkânsız bir takım takyitler de vazolunmuştur.

Banka Kredileri ve Plâfon Tatbikatı

(Milyon TL.)

	Plâfon-lar	Haziran 1958	Aralık 1958	Haziran 1959	Aralık 1959	Mart 1960	Haziran 1960	Eylûl 1960	Aralık 1960 (x)
I. LİMİTLERİ KARARNAME İLE MUAYYEN PLÂSMANLAR									
A — Mutat kredi hesapları	9.232	9.232	9.231	9.160	9.393	9.641	9.642	8.293	8.269
B — Diğer aktif hesaplar	2.981	2.981	3.187	3.034	3.101	3.334	3.182	3.314	3.322
C — 4 Ağustos 1958 de munzam limit	200								
D — 4 Ağustos 1958 de KREDİ PLÂFONU	12.413	12.213	12.418	12.194					
E — 31.12.1959 da munzam limit	200								
F — 31.12.1959 da KREDİ PLÂFONU	12.613	—	—	—	12.494	12 975	12.824		
G — 16.7.1960 da ihracatçı ve sanayici kredileri için düşülen	—978								
H — 16.7.1960 da KREDİ PLÂFONU	11.635	—	—	—	—	—	—	11.607	11.591
II. CARÎ PLÂSMAN ve PLÂFON FARKI									
Aşma		—	(5)	—	—	(362)	(211)		
Limit			—	(219)	(119)			(28)	(44)
III. PLÂFON DIŞI HESAPLAR									
A — Mutat kredi hesapları		52	286	785	1.136	1.165	1.044	870	936
B — İhracatcı kredileri	(333)	—	—	—	—	—	—	470	587
C — Sanayici kredileri	(645)	—	—	—	—	—	—	860	850
D — Diğer aktif hesaplar		5.782	5.546	7.256	6.642	7.737	7.878	8.640	8.615
TOPLAM		18.047	18.250	20.235	20.272	21.877	21.746	22.447	22.579

(x) Muvakkattır.

Not :

Plâfon tatbikatı için kullanılan istatistik seriler, bankaların birleşik bilançolarına müstenit olup, kararnameye ve müeyyidelerine istinat eden plâfonların aşılıp aşılmadığını takip etmek gayesini gütmektedir. Bu sebeple, seriler, bu tabloda konsolide edilmemiştir. Bunlara hem bankalararası muameleler hem Sümerbank ve Etibankın füzyon bilançolarında müesseselere açılmış kredi ve sermaye tahsisi olarak görünen, fakat konsolide bilançolarda, makina ve tesisat gibi sabit değerlere inkılâp eden hesaplar dahildir.

Bunların kredi kontrolu zaviyesinden hiç bir müspet neticesi olmamıştır. Son üç yıllık seviyesi ile takyit edilen plâfon, az çok kredileri kısıp bu sektörden neş'et eden enflâsyon tazyiklerini kısmen gerileteceği bir sırada, siyasî tazyikler neticesinde, takyit tedbirinin yürürlüğe girdiği tarihten iki ay sonra, 8/9/1956 tarihinde kredi plâfonları % 20 nispetinde artırılmıştır. Banka kredilerini tahdit edecek yerde, % 20 gibi, o tarihte 1 milyar liranın fevkinde yüksek bir artış payı tanıyan plâfonun, mezkûr tarihten sonra krediler üzerinde teşvik edici bir tesiri dahi olmuştur.

Nihayet tediye muvazenesi zorlukları had bir safhaya gelince, dış yardım temini maksadiyle milletlerarası teşekküllerle yapılan müzakereler neticesinde kabul edilen istikrar programının ihtiva ettiği tedbirler meyanında, 4 Ağustos 1958 tarihinde ilân edilen 5 sayılı Tebliğe ek B işaretli Tebliğ ile kredi kontrolu mevzuunda ilk defa olarak bazı neticeler tevlit eden bir tedbir yürürlüğe konulmuştur.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin 21 sayılı Kararına istinat eden 5 B sayılı Tebliğ, evvelki Tebliğlerin plâfonlara mütedair hükümlerini ilga ve yeni bir plâfon ihdas etmiştir. Bu Tebliğ ile, banka plâsmanlarının, 30/6/1958 tarihinde vâsıl oldukları seviyeyi aşamıyacakları kararlaştırılmıştır. Banka plâsmanları tâbiri, resmî ve hususî sektöre gerek mûtad kredi hesaplariyle gerek iştira gücü nakiettiği kabul edilen çeşitli aktif hesaplarla yapılacak bilcümle plâsmanlara teşmil edilmiştir. Böylece, tespit olunan plâfonlara, Komitece ihtiyaca göre tevzi edilmek üzere 200 milyon liralık bir limitin ilâve edilmesi kararlaştırılmış fakat bu munzam limit psikolojik tesirinin önlenmesi gayesiyle ilân edilmemiştir. Bu munzam limit, 1959 yılı sonunda 200 milyon lira ilâvesiyle, 400 milyon liraya çıkarılmıştır.

Banka plâsmanlarına konulmuş olan plâfonla bankaların aktif hesapları, biri takyide tabi, diğeri serbest iki kısma bölünmüştür. Tatbikat, Tebliğ hükümlerine göre tertip edilerek her ay bankalardan alınan istatistik cetvelleriyle takip olunmuştur.

(Banka kredileri ve plâfon tatbikatı) adlı tablodaki rakamlar, Raporumuzun para ve kredi kısmındaki rakamlara nazaran farklı bulunmaktadır. Bahis konusu tablonun gayesi, alınmış olan kararın ne suretle tatbik edildiğini göstermekten ibaret olduğundan, bu fark, plâfon tatbikatı seyrinin tahlilinde bir mâni teşkil etmemektedir. Bu bahiste birleşik bilânço esasına müstenit rakamlar kullanılacaktır.

4 Ağustos 1958 tarihinde ilân edilen 5 B sayılı Tebliğle takyit edilen banka plâsmanlarının 30 Haziran 1958 tarihindeki seviyeleri mecmuu olan 12.213 milyon liraya 200 milyon liralık limit ilâve edilerek, plâfonlar 12.413 milyon lira olarak tespit edilmiştir. 1959 yılı sonunda bu plâfon, ikinci 200 milyon liralık limit ilâve edilerek 12.613 milyon liraya çıkarıl-

mıştır. 9 Temmuz 1960 tarihinde Banka Kredilerini Tanzim Komitesi tarafından ittihaz olunan 92 sayılı Karar, gerek ihracata, gerek iç istihlâke müteveccih istihsalin artmasını teşvik maksadiyle ve âcil bir tedbir olarak ihracatçı ve sanayici kredilerini plâfonla mukayyet plâsmanlar dışına çıkarmıştır. Bunların 1958 yılı Haziran ayı sonundaki miktarları hesaplanmış ve 30 Haziran 1958 tarihinden sonra 12.613 milyona çıkmış olan plâfondan düşülmüştür. 978 milyon liranın tenzili neticesinde, banka plâsmanları plâfonu 11.635 milyon liraya inmiştir.

Banka kredileri, 4 Ağustos 1958 den 1958 yılı Aralık ayı sonunda, o tarihlerde 12.413 milyon lira olan plâfonu 5 milyon lira kadar aşmış ve 1959 yılı Haziran ayında, plâfona tabi cari plâsmanlar 12.194 milyon liraya inerek, plâfonun 219 milyon lira aşağısında kalmıştır. Ancak, plâfona tabi olmayan hesapların 1958 ve 1959 yılları Haziran ayları arasında 2 milyar 207 milyon lira arttığı kayda değer. Bu artışın büyük kısmının iştira gücü nakliyle ilgili olmayan hesaplardaki artışlardan ileri geldiği kabul edilse bile, 4 Ağustos 1958 tarihinden sonra alınan kararlarla resmî sektöre açılan takriben 900 milyon liralık kredi bu kısımda yer almaktadır.

Bu gibi kararların en önemlisini Sümerbank, Etibank, İller Bankası ve Denizcilik Bankasına tanınan imtiyaz teşkil eder. Bunların 1958 yılı Haziran ayından sonra, öz kaynaklarında meydana gelmiş olan artışlar ile Amortisman ve Kredi Sandığı, T. C. Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumundan elde ettikleri yeni imkânlarla yapacakları plâsmanlar, plâfon dışına çıkarılmıştır. Bu karar, 1959 yılı Haziran ayında 418 milyon liranın ve 1960 yılı Mart ayı sonunda 1.294 milyon liranın plâfon dışına çıkmasına sebep olmuştur. O tarihlerde gayenin ekonomiye iştira gücü zerk edilmemesi ve resmî sektöre verilen kredilerde seyyaliyet temini ile bu kredilerin tahdidi olduğu nazara alınırsa, kredi takyitlerinin asıl gayeden ne kadar ayrıldığı anlaşılmış olur. Hazine bonoları ile Hazine kefaletini haiz bonolar iskontosunun plâfon dışında bırakılmış olması cüz'i artışlara sebep olmuştur. Buna mukabil, plâfon dışı bırakılmış olan nakit tevdii karşılığı krediler, 1958 Haziranına nazaran 150 milyon lira civarında artmıştır. Resmî bankaların âmme sektörü kredilerine tealluk eden 150 milyon liralık Merkez Bankası kredileri limitinden aldıkları kredilerin plâfon dışı bırakılması, bu nevi kredileri âzami 150 milyon lira artırmıştır.

1959 yılı Haziran ve 1960 yılı Mart ayları arasında plâfona tabi plâsmanlar, 12.194 milyon liradan 12.975 milyon liraya çıkarak, 781 milyon lira artmış ve 12.613 milyon liralık plâfonu 362 milyon lira aşmıştır. Plâfona tabi olmayan plâsmanlar da bu devrede 861 milyon lira artmıştır.

Plâfona tabi cari plâsmanların, bilhassa 1959 yılı Haziran ayından sonra global plâfonu aşmasına, hususî kanunlarla kurulmuş olan banka-

lar sebep olmuştur. Ticaret bankaları plâsmanları, mecmuu, daima bunlara tekabül eden kısmî plâfonun devamlı olarak altında kalmış, buna mukabil, hususî kanunlarla kurulmuş bankaların plâsmanları, bunlara taallûk eden kısmî plâfonun üstünde seyretmiştir. 1959 yılı sonuna kadar global plâfonun içinde kalınması, ancak bu şekilde kabil olabilmiştir.

1960 yılı Mart ve Aralık ayları arasında plâfona tabi krediler, Marttan itibaren her ay azalarak, Haziran ayından sonra plâfonun altında seyretmiştir.

Plâfona tabi hesaplara ait tarifin müphem oluşu ve kredi ile ilgisi olmayan hesapları ihtiva etmesi, diğer taraftan müteaddit istisnalar tanımış olması gibi birçok teknik kusurlarına rağmen, bünyesi itibariyle ciddî gibi görünen 4 Ağustos 1958 tarihli kredi takyit kararları, tatbikatta bilhassa resmî sektöre açılan krediler veya bu sektöre kredi açan bankalar bakımından müspet bir netice vermemiştir. Bu tesirsizliğin sebepleri bilhassa resmî sektöre dahil bankaların plâfonları aşmasına bir müddet müsamaha ve bilâhare müsaade edilmesi, munzam 400 milyon liralık limitin büyük kısmının enflâsyonun muharriki olan resmî sektör müstakrizlerine tevzi edilmesi ve kontrol sisteminin kusurları tatbikatla belirdiği halde, tedbirlerin ıslah edilmemesidir.

Kredi takyitlerinin iktisadî neticesi tetkik olunduğu zaman, bu takyitlerin resmî sektöre olan para akışını önleyememiş, ancak hususî sektöre verilen krediler üzerinde müessir olarak mezkûr sektördeki yatırımları yavaşlatmış ve netice itibariyle, ekonomide 1959 yılından itibaren bir durgunluk tevlit etmiş olduğu müşahede olunmaktadır.

Fevkalâde hallerde istisnaî bir tedbir olarak müracaat edilen plâfonla takyit sistemi yerine, daha iyi bir kontrol sistemi tesis etmek imkânını, 1958 de kabul edilen Bankalar Kanununun 33 üncü maddesi kısmen vermiş bulunuyordu. Banka kredilerine plâfon vaz'etmek suretiyle kredi hacminin artmasına ve iştira gücü yaratmasına mani olunamadığı müşahede edilir edilmez, sözü geçen 33 üncü maddeyi ıslah etmek suretiyle bu kredileri besleyen kaynağı, enflâsyon şiddetlenmeden daha bidayette tahdit etmek mümkün olabilirdi.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, Bankalar Kanununa dayanarak mevduat karşılıklarını 29/1/1959 tarihinde % 20 olarak ipka etmiştir. Bilindiği gibi, 1936 yılında ihdas olunan bu karşılıklarla, o tarihten sonra, 1952 yılına kadar bankalar iç istikraz tahvilleri almışlar ve 1952 den son-

ra yeni karşılıkları Amortisman ve Kredi Sandığına nakden yatırmışlardır. Bu paralar bahis konusu Sandık vasıtasiyle, resmî sektöre kredi olarak dağıtılmış ve daraltıcı, önleyici vazifelerini görememişlerdir.

Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, Millî İnkılâptan sonra her türlü nüfuz ve müdahaleden âzade olarak çalışmağa başlamış ve kredi kontroluyla alâkalı, isabetli tedbirler almıştır. Faiz hadlerinin iktisadî icaplara göre yeniden tespiti, bankalarca alınacak ücret ve komisyonların tespiti, ihracatın ve sınaî istihsalin teşviki için bu nevi kredilerin plâfon dışı bırakılması bu cümledendir. Ayrıca Komite, munzam mevduat karşılıklarının kredi kontrolu mevzuunda tesirli bir vasıta haline getirilmesini teminen, bu karşılıkların Merkez Bankasında muhafaza edilmesi ve karşılık nispetlerinin fiyatlar, istihsal ve istihdam seviyelerinin seyrine göre, tesirli ölçüde değiştirilebilmesi imkânlarını sağlayacak bir kanun tasarısı hazırlayarak Maliye Bakanlığına takdim etmiştir.

Bu proje kanunlaştığı takdirde, plâfonla takyit sistemi kaldırılacak ve mevduat karşılıkları yoliyle kontrol sistemi, onun yerini alacaktır.

IV — DEVLET BÜTÇESİ

İktisadî tesiri bakımından 1960 yılı bütçesi enflâsyonu devam ettiren bir bütçe olmuştur. Filhakika ilk dört aylık tatbikat neticesinde, Hazinenin Bankamız kısa vâdeli avansına müracaatı 328,2 milyon liralık bir artış kaydetmiştir. Devrim İdaresi, enflâsyonu şiddetlendireceği anlaşılan 1960 bütçesinde muvazene sağlamak üzere, bir *taraftan* 15/7/1960 tarihinde satışa çıkarılan Hürriyet İstikrazı Tahvilleriyle 250 milyon liralık sağlam bir munzam kaynak temin etmiş, diğer taraftan 10/8/1960 tarihinde kabul ettiği 50 ve 51 sayılı Kanunlarla 1960 yılı Genel Bütçesinde 469 milyon, katma bütçelerde 42 milyon olmak üzere, cem'an 511 milyon lira-

Devlet Bütçesi — Genel Bütçeler

(Milyon TL.)

Tarih	Giderler için kabul edilen ödenekler			Giderlere karşılık olarak tahmin edilen gelir	Açık veya fazla
	Cari masraflar için	Yatırımlar için	Toplam		
1949	1.372	—	1 372	1.252	— 120
1950	1.487	—	1.487	1.313	— 174
1951	1.275	305	1.580	1.345	— 235
1952	1 376	375	1.751	1.552	— 199
1953	1.566	561	2.127	1.960	— 167
1954	1.694	595	2.289	2.289	—
1955	2.064	877	2.941	2.789	— 152
1956	2.370	955	3 325	3 325	—
1957	2.734	1.273	4.007	4.007	—
1958	2.980	1.496	4.476	4.476	—
1959	4.063	1.918	5.981	5.981	—
1960	4.639	2.643	7.282	7.282	—
1961	5.962	2.717	8.679	8.679	—

Not :

10/8/1960 tarih ve 50 sayılı Kanunla 1960 Mali yılı Bütçe Kanunu ile kabul olunan tahsisatın cem'an 469 milyon lirası mevkuf tutulmuştur. Bu meblâğın 37 milyon lirası cari masraflara, 432 milyon lirası yatırımlara taallûk etmektedir.

Kaynak : Bütçe Kanunları

lık bir tasarruf sağlamıştır. Ayrıca büyük açıklar vermekte olan iktisadî devlet teşebbüslerinin mevcut yatırım projeleri etraflı bir tetkike tabi tutularak, bu projelerden bir kısmı tamamen iptal, bir kısmının icrası tehir olunmak suretiyle, bu sektördeki açıklar da asgariye indirilmiştir.

1961 bütçesi, ekonominin hususî durumu da nazara alınarak, vergi mevzuatımızda yapılan değişiklikler neticesinde, yeni gelir kaynakları ve mevcut vergilerde artışlar sağlanmak suretiyle yüksek seviyede hazırlanmış ve kanunlaşmıştır. Bu bütçenin genel karakteri, Bütçe Gerekçesinde tebarüz ettirildiği üzere, bazı iktisadî sektörlerde 1958 senesinden itibaren meydana gelen nisbî durgunluğu izale edebilmek maksadiyle yatırım masraflarını geçen yıla nazaran yükseltmiş olmasıdır. İkinci bir hususiyeti de millî gelirin tevezzüündeki geniş boşluk ve adaletsizlikleri gidermeğe yöneltilmiş bir bütçe oluşudur. Ziraî gelirler, ilk defa olarak gelir vergisinin şumulü içine alınmış ve esnaf muaflığı daraltılmıştır. Diğer taraftan enflâsyon yüzünden hayat seviyelerinde büyük bir düşüş meydana gelmiş olan dar gelirli sınıfların maaş ve ücretlerinde yükseltme yapılmıştır.

1961 yılı Genel Bütçesinde cari giderler 5.962 milyon, yatırım giderleri 2.717 milyon olmak üzere, ödenek toplamı 8.679 milyon liraya, gelir tahminleri yekûnu keza 8.679 milyon liraya baliğ olmaktadır. Yatırım giderleri, masraf yekûnunun % 31 ini teşkil etmekte olup, muaddel 1960 Genel Bütçesine nazaran % 22,8 nispetinde fazladır. 1961 bütçesi, katma bütçelerle birlikte, 6.176 milyonu cari giderler, 2.861 milyonu yatırım giderleri olmak üzere, cem'an 9.037 milyon liraya baliğ olmaktadır. İlk defa 1961 malî yılından itibaren gelir ve masraf bütçemizde yer alması temin edilen Millî Savunma masraflariyle ilgili 550 milyon liralık Amerikan Yardımı Karşılıkları nazara alınmamak kaydiyle, 1961 yılı genel ve katma bütçeleri toplamının 1960 yılına nazaran % 19 nispetinde 1.360 milyon liralık bir fazlalık arzettiği görülmektedir.

Yukarıdaki 550 milyon liranın dışında bütçenin yüksek seviyede ve denk olarak bağlanmasına imkân veren yeni gelir kaynaklarının başlıcalarını, 223 sayılı Kanun gereğince çıkarılan ve takriben 448 milyon gelir sağlayacağı tahmin olunan Hazine tasarruf bonoları, 209 milyon lira ile Bina, Arazi, Buhran vergilerinden Hazineye intikal edecek kısım teşkil etmektedir. Gelir ve Kurumlar Vergilerinde yapılan değişiklik neticesinde bu vergiler hasılâtından da cem'an 396 milyon, gümrük tarifelerinde yapılan yükseltme dolayısiyle Gümrük Vergisi hasılâtından 147 milyon lira tutarında bir gelir artışı temin edileceği tahmin olunmuştur.

Memleketimizde enflâsyonu tahrik eden başlıca âmillerden biri, bütçe açıkları olmuştur. Son on yıla ait Devlet bütçeleri, 1951 yılı bütçesi hariç, daima açık vermiş ve bu açıklar emisyona müncer olmuştur. Banka-

mız Kanununun 34 üncü maddesi mucibince Hazineye verilen kısa vâdeli avansın böylece donmuş hale gelen 28/2/1961 tarihindeki 1.092 milyon liralık bakiyesi, 154 sayılı Kanunla tahkim edilmiş ve mezkûr avansın kanunî haddi, 260 sayılı Kanunla, Genel Bütçe masraf yekûnunun % 5 ine indirilmiş bulunmaktadır. Bu avansın bundan sonra dondurulmaması için Devlet Bütçesinde hakikî bir muvazenenin tahakkuku icap eder. Teessüs etmeğe başlamış bulunan fiyat istikrarının idamesi de buna bağlıdır. Bu itibarla, mütevazin olarak hazırlanmış bulunan 1961 bütçesinde bu muvazenenin tahakkukunu sağlamak ve gelir tahsilâtı bütçe tahminlerine uygun bir seyir takip etmediği takdirde, masraflarda gerekli kısıntıları yapmak iktiza etmektedir. Bu cihet, 1961 yılı Bütçe Kanununun 4 üncü maddesinde derpiş olunmuş ve sarfına mezuniyet verilen ödeneklerin, personel giderleriyle Devlet borçlarını ilgilendiren ödemeler hariç, 4 er aylık devreler itibariyle tevzi edilmesi ve bu tevziatta gelir tahsilâtının seyri, liberasyon ve döviz durumu ve umumî olarak iktisadî şartlar gözönünde tutulmak suretiyle yapılması uygun görülmüştür.

Bu bahse nihayet vermeden evvel Devlet borçlarına da kısaca temas etmek icap eder. 1960 yılı Kasım ayı nihayetinde Devlet borçları yekûnu 4.306 milyonu iç borçlardan, 5.025 milyonu dış borçlardan, 1.269 milyonu diğer çeşitli borçlardan terekküp etmek üzere, 10.600 milyon liraya baliğ olmaktadır. (*) İç ve dış borçların yekûnu 9.331 milyon tutmaktadır. Bunun 3.975 milyon lirası dalgalı borçlardan, 5.356 milyon lirası konsolide borçlardan terekküp etmektedir. Çeşitli borçlar namı altında toplanmış bulunan 1.269 milyon liranın büyük kısmı, Hazinenin Bankamızdan almış olduğu kısa vâdeli avansa taallûk etmektedir. Devlet borçları mevzuunda şu noktayı da kaydetmek icap eder ki 154 sayılı Kanunun 1961 yılındaki tatbikatı neticesinde Hazineye mütaallik borçlarda ehemmiyetli bir artış meydana gelecektir.

1949 yılı nihayetinde Devlet borçları umumî yekûnu 2.149 milyon olduğuna göre, (*) 11 sene içinde bu borçlarda 8.451 milyon liralık bir artış meydana gelmiştir. Bu devrede hibe şeklinde 891 milyon dolar dış yardım alınmasına rağmen, dış borçlarda 851 milyon dolarlık bir artış kaydolunmuştur.

(*) Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları.

V — DIŞ TEDİYELER VE MİLLETLERARASI MALÎ MÜNASEBETLER

1 — TÜRK LİRASININ DIŞ DEĞERİ

Türk Lirasının dış değeri

1950 yılından 1958 yılı Ağustos ayına kadar geçen devrede bir taraftan iştira gücü yaratılmak suretiyle finanse edilmiş olan bir yatırım politikası dış tediye vasıtasına olan ihtiyacı artırırken, diğer taraftan 1950 - 1952 yılları arasında tatbik olunan liberasyon rejimi neticesinde Bankamız altın ve döviz rezervleri sür'atle azalmış, tedahülde kalan dış tediye vecibeleri gün geçtikçe artmış, enflâsyonun iç ve dış fiyatlar arasında meydana getirdiği disparite kısa zamanda ihracatımızı gerileterek, dış ticaret açığımızı yükseltmiş ve paramızın fiilî dış değerini resmî rayicin birkaç misli altına düşürmüştür. Filhakika, bu devrede ihracatın yürütülebilmesi için kabul edilen takas, tevzin fonu ilâh . . . gibi sun'i tedbirler ve bilâteral anlaşmalı memleketlerle olan dış ticaretimizde tatbik olunan farklı fiyatlar neticesinde, kambiyo muamelelerinde müteaddit fiilî kurlar meydana gelmiş, döviz karaborsasında doların fiyatı 22 liraya kadar yükselmiştir. 1958 yılı Ağustos ayında tatbik mevkiine konulan istikrar tedbirleriyle paramızın dış değerinde meydana gelen bu düşüş resmen kabul edilerek, mezkûr değerde 3,22 nispetinde fiilî bir devalüasyon yapılmıştır.

9 Eylül 1946 tarihinde 280 kuruş olarak tespit edilmiş olan Amerika Birleşik Devletleri dolarının alış fiyatı 4 Ağustos 1958 tarihinde ihdas edilen prim sistemiyle yükseltilerek, Türk lirasının dış değerinde bir devalüasyon yapılmıştır. 4 Ağustos 1958 tarihinde ilân edilen 15 sayılı Karar ile T. C. Merkez Bankası nezdinde bir Kambiyo Karşılık Fonu tesis edilerek, her türlü döviz satışlarında, T. C. Merkez Bankasınca tespit edilen döviz satış fiyatlarına ilâve olarak, beher ABD doları için 620 kuruş hesabiyle prim tahsil edilmesi, her türlü döviz alışlarında da, döviz alış fiyatlarına ilâve olarak, mal cinslerine göre, 210, 280 ve 620 kuruş hesabiyle kademeli bir prim tediyesi kabul edilmiştir.

Döviz alım ve satımlarında yukarıdaki nispetler dahilinde prim tatbikine 1958 yılı ve 1959 yılının ilk aylarında devam edilmiş, fakat 1959 yılı Mayıs ve Ağustos aylarında alınan kararlarla, tütün ve afyon ihracatından mütehassıl dövizler hariç, diğer bilûmum döviz alımlarında primin 620 kuruşa çıkarılması kabul olunmuştur.

15/8/1960 tarih ve 5/239 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyle kabul ve 22/8/1960 tarihinde ilân edilmiş olan 16 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kararı, 15 sayılı Kararla tatbik mevkiine konulmuş bulunan kambiyo alış ve satış primleri ile mezkûr Karara mütaallik ek ve tadilleri kaldırmıştır. Aynı tarihte ilân edilmiş olan 16 sayılı Karara mütaallik 1 sayılı Tebliğ ile de Kambiyo Karşılık Fonu Tasfiye Hesabı tesis olunmuştur.

19/8/1960 tarihinde kabul edilmiş olan 65 sayılı Kanun, 4 Ağustos 1958 tarihinden beri tatbik edilerek 16 sayılı kararla ilga edilen kambiyo alış ve satış primlerine ait muamelelerin tasfiyesine mütaallik kayıt ve şartları tespit eylemiştir. Bu kanun hükmü gereğince, Kambiyo Karşılık Fonu Hesabı ile K/1189 ve 4/1234 sayılı Kararlarla ihdas edilmiş olan tütün ve otomobil fonlarının 20/8/1960 tarihindeki bakiyeleri alacak ve borçlariyle birlikte, Merkez Bankası nezdinde tesis edilen "Kambiyo Karşılık Fonu Tasfiye Hesabı" na devredilmiştir. 22/8/1960 tarihinde prim sisteminin ilga edilmesi ve Bankamızca bu tarihte yeni altın ve döviz fiyatlarının tespit edilmesi muvacehesinde 65 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi mucibince Kambiyo Karşılık Fonu Tasfiye Hesabından tediye edilen kur farklarının, 28/2/1961 tarihinde mezkûr Tasfiye Hesabının kapatılmış olması hasebiyle, Hazinece tekabbül edilmesi icap etmektedir.

Bankamız, yeni döviz fiyatlarını 22/8/1960 tarihinde ilân etmiştir. Bu tarihte, ABD dolarının alış kuru 900 kuruş ve satış kuru 904,50 kuruş olarak tespit edilmiştir.

19 Haziran 1947 tarihinde Milletlerarası Para Fonu'na tescil ettirilmiş olan 1 $ = 280 kuruş şeklindeki muadelet, 20/8/1960 tarihinde 1 $ = 900 kuruş şeklinde tadil edilmiştir.

2 — TEDİYE MUVAZENESİ

Tediye muvazenesi

1949 - 1952 yıllarına ait tediye muvazeneleri, bütün muamelelere ait müfredatı ihtiva etmemekte olup, bu devrelere ait muvazene, yanlış veya eksik hanesine konulan rakamlarla temin olunmuştur.

1952 ilâ 1960 yılları arasında tediye muvazenesi daima yüksek seviyede açık vermiş, ancak istisnaî olarak 1956 - 1957 devresinde bu açık 87 milyon dolara inhisar etmiştir. En yüksek açık ise 1953 - 1954 ve 1959 - 1960 devrelerinde 237 ve 230 milyon dolar olarak kaydedilmiştir.

Tediye muvazenesi açıklarının yüksek olduğu 1952 ilâ 1956 yıllarında dış ticaret bilânçosu açıkları 100 milyon doların üstünde seyretmiş, bu devrede dış ticaret bilânçosu açıklarının en yükseği 189 milyon dolarla 1953 - 1954 devresinde meydana gelmiştir. İhracat, bu devrede 354 milyon dolar, ithalât ise, 543 milyon dolardır.

Tediye Muvazenesi

(Her yılın 1 Temmuz ve 30 Haziran tarihleri arasındaki devreler itibariyle)

(Milyon A. B. D. Doları)

Tediye muvazenesi kalemleri	1949 1950	1950 1951	1951 1952	1952 1953	1953 1954	1954 1955	1955 1956	1956 1957	1957 1958	1958 1959	1959 1960
I. DIŞ TİCARET MUVAZENESİ	— 124	— 45	— 95	— 158	— 189	— 162	— 117	— 60	— 86	— 29	— 170
İhracat (Fob)	179	266	311	387	354	324	338	314	309	300	327
İthalât (Cif)	303	311	406	545	543	486	455	374	395	329	497
II. GÖRÜNMEYEN KALEMLER MUVAZENESİ	— 26	— 21	— 19	+ 14	+ 4	— 5	--	— 13	— 26	— 24	— 28
Gelirler	25	30	38	45	34	31	28	34	29	34	38
Giderler	51	51	57	31	30	36	28	47	55	58	66
III. ENFRASTRÜKTÜR ve OFF - SHORE MUAMELELERİ	—	—	—	—	+ 3	+ 26	+ 42	+ 68	+ 61	+ 38	+ 33
Gelirler	—	—	—	—	3	26	42	68	61	45	45
Giderler	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	12
IV. DEVLET BORÇLARI	—	—	—	— 10	— 30	— 33	— 54	— 39	— 62	— 42	— 38
Res'ülmal ve faizler	—	—	—	—	— 30	— 33	— 54	— 39	— 62	— 42	— 38
Diğer muameleler	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—
V. ÇEŞİTLİ TEDİYELER	—	—	—	— 6	— 1	—	—	— 38	— 52	— 3	— 38
Konsolide borçlar taksitleri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— 19
Kredili ithalât taksitleri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	— 14
EPU memleketleri hesap tasfiyesi için ödemeler	—	—	—	—	— 1	—	—	— 38	— 52	—	—
Muhtelif tediyeler	—	—	—	— 6	—	—	—	—	—	— 3	— 5
VI. YANLIŞ VE EKSİK	+ 150	+ 66	+ 114	— 7	— 24	— 17	— 17	— 5	— 6	— 54	+ 11
AÇIK VEYA FAZLA	—	—	—	— 167	— 237	— 191	— 146	— 87	— 171	— 114	— 230
VII. SERMAYE HAREKETLERİ	—	—	—	+ 167	+ 237	+ 191	+ 146	+ 87	+ 171	+ 114	+ 230
Hibe, yardım ve uzun vâdeli Krediler	—	—	—	+ 82	+ 79	+ 72	+ 96	+ 105	+ 105	+ 254	+ 168
Kısa vâdeli resmî sermaye hareketleri	—	—	—	+ 18	+ 60	+ 64	— 2	— 32	—	— 184	+ 13
Hususî sermaye hareketleri	—	—	—	+ 67	+ 98	+ 55	+ 52	+ 14	+ 66	+ 44	+ 49

Not :

Tediye muvazenesi cetvelleri bütçe gerekçelerinden alınmıştır. Bu cetveller, her yılın 1 Temmuz ve 30 Haziran tarihleri arasındaki devreler itibariyle tanzim edilmiş olduğundan, değerlendirme 1960 yılı Haziran ayında cari bulunan 1 A. B. D. Doları = 2,80 kuruş üzerinden yapılmıştır.

Ticaret muvazenesi açıklarının 1956 - 1959 yılları arasındaki üç devrede azaldığı görülmektedir. Bu yıllarda en yüksek açık 86 milyon dolarla 1957 - 1958 devresinde, en düşük açık 29 milyon dolarla 1958 - 1959 devresinde kaydedilmiştir. 1959 - 1960 devresinde ticaret muvazenesi açığı yeniden önemli bir artış kaydederek, 170 milyon dolarla 1953 - 1954 devresindeki seviyeye yaklaşmıştır.

Tediye muvazeneleri açıkları içinde dış borç tediyeleri 1953 ilâ 1960 devresinde 31 ilâ 76 milyon dolar arasında değişen miktarlarda döviz gideri ifade etmektedir. Bu kalemler 1956 Haziran ayı sonuna kadar Devlet borçları resülmal ve faizlerine taallûk etmektedir; bu sonuncu devreye ait 76 milyon dolar içinde 19 milyon dolar konsolide borçlar taksidi ve 14 milyon dolar kredili ithalât taksitleri de bulunmaktadır.

Banker muameleler ile iki taraflı anlaşmaların kredi marjları dışında, tediye muvazenesi açıklarının, başlıca hibe, yardım ve kredilerle, kredili ithalât muameleleriyle ve 1954 yılından itibaren entrastrüktür ve off - shore kalemi gelirleriyle karşılandığı görülmektedir.

Tediye muvazenesi açıkları ve bunun en önemli kısımlarını teşkil eden ticaret muvazenesi açıklarının karşılanmasında Birleşik Amerika'dan alınan hibe ve kredi şeklindeki yardımlar ehemmiyetli bir yer işgal etmektedir. Bu yardımların 1952 ilâ 1956 yıllarında en yüksek seviyesi 83 milyon dolar, en düşük seviyesi 45 milyon dolardır. Bu gelirler, 1957 - 1958 devresinden itibaren 100 milyon dolardan aşağı düşmemiş ve 1958 - 1959 da 151 milyon dolara yükselmiştir. 1961 yılı Bütçe Gerekçesinde bu hibe ve yardımların onbir yıllık yekûnunun 891 milyon dolara bâliğ olduğu belirtilmektedir. Bu devrede yapılan 851 milyon dolarlık yeni dış borçlarla birlikte hibe ve borç şeklinde dışarıdan temin edilen imkânların yekûnu 1.742 milyon dolara baliğ olmaktadır.

Milletlerarası Para Fonundan 1952 de 10 milyon dolar, 1953 de 20 milyon dolar, 1956 da 13,5 milyon dolar 1958 de 25 milyon dolar temin edilmiş ve bu krediler zikredilen yıllardaki açıkların kapanmasında yardımcı olmuştur. Avrupa İktisadî İşbirliği'nden temin edilmiş olan 73 milyon dolarlık kredi, 1958 - 1959 devresi açığının karşılanmasında kullanılmıştır. 1959 - 1960 devresi açıklarının büyük kısmı, 35 milyon dolarlık Alman kredisi ve 18 milyon doları, bu devrede kullanılmış olan EMA kredisiyle karşılanmıştır.

Tediye muvazenesi açıklarının bir kısmı da kredili ithalât yoliyle kapatılmıştır. Fiilî kredili ithalât kalemi en yüksek seviyesini 60 milyon dolarla 1954 - 1955 ve 1955 - 1956 devrelerinde kaydetmiş, diğer devrelerde 30 milyon dolar civarında seyretmiştir. Kısa vâdeli ticarî krediler 1952 - 1953 devresindeki 37 milyon dolardan 1953 - 1954 devresinde 60 milyona çıkmıştır. Kısa vâdeli ticarî krediler 1957 - 1958 devresinde 19 milyon, 1958 - 1959 devresinde 41 milyon dolara baliğ olmuştur.

Açıkların karşılanmasında 1954 yılından sonraki devrelerde 26 ilâ 68 milyon dolar lehte bakiye veren enfrastrüktür ve off - shore muameleler de rol oynamıştır.

Türkiye'nin dış borçlarına gelince, 1961 yılı Bütçe Gerekçesinde (Tablo 17) bu borçların 31/12/1959 tarihindeki yekûnu, faizleri hariç olmak üzere, 1 milyar 135 milyon dolar ve 31/12/1960 tarihi itibariyle 1 milyar 101 milyon olarak gösterilmektedir. 31/12/1950 tarihindeki dış borç yekûnunun 277 milyon dolar olduğu nazara alınırsa, 1959 sonu itibariyle yeniden 858 milyon dolar borç yapıldığı görülmektedir.

Dış borçlar, faizleriyle birlikte 1.366 milyon dolara baliğ olmaktadır. Bu borçların 1961 ilâ 1965 devresindeki yıllık mürettebatı 110 ilâ 125 milyon dolar arasında değişmektedir. 1956 ilâ 2008 devresi için 675 milyon dolar mürettebat hesaplanmıştır. 110 milyon dolarlık mürettebat 1949 - 1960 devresindeki en yüksek ihracat gelirinin üçte birine yaklaşmaktadır.

3 — MERKEZ BANKASI ALTIN VE DÖVİZ DURUMU

Altın ve döviz durumu

Bankamız malı olan altınlarla birlikte Hazine ile Amortisman ve Kredi Sandığının altınlarını da ihtiva etmekte olan altın mevcudunda, 1950 yılından 1959 yılına kadar önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1959 yılı Haziran ayı sonunda 127,6 ton olan altın mevcudu, 1959

Altın Mevcudu

([redacted] Ton)

Tarih	Serbest	Merhun	Toplam
1949	119,1	17,9	137,0
1950	128,6	4,5	133,1
1951	129,5	4,5	134,0
1952	49,7	77,8	127,5
1953	74,8	52,7	127,5
1954	12,3	115,2	127,5
1955	15,4	112,2	127,6
1956	14,0	113,6	127,6
1957	15,4	112,4	127,8
1958	15,2	112,6	127,8
1959	14,8	103,3	118,1
1960	22,3	96,5	118,8

yılı sonunda 118,1 tona inmiştir. Bu eksiliş, Hazinenin Bankamıza tevdi etmiş bulunduğu 36,5 ton altından 9,5 tonunun, 1959 yılı ikinci yarısı içinde memleketimizin iştirak hissesinin 43 milyon dolardan 86 milyon dolara çıkarılması dolayısiyle, Hazine nam ve hesabına, Milletlerarası Para Fonu'na devredilmiş olmasından ileri gelmektedir. 1959 sonu itibariyle altın mevcudunun, 245,7 milyon lira değerindeki 78 sâfi tonu Bankaya, 115,0 milyon lira değerindeki 36,5 sâfi tonu Hazineye, 11,4 milyon lira değerindeki 3,6 sâfi tonu Amortisman ve Kredi Sandığına ait bulunuyordu. Bu devrede altın mevcudu 9 Eylül 1946 tarihinde tespit ve 6 Haziran 1947 tarihinde Milletlerarası Para Fonu nezdinde tesçil ettirilen muadelete nazaran, sâfi gramı 3,15077 Türk lirası üzerinden kıymetlendirilmiştir.

31/12/1959 tarihi itibariyle 118,1 sâfi ton altının 1949 sonundaki 17,9 tona mukabil 103,3 sâfi tonu Bankamızın yabancı bankalardan temin ettiği krediler karşılığında merhun bulunuyordu. Bahis konusu kredilerden 7,7 milyon doları 1960 yılı sonlarında ödendiğinden 6,8 tonluk altın serbest kalmış ve merhun altın miktarı 96,5 tona inmiştir.

1960 yılı sonunda 1.203,6 milyon liraya baliğ olan altın mevcudu, sâfi gramı 10,12747 Türk lirası üzerinden değerlendirilmiştir. Bu fiyat, 4 Ağustos 1958 tarihinde ihdas edilmiş olan kambiyo alış ve satış prim-

Merkez Bankası Altın ve Döviz Mevcudu

(Milyon TL.)

Tarih	Altın	Döviz borçluları		Döviz alacakları		Kliring	
		3133 sayılı kanuna göre	5256 sayılı kanuna göre	3133 sayılı kanuna göre	5256 sayılı kanuna göre	Borçluları	Alacakları
1949	432	12	116	47	43	2	15
1950	419	21	105	13	178	2	13
1951	422	37	129	12	301	2	13
1952	402	10	138	167	367	1	13
1953	402	20	159	72	316	2	13
1954	402	12	155	232	331	0	18
1955	402	12	168	418	360	0	11
1956	402	46	182	390	334	0	4
1957	403	45	303	398	516	0	13
1958	403	47	350	341	417	1	2
1959	372	33	337	332	451	1	2
1960	1.203	126	913	878	1.083	0	1

Merkez Bankası Net Altın ve Döviz Mevcudu

(Milyon A.B.D. Doları)

Tarih	Altın mevcudu	Net döviz durumu		Net Altın ve döviz mevcudu
		3133 sayılı kanunla ilgili dövizler	5256 sayılı kanunla ilgili dövizler	
1949	154	— 12	26	168
1950	149	3	— 26	126
1951	150	9	— 61	98
1952	144	— 56	— 82	6
1953	144	— 19	— 56	69
1954	144	— 79	— 63	2
1955	144	—145	— 69	— 70
1956	144	— 123	— 54	— 33
1957	144	—126	— 76	— 58
1958	144	—105	— 24	15
1959	133	—107	— 41	— 15
1960	134	— 83	— 19	32

Not :

"Net altın ve döviz durumu", Merkez Bankası "Döviz Alacaklıları" ve "Döviz Borçluları" hesaplarının yıl sonu bilânçolarındaki bakiyelerinin birbirine mahsubu ve neticeye altın mevcudu kıymetinin ilâvesiyle bulunmuş ve yıllar arasında mukayesenin sağlanabilmesi için A. B. D. dolarına tahvil edilmiştir.

lerinin 16 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kararıyle 22/8/1960 tarihinde ilgası üzerine ilân edilmiş olan yeni döviz kurlarıyla birlikte tespit edilmiştir. 185 sayılı Kanun hükümleri mucibince Hazine altınlarından 24,9 tonu 31/12/1960 tarihinde Bankamıza satılmıştır. Banka malı altın mevcudunda meydana gelen artış bu muamelenin neticesidir.

Döviz alacaklıları ve döviz borçluları hesap bakiyelerinin birbirine mahsubu ve neticenin altın mevcudundan düşülmesi suretiyle hesaplanan net altın ve döviz mevcudu, 31/12/1949 tarihinde 168 milyon dolar iken, 1952 yılı sonunda 6 milyon dolara düşmüş ve 1955 yılı sonunda 70 milyon dolar açık göstermiştir. 1956, 1957 yılları sonunda net durum, sırasiyle, 33 ve 58 milyon dolar aleyhte fark göstermiştir. 1959 yılı sonunda 15 milyon dolar aleyhte fark, 1960 yılı sonunda da 32 milyon dolarlık bir net mevcut görülmektedir.

1952 yılından sonraki devrede net altın ve döviz durumundaki değişikliklerde bilhassa, Bankamız tarafından, 3133 sayılı Kanun gereğince alınıp satılan serbest döviz açıkları müessir olmuştur. 1949 yılı sonunda bu nevi döviz mevcudunun net durumu 12 milyon dolar açık göründüğü halde, bu açık 1955 yılı sonunda 145 milyon dolara çıkmış ve 1959 yılı sonuna kadar 100 milyon doların üstünde seyretmiştir.

Altın mevcudu ve döviz borçluları ve döviz alacaklıları hesaplarını Türk lirası olarak gösteren tabloda, 1959 ve 1960 yılları arasındaki fark, 1960 yılına ait bakiyelerin 22 Ağustos 1960 tarihinde ilân edilmiş olan yeni döviz kurlariyle değerlendirilmiş olmasından ileri gelmektedir. Filhakika 19/8/1960 tarihinde kabul edilmiş olan 65 sayılı Kanunun 5 inci maddesi gereğince, bir taraftan döviz borçluları diğer taraftan altın, döviz ve efektif mevcutları yeni kurdan değerlendirilmiş ve bu ameliye neticesinde borçların miktarı 1.225,3 milyon liraya, altın döviz ve efektif mevcutlarının miktarı da 902,6 milyon liraya baliğ olmuştur. Bu iki kalem arasında meydana gelmiş olan 322,7 milyon liralık değerlendirme zararından, Kanun hükümleri gereğince Bankanın provizyonları ile fevkalâde ihtiyatlarından ve ileride vukuu muhtemel zarar karşılıklarından tefrik edilen cem'an 159 milyon lira tenzil edilmiş ve kalan 163,7 milyon liralık zarar bakiyesinin Hazinece deruhte olunması gerekmiştir.

4 — MİLLETLERARASI TEDİYELER

Milletlerarası tediyeler

Batı Avrupa memleketlerinin tediye muvazenelerinin sür'atle düzelmesi, bu memleketlerin ekserisinin altın ve döviz ihtiyatlarının 1960 yılında artmasına sebep olmuş, OECE memleketlerinin altın ve döviz rezervleri 1960 yılının ilk yarısında 1,6 milyar dolarlık bir fazlalık kaydetmiştir. Altın ve döviz rezervlerindeki bu artış, faiz hadleri farkları sebebiyle Amerika'dan Avrupa'ya müteveccih kısa vâdeli sermaye hareketlerinden de büyük ölçüde faydalanmıştır.

Birleşik Amerika'nın 1960 Aralık ayının sonuna kadar altın kaybı 1,7 milyar dolar olmuştur. Doların Avrupa piyasalarındaki kıymeti ise 1960 yılı boyunca, 1959 a nazaran daha düşük bir seyir takip etmiştir. Altın piyasası, dolar kıymetinin altına nazaran düşürüleceği şayialarının kuvvetlenmesi sebebiyle, bilhassa Temmuz ayından itibaren hareketli geçmiştir. Altın fiyatlarında Ekim ayı ortasından itibaren mühim yükselişler kaydedilmiş, Londra piyasasında, sâfi ons altının fiyatı 35,09 ilâ 35,11 1/2 dolar arasında temevvüç ederken Ekim ayında 40,50 dolara kadar yükselmiştir. Kasım ayından itibaren Amerikan Hükûmetinin doların devalüasyon ihtimalini şiddetle reddetmesi, döviz ve altın kayıplarını önlemek üzere Amerika Birleşik Devletleri dışında yapılan masraflarda tasarruf sağlamağa matuf tedbirler alması, diğer taraftan Avrupa memleketlerinin ve bilhassa Almanyanın doların istikrarını temin için yardımda bulunması üzerine altın fiyatları düşmeğe başlayarak Kasım sonunda, Londra piyasasında bir ons sâfi altın 35,50 ilâ 35,70 dolar arasında temevvüç etmiştir.

Dünya dış ticaret hacminde 1960 yılı Eylül ayı sonunda 1959 yılına nispetle % 8,1 nispetinde artış görülmektedir. Bununla beraber bu gelişmenin Temmuz ayından itibaren yavaşlamaya başlamış olduğu da kayda

değer. Bunun sebebi, Batı Avrupa memleketlerinin iktisadî gelişmelerinde yılın ikinci yarısından sonra meydana gelen yavaşlama ve Amerikan ekonomisindeki duraklamadır.

Batı Avrupanın, Kuzey Amerika'dan yaptığı ithalât 1960 yılı ilk yarısında, 1959 yılının aynı devresine nazaran daha yüksek bir seyir takip ederek, % 40 nispetinde bir artış kaydetmiştir. Batı Avrupanın, ham madde istihsal eden memleketlerden yaptığı ithalâtta % 14 nispetinde artış olmuştur. Avrupa memleketleri arası ithalâtta da % 24 nispetinde bir yükselme vuku bulmuştur. Batı Avrupa'nın Amerika'ya olan ihracatında 1959 yılında meydana gelen % 37 nispetinde artışa karşılık 1960 yılının ilk yarısındaki artış % 9 a inhisar etmiştir. Batı Avrupanın ham madde istihsal eden memleketlere vaki ihracatında da 1959 a nazaran azalma kaydedilmiştir. Almanya ve Fransa hariç olmak üzere, diğer Batı Avrupa memleketlerinin dış ticaret bilânçoları, 1960 yılında aleyhte farklarla kapanmıştır. Buna rağmen kısa vadeli sermaye hareketleri cari tediye bilânçolarında leyhte farklar meydana gelmesini sağlamıştır.

Birleşik Amerikanın dış ticaret bilânçosu, Batı Avrupa memleketlerinin aksine olarak fazlalık göstermiş, ihracatta 1959 a nazaran % 16,4 artış ve ithalâtta da % 3,7 nispetinde bir azalış kaydedilmiştir. Buna sebep iktisadî durgunluk dolayısiyle ithalâtın tahdit edilmesi ve bilhassa sermaye çıkışları neticesinde meydana gelen cari tediye bilânçosu açıklarının dış ticaret bilânçosu fazlalariyle tevazün ettirilmesine çalışılmış olmasıdır.

5 — MİLLETLERARASI MALİ VE İKTİSADİ TEŞEKKÜLLER

Milletlerarası teşekküller

Milletlerarası Para Fonu'nun, üye devletler arasındaki malî işbirliğinin kuvvetlendirilmesi, milletlerarası ticaret ve tediye sahalarında tahdit ve tefriklerin hafifletilmesi yolundaki faaliyeti 1960 yılı zarfında daha başarılı olmuştur.

Bu Teşekkülün 68 e baliğ olan üye adedinde 1960 yılında bir değişiklik olmamıştır. Yıl zarfında Fon tarafından üye devletlere temin edilen malî yardım evvelki üç seneye nazaran daha az olmuştur.

1 Mayıs 1959 da başlayıp 30 Nisan 1960 da sona eren hesap devresi zarfında üye devletlerin yapmış oldukları "Purchase" muameleleri yekûnu 165,5 milyon dolara baliğ olmuştur. Bu miktar bir evvelki hesap senesinde 264 milyon dolardır.

"Repurchase" muameleleri yekûnun aynı devre zarfında 522,4 milyon dolara baliğ olmaktadır. Bu iki muamelenin seyri, milletlerarası tediye münasebetlerinde umumî bir salâhın mevcudiyetine işaret sayılabilir.

"Stand-by" anlaşmaları üye devletler için tesirli bir yardım olmakta devam etmiştir. Hesap devresi zarfında yürürlükte bulunan "Stand-by" anlaşmaları yekûnu 291 milyon dolara baliğ olmaktadır.

Tetkik mevzuu hesap devresinde Fon faaliyetlerinin seyri bu Teşekkülün likit kaynaklarını yükseltmiştir. Ayrıca, geçen sene üye devletlerin iştirak hisselerinin artırılması, aynı istikamette bir tesir icra etmiştir. Yıl zarfında altın mevcudu 1.442,4 milyon dolar artarak, 30 Nisan 1960 tarihinde 2.994,6 milyon dolara yükselmiştir.

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'nın 1959 - 1960 hesap devresi başarılı olmuştur. 1959 - 1960 hesap devresi zarfında, açılan kredilerin yekûnu 658,7 milyon dolara varmaktadır.

Bankanın umumî rezervleri 30 Haziran 1960 tarihinde 506,5 milyon dolara vararak, sene içinde 86,5 milyon dolarlık bir artış kaydetmiştir. Bankanın açmış olduğu kredilere mukabil yapılmış olan tahsilât miktarı, geçen seneye nazaran daha fazla olup, 158 milyon dolara baliğ olmaktadır. Bu kredilere tatbik edilen faiz hadlerini 1960 yılının ilk aylarında % 6 dan % 6 1/4 e yükseltmiştir.

Milletlerarası Finansman Kurumu'nun ödenmiş sermayesi, dördüncü faaliyet yılı sonunda, 96,5 milyon dolara baliğ olmuştur. 1 Temmuz 1959 dan 30 Haziran 1960 tarihine kadar muhtelif memleketlere açılan kredilerin yekûnu 21,7 milyon dolardır. Bu kredilere tatbik edilen faiz nispetleri % 6 ile % 7 arasında değişmektedir.

Milletlerarası Kalkınma Birliği Dünya Bankasınca finanse edilmeyen mevzularda iktisaden az gelişmiş memleketlere yardım etmek gayesiyle kurulmuştur. Birliğin sermayesi bir milyar dolar olacaktır.

Birlik üyeleri iki gruba ayrılmaktadır Birinci grup sanayileşmiş ve iktisaden gelişmiş 17 memleketi ihtiva etmektedir. Bunların kuruluş sermayesindeki iştirak hisselerinin % 10 unu peşin olarak, mütebaki kısmını da 5 yılda ödemeleri derpiş olunmuştur. Her iki tediye de altın veya altına kabili tahvil dövizle icra olunacaktır.

İkinci grubu teşkil eden iktisaden az gelişmiş 51 memleket, iştirak hisselerinin % 10 unu altın ve altına kabili tahvil döviz ile mütebaki % 90 ını millî paraları ile, 5 yılda ve 5 müsavi taksitte ödeyeceklerdir. Birlik, üye memleketlere, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına nazaran daha ucuz faizle ve daha uzun vâde ile kredi açacaktır. Açtığı kredilerde faiz haddi % 2 1/2 - 3 ü aşmıyacaktır.

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı'nın 1960 yılı çalışmaları arasında en mühim mesele, bu Teşkilâtın reorganizasyonu olmuştur. 14 Aralık 1960 tarihinde Avrupa İktisadî İşbirliğine dahil 18 üye devlet ile Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri "İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı" adı ile anılacak olan yeni bir teşekkülü ihdas eden anlaşmayı imzalamışlardır.

İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı, âza memleketlerde en yüksek iktisadî kalkınma ve istihdam seviyesinin gerçekleşmesine ve âza olma-

yan az gelişmiş memleketlerin iktisadî kalkınmalarına yardım etmek gayesini gütmektedir. Bu yeni Teşekkül, Avrupa İktisadî İşbirliğinin bazı faaliyetlerini aynen devam ettirecektir.

Milletlerarası Tediyeler Bankası, Avrupa Tediye Birliği ve daha sonra Avrupa Para Anlaşması ile ilgili olarak, Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının ajanlığını yapmakta devam etmiştir. Banka, Avrupa Kömür ve Çelik Birliğinin ikraz muamelelerine de tavassut etmektedir. 31 Mart 1960 tarihli bilânçosunda, külçe ve işlenmiş altın mevcudu 1.561,4 milyon altın frank, ihtiyat akçeleri 22,6 ve provizyonları 169,5 milyon altın frank tutmaktadır. Bilânço devresindeki kâr 24,6 milyon altın franktır.

Avrupa Para Anlaşması'nın 1960 yılı faaliyet devresi zarfında çok taraflı tediye muameleleri, büyük kısmı itibariyle, serbest kambiyo piyasası vasıtasiyle icra edilmiş ve "muvakkat finansman avanslarına" yapılan müracaatlar ehemmiyetsiz miktarda olmuştur.

Bu anlaşma çerçevesi içinde tesis edilmiş olan "fon" dan üyelere temin edilmiş olan kredilerin 31/12/1960 tarihi itibariyle yekûnu 148,5 milyon dolardır. Bu miktarın 52,5 milyon doları ilgili memleketler tarafından kullanılmıştır. Fonun 31/12/1960 tarihi itibariyle 607,5 milyon dolar olan sermayesinin, 186,037 milyon doları ödenmiş, 421,463 milyon doları ödenmemiştir.

Avrupa İktisadî Birliği (Müşterek Pazar) 12 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı toplantıda, Roma Anlaşması gayelerinin bir an evvel gerçekleştirilmesi kararını almıştır. Bu karar, anlaşmanın bütün gayelerine şamil bulunmakta ve gümrük resimlerinin daha sür'atli bir şekilde indirilmesine imkân vermektedir. Filhakika bu mevzuda yapılan teklif, 1 Temmuz 1960 ve 31 Aralık 1961 tarihlerinde bazı resimlerde % 10 yerine % 20 nispetlerinde tenzilât yapılmak suretiyle, 31 Aralık 1961 tarihinde indirim nispetinin % 30 yerine cem'an % 50 ye çıkarılmasını istihdaf etmektedir.

Müşterek Pazar'a iltihakımız için ilgililerle yapılmakta olan temaslar ve ihzarî çalışmalar devam etmektedir.

Avrupa Serbest Mübadele Birliği Anlaşması 20 Kasım 1959 tarihinde Stokholm'de imzalanmış ve 1 Temmuz 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Âza devletler arasındaki mübadelelerde tam serbestinin tesisini istihdaf eden anlaşma, Müşterek Pazar'ın aksine olarak âza devletlere, üçüncü devletlere karşı kendi gümrük tarifelerini aynen muhafaza hakkını tanımaktadır. Gümrük tarifelerinin % 20 nispetinde tenzili, kontenjanların genişletilmesi ve menşe şahadetnamesi meselesinin halledilmesi bu anlaşmanın belli başlı müspet neticeleri arasındadır.

14/2/1960 tarihinde Avrupa Serbest Mübadele Birliği, gümrük tarifelerindeki indirimlerin hızlandırılmasını kabul etmiş ve bu suretle 1 Ocak 1962 senesinde yapılması mukarrer ikinci % 10 nispetindeki indirimin 1 Temmuz 1961 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır.

VI — YURTTA VE DÜNYADA İKTİSADÎ FAALİYETLER

1 — MİLLİ GELİR

Milli gelir

İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından neşredilen mütaakıp sahifelerdeki cetvellere göre, 1959 yılı gayri sâfi millî hasılası (muvakkat tahmin), cari fiyatlarla 46 milyar 411,6 milyon liraya, sabit fiyatlarla 18 milyar 282,7 milyon liraya yükselmiş bulunmaktadır. Bu rakamlar, 1958 yılında sırasiyle, 38 milyar 506,2 milyon ve 17 milyar 969,9 milyon lira idi. Bu devrede sabit fiyatlarla artış % 1,7 gibi düşük bir nispete inhisar etmiştir.

Nüfus başına isabet eden gelir miktarı cari fiyatlarla 1.484 lira, sabit fiyatlarla 589 liradır. Fert başına isabet eden gelir miktarının ileri Batı memleketlerindeki ferdî gelirlerle mukayesesi, bu miktarın çok düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir. Bu düşük gelir seviyesinde tasarruf imkânı azdır. Bu itibarla, Türkiye, yatırımlar bakımından, dış tasarruflardan istifade etmek zorundadır.

2 — İŞ GÜCÜ ve İŞ GÜCÜNÜN KULLANILMASI

İş gücü

Memleketimizde 1960 yılındaki istihdam seviyesi hakkında bir fikir edinebilmek üzere, İşçi Sigortaları ve İş ve İşçi Bulma Kurumları faaliyetleri hakkında İstatistik Genel Müdürlüğü Aylık Bülteninde yayınlanan istatistikler 1959 ve 1960 aylık ortalamaları itibariyle, aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

İşgücünün Kullanılması

(Aylık Ortalamalar)

Tarih	İşçi Sigortaları Kurumu faaliyeti		İş ve İşçi Bulma Kurumu faaliyeti	
	Sigortalı işçi sayısı	Çalışanlar iş günü sayısı	Yıl içinde yapılan iş talepleri	İşe yerleştirilen işçi sayısı
1959	541.954	14.309.530	53.287	45.800
1960	540.420	13 870.516	59.066	49.799

Not :

Aylık ortalamalar 1960 yılında İşçi Sigortaları Kurumu faaliyetleri için 10 aylık, İş ve İşçi Bulma Kurumu faaliyetleri için de 11 aylıktır.

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

İstihsal Sektörleri İtibariyle Türkiye Millî Geliri
(Carî Fiyatlarla)

(Kat'i rakamlar) (Milyon TL.)

Sektörler ve Toplamlar	1948	1953	1955	1958	1959(x)
1 — Ziraat :	4.691,4	7.234,7	7.638,2	16.144,4	18.132,1
a) Çiftçilik	4.582,0	7.071,2	7.453,3	15.784,6	17.789,0
b) Ormancılık	86,0	113,7	119,8	223,1	223,3
c) Balıkçılık	23,4	49,8	65,1	136,7	119,8
2 — Sanayi :	926,3	1.839,7	2.578,5	5.418,7	6.606,6
a) Madencilik	78,2	191,7	226,9	454,5	632,1
b) İmalât sanayii	828,1	1.601,8	2.282,1	4.856,6	5.809,5
c) Elektrik, havagazı, su	20,0	46,2	69,5	107,6	165,0
3 — İnşaat sanayii	280,3	692,8	1.062,3	2.044,7	2.543,2
4 — Ticaret	960,6	1.644,1	2.382,6	2.513,9	2.833,8
5 — Ulaştırma	406,3	863,1	1.243,5	2.007,6	2.739,7
6 — Malî müesseseler	129,4	303,2	521,5	954,6	1.165,8
7 — Serbest meslekler ve hizmetler	325,3	540,1	841,6	1.405,2	1.771,5
8 — Mesken gelirleri	237,5	354,1	530,4	1.196,3	1.605,6
9 — Devlet hizmetleri	877,6	1.255,0	1.494,6	2.333,6	2.924,8
10 — **Yurt içi geliri** (1 ilâ 9)	8.834,7	14.726,8	18.293,2	34.019,0	40.323,1
11 — Dış âlem geliri	— 20,0	— 30,4	— 73,5	— 145,9	— 228,2
12 — **Sâfi millî hasıla (millî gelir)** (istihsal amilleri fiyatlarıyla) (10+11)	8.814,7	14.696,4	18.219,7	33.873,1	40.094,9
13 — Vasıtalı vergiler	913,8	1.522,6	1.934,0	3.084,7	4.436,9
14 — **Sâfi millî hasıla** (piyasa fiyatlarıyla) (12+13)	9.728,5	16.219,0	20.153,7	36.957,8	44.531,8
15 — Aşınma ve eskime	338,5	602,0	905,8	1.548,4	1.879,8
16 — **Gayri sâfi millî hasıla (milli hasıla)** (piyasa fiyatlarıyla) (14+15)	10.067,0	16.821,0	21.059,5	38.506,2	46.411,6
17 — **Gayri sâfi millî hasıla** (İstihsal âmilleri fiyatlarıyla) (12+15)	9.153,2	15.298,4	19.125,5	35.421,5	41.974,7

(x) Muvakkat tahminler

Kaynak - İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

İstihsal Sektörleri İtibariyle Türkiye Milli Geliri
(1948 Fiyatlariyle)

(Kat'i rakamlar) (Milyon TL.)

Sektörler ve Toplamlar	1948	1953	1955	1958	1959(x)
1 — Ziraat :	4.691,4	6.403,4	5.607,5	7.342,7	7.354,1
a) Çiftçilik	4.582,0	6.277,0	5.478,8	7.180,9	7.194,4
b) Ormancılık	86,0	90,7	91,1	110,9	109,9
c) Balıkçılık	23,4	35,7	37,6	50,9	49,8
2 — Sanayi :	926,3	1.311,1	1.428,3	1.700,8	1.779,2
a) Madencilik	78,2	156,6	149,8	179,9	195,5
b) İmalât sanayii	828,1	1.117,9	1.227,2	1.443,9	1.496,7
c) Elektrik, havagazı, su	20,0	36,6	51,3	77,0	87,0
3 — İnşaat sanayii	280,3	791,0	688,0	928,6	942,0
4 — Ticaret	960,6	1.319,8	1.205,5	1.547,5	1.549,4
5 — Ulaştırma	406,3	696,5	923,6	1.016,7	1.101,2
6 — Malî müesseseler	129,4	229,1	301,2	403,1	440,1
7 — Serbest meslekler ve hizmetler	325,3	483,0	626,4	746 3	725,7
8 — Mesken gelirleri	237,5	299,5	357,1	551,4	623,0
9 — Devlet hizmetleri	877,6	1.159,8	1.224,3	1.462,3	1.438,6
10 — **Yurt içi geliri** (1 ilâ 9)	8.834,7	12.693,2	12.361,9	15.699,4	15.953,3
11 — Dış âlem geliri	— 20,0	— 28,7	— 28,0	— 35,5	— 35,9
12 — **Sâfi millî hâsıla (millî gelir)** (İstihsal âmilleri fiyatlariyle) (10+11)	8.814,7	12.664 5	12.333,9	15.663,9	15.917,4
13 — Vasıtalı vergiler	913,8	1.317,3	1.279,0	1.628,0	1.645,3
14 — **Sâfi millî hasıla** (piyasa fiyatlariyle) (12+13)	9.728,5	13.981,8	13.612,9	17.291,9	17.562,7
15 — Aşınma ve eskime	338,5	484,9	537,8	678,0	720,0
16 — **Gayri sâfi millî hasıla (millî hasıla)** (piyasa fiyatlariyle) (14+15)	10.067,0	14.466,7	14.150,7	17.969,9	18.282,7
17 — **Gayri sâfi millî hasıla** (İstihsal âmilleri fiyatlariyle) (12+15)	9.153,2	13.149,4	12.871,7	16.341,9	16.637,4

(x) Muvakkat tahminler

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Bu cetvelin tetkikinden anlaşıldığı üzere, 1960 yılında sigortalı işçi sayısı aylık ortalaması 541. 954 den 540. 420 ye, çalışılan iş günü sayısı aylık ortalaması 14. 309. 530 dan 13. 870. 516 ya düşmüş, İş ve İşçi Bulma Kurumuna yapılan iş talepleri sayısında da % 11 nispetinde bir artış olmuş, buna mukabil işe yerleştirilen işçi sayısındaki artış % 8 e inhisar ederek, bu nispetin altında kalmıştır.

3 — ZİRAAT

Ziraat

Ziraat sektörünün umumî iktisadî faaliyetler içindeki mevkiini millî gelir hesapları tebarüz ettirmektedir. Ziraat sektörünün millî gelir içindeki hissesi, ilgili tabloda görüldüğü veçhile, 1948 - 1955 devresinde azalmış, 1958 yılında çok hafif bir şekilde artmıştır. 1959 yılında tekrar hafif bir azalma görülmektedir.

Milli Gelirde Ziraatin Hissesi

Yıllar	Sabit fiyatlarla % olarak
1948	53,2
1950	50,0
1953	50,6
1955	45,4
1958	46,9
1959 (x)	46,2

(x) Muvakkattir.
Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

1960 yılı zirai istihsaline mütaallik muvakkat rakamlara nazaran, bu yıl hububatta % 8, bakliyatta % 5 civarında artış meydana gelmiştir. Diğer zirai mahsullerdeki artış, tütünde % 11,5, şeker pancarında % 24,5 civarındadır. Patates, soğan, yerfıstığı, ayçiçeği, gibi mahsullerde % 3 ilâ % 12 nispetleri arasında bir istihsal azalışı mevcuttur.

Zirai İstihsal

(1000 Ton)

Maddeler	1946 - 1950 ortalama	1955	1959	1960 (x)
Hububat	7.062	12.433	13.996	15.083
Bakliyat	328	465	589	621
Tütün	95	120	121	135
Pamuk	78	157	195	195
Şeker pancarı	724	1.736	3.469	4.319
Ayçiçeği	68	138	127	123

(x) Muvakkattir.
Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Zirai istihsal içinde şeker pancarındaki artış, nazarı dikkati celbetmektedir. 1960 yılı nihayetinde, 1946 - 1950 ortalamasına nazaran, hububat % 113 ve bakliyat takriben % 90 civarında arttığı halde, şeker pan-

cari istihsali % 496,5 nispetinde artmıştır. Şekerin dünyada rekabet gücü az bir madde olduğu ve son yıllarda büyük miktarda stoklar biriktiği nazara alınırsa, şeker pancarı ekiliş sahasının durmadan genişletilmesindeki isabetsizlik kolayca anlaşılır.

Hububat ve bakliyatta meydana gelen artışa rağmen, mevcut teknik şartlar karşısında Türkiye, nüfusunu kendi istihsaliyle besleyememekte, zaman zaman buğday ithaline mecbur kalmaktadır. Nitekim, 1960 yılında istatistiklere göre, hububat istihsalindeki ehemmiyetli artışa rağmen, bu yıl da Amerika Birleşik Devletlerinin ziraî istihsal fazlalarından buğday ithal edilmektedir.

Tütün istihsali, 1960 yılı sonunda, 1946 - 1950 ortalamasına nazaran % 42,1 nispetinde artmıştır. Ananevi bir ihraç maddemiz olan tütün istihsalinin yükselmiş olması memnuniyetle kaydedilir. Ancak bu madde mevzuunda ihraç imkânları ve kalite, üzerinde durulması lâzım gelen bir meseledir.

Ekiliş sahalarının takip ettiği seyir, aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

Genel Ekiliş Sahası

(1000 hektar)

Maddeler	1949	1958	1955	1959	1960 (x)
Genel toplam	8.763	12.766	13.887	14.652	14.814
Hububat	7.525	11.077	12.079	12.687	12.911
Bakliyat	395	465	500	533	532
Sınaî bitkiler ve Yağlı tohumlar	843	1.216	1.318	1.432	1.361

(x) Muvakkattir.

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Ziraate tahsis edilen arazideki genişleme, otlak ve çayır aleyhine vukua gelmiştir. Filhakika, otlak ve çayırların yüz ölçümü 1948 yılında 38,3 milyon hektardan 1959 yılı nihayetinde 29 milyon hektara düşmüştür. Bu cihet, önemli bir ziraat şubesi olan hayvancılığın gereği gibi inkişafını önlemiştir. 1948 yılında 10 milyon 179 bin olan sığır sayısı, 1959 nihayetinde 13 milyon 76 bine çıkarak, yılda ancak % 2,6 nispetinde bir artış kaydetmiş, aynı devrede koyun sayısındaki yıllık artış da % 3,0 e inhisar etmiştir.

Ziraat sektöründe finansman ve fiyat meselelerine gelince, birçok ziraat memleketinde olduğu gibi, yurdumuzda da ziraî mahsullerin finansmanı, fiyat tanzimi, mubayaa ve muhafazası, istihlâk ve ihracata sürümü teşkilâtlandırılmıştır. Bu teşkilâtın başlıca unsurlarını, Ziraat Bankası, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri ve bunların teşkil ettikleri Birlik-

lerle, Toprak Mahsulleri Ofisi teşkil etmektedir. Bunların faaliyetleriyle ilgili olarak Bankamızca yapılan finansmanlara para ve kredi bahsinde temas edilmiş bulunmaktadır.

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1 Haziran 1959 tarihinde başlayan ve 31 Mayıs 1960 tarihinde nihayet bulan mubayaa mevsimi içinde çiftçiden 618.579 ton hububat satın almıştır. 1960 - 1961 kampanyasının ilk altı ayında mezkûr Ofisce yapılan hububat alımları miktarı 575.533 tondur.

Hububat alım fiyatlarında bu yıl değişiklik yapılmamıştır. 4 Haziran 1960 tarihinde ilân olunan fiyatlar, kilogram başına buğdayda 50 kuruş, karışık buğdayda 49, çavdarda 42, arpa ve yulafta 36 kuruş olarak aynen 1959 yılındaki seviyelerinde ipka edilmiştir. Müstahsili vasıflı hububat yetiştirmeğe teşvik için ödenen primler, sert buğdayda kiloda 5 kuruştan 10 kuruşa çıkarılmıştır.

Ziraî mahsul fiyatlarının tanzimi için yapılan müdahale mubayaalarının bu işlerle ilgili malî ve iktisadî müesseselere tahmil ettiği külfet ve para değerinin kaybındaki rolü bundan evvelki bahislerde izah olunmuştur. Bu mevzuda en iyi çarenin fiyat disparitelerinin giderilmesine müteveccih devamlı ve uzun vâdeli bir ziraî kalkınma politikası olacağı aşikârdır.

4 — SANAYİ

Sanayi

İlgili cetvelde gösterildiği veçhile, sanayi sektörünün millî gelir içindeki hissesi, 1958 yılı müstesna, 1948 senesini takip eden devrede takriben bir puvanlık bir artış kaydetmiştir. Sanayideki gelişme, bütün sınaî faaliyetlerde muvazeneli ve ahenkli bir seyir takip etmediğinden, tatmin edici olmamıştır. Şeker, çimento, dokuma sanayiinin diğer şubelere nispetle çok fazla artış kaydetmesi, umumî sınaî inkişaftaki ahenk zaviyesinden müspet bir netice addedilemez.

Milli Gelirde Sanayinin Hissesi

Yıllar	Sabit fiyatlarla % olarak
1948	10,5
1950	11,1
1953	10,4
1955	11,6
1958	10,9
1959 (x)	11,2

(x) Muvakkattir.

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Son on yıllık devrede sanayi sektöründe kıymet itibariyle büyük rakamlara varan yatırımlar yapılmış olmasına rağmen, sınaî istihsalde meydana gelmiş olan artış, bu yatırımlarla mütenasip olmamıştır. Artışın büyük kısmı resmî sektörle ilgili sanayi şubelerinde tahakkuk etmiş, hususî sektörde dokuma ve gıda sanayii ile muhtelif küçük sanayide gelişme kaydedilmiştir.

Büyük kısmı itibariyle resmî sektöre taallûk eden sınaî istihsal rakamları aşağıdaki cetvelde görülmektedir. Bu cetvelin tetkiki, şeker ve çimentodaki süra'tli artışın 1960 yılında da devam ettiğini göstermektedir.

Sanayi Mamulleri İstihsali

(1000 Ton)

Madenler	1949	1953	1955	1959	1960 (x)
Demir (ham)	113	210	201	237	255
Çelik (blok)	103	163	188	214	260
Çimento	372	528	816	1.734	2.038
Kâğıt	18	28	47	58	55
Şeker	135	274	255	500	643
Pamuklu dokuma (xx)	91.286	115.800	146.095	157.390	155.460
Yünlü dokuma (xx)	5.058	4.382	4.525	4.895	5.104

(x) Muvakkattir.
(xx) Bin metre olarak

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Mevcut muvakkat rakamlara göre bu yıl şeker istihsali 500 bin tondan 643 bin tona yükselerek % 28,6, çimento istihsali de 1.734 bin tondan 2.038 bin tona yükselerek % 17,5 nispetinde artış kaydetmiştir. Çelik istihsalinde de % 21,5 nispetinde bir artış meydana gelmiştir. Kâğıt istihsali 55 bin tonla 1959 yılındaki istihsal seviyesinin bir miktar altında kalmıştır. Sümerbank fabrikalarının pamuklu dokuma istihsali, 1959 yılında 157,4 milyon metreden, 1960 da 155,4 milyon metreye inerek % 1,2 nispetinde bir azalma kaydetmiştir. Pamuklu satışlarında bu yıl ehemmiyetli bir azalma olmuş, parça halinde satılan dokumalar dahil, satış miktarı, 1959 da 160 milyon metreden, 1960 da 140 milyon metreye düşmüştür. Yünlü dokumada gerek istihsal miktarı gerek satış bakımından artış meydana gelmiş, istihsal % 4,2 nispetinde bir fazlalıkla, 1959 yılında 4,9 milyon metreden 5,1 milyon metreye çıkmış, satışlar da 4,9 milyon metreden 5,3 milyon metreye çıkarak % 8 nispetinde bir artış kaydetmiştir.

Raporumuzun hazırlandığı tarihte hususî sektör sanayiinin 1960 yılı istihsal rakamları henüz yayınlanmamış olduğundan, Raporumuza bu mevzuda bir malûmat dercedilememiştir. Hususî sektör dokuma sanayii, kapasite ve maliyet yüksekliğinden, kalite düşüklüğünden ileri gelen sürüm güçlükleri dolayısiyle, ekonominin, enflâsyon konjontüründen istikrara intikal devresinde bazı malî sıkıntılarla karşılaşmıştır. 1960 yılının ikinci yarısından itibaren kredi mevzuunda alınan tedbirlerle bu sıkıntılar giderilmeğe çalışılmıştır.

Sanayide prodüktivitenin artırılması için gayret sarfedilmektedir. Bu mevzuda alınan tedbirler arasında bir Devlet Plânlama Dairesinin teşkiline, mevcut yatırım projelerinin revizyonuna ve iktisadî devlet teşebbüslerinin malî bünyelerinin takviyesine ve bu teşebbüslerin yeniden teşkilâtlandırılmasına matuf çalışmaları kaydetmek icap eder.

5 — MADENCİLİK

Madencilik

1960 yılında maden istihsaline ait muvakkat rakamlar aşağıda cetvelde gösterilmiştir. Bu cetvelin tetkikinden anlaşıldığı üzere, 1960 yılında taş - kömürü, demir cevheri ve manganez istihsalinde düşüş kaydedilmiş, linyit, krom ve bakır istihsali 1959 yılına nazaran artmıştır. Taş - kömürü (satılabilir) istihsali, 3.561 bin tondan 3.346 bin tona düşerek % 6, demir cevheri istihsali 873 bin tondan 760 bin tona inerek % 13, manganez istihsali 36 bin tondan 34 bin tona inerek % 5,5 nispetinde bir azalma kaydetmiştir. Linyit istihsalinde % 1,5, krom istihsalinde % 38, bakır istihsalinde % 24 nispetinde bir artış meydana gelmiştir.

Maden İstihsali

(1000 Ton)

Madenler	1949	1953	1955	1959	1960 (x)
Maden kömürü :					
Tuvönan	4.183	5.654	5.496	5 968	5.850
Satılabilir	2.706	3.664	3.500	3 561	3.346
Linyit	1.272	1.640	2.417	3.680	3.734
Krom	451	912	649	398	550
Demir (cevher)	211	497	760	873	760
Bakır	11	24	24	25	31
Manganez	23	90	50	36	34

(x) Muvakkattir.
Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Ham petrol istihsaline gelince, 1959 yılında 389,6 bin ton olan istihsal miktarı, bu yıl 374,3 bin tona inhisar etmiştir.

6 — ULAŞTIRMA

Ulaştırma

Devlet Demiryollarının 1960 yılında naklettiği yolcu adedi, geçen yıla nazaran % 3 nispetinde artarak 18 milyona çıkmış, naklolunan eşya miktarı 15 milyon tondan 13 milyon tona inmiştir. Karayollarında günlük vasati ton kilometre 3,3 milyondan 3,9 milyona yükselmiştir. Türk Hava Yollarının yolcu nakliyatında bu yıl ehemmiyetli bir azalma olmuş ve nakledilen yolcu sayısı 371.241 den 305.963 e inmiştir. Hava yoluyle yapılan posta ve eşya nakliyatı % 21 nispetinde artış kaydederek 7.128 tona çıkmıştır. Denizcilik Bankası vapurlariyle nakledilen yolcu sayısı 1959 yılında 1.104 bin den 1.076 bine inmiş bulunmaktadır.

7 — FİYATLAR

Fiyatlar

Toptan eşya fiyatları ve geçinme endekslerinin 1949 - 1959 devresiyle 1960 yılında takip ettiği seyir, aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir :

Toptan Eşya Fiyatları ve Geçinme Endeksleri (1953 = 100)

Tarih	Toptan eşya endeksi	Ankara geçinme endeksi	İstanbul geçinme endeksi
1949 (x)	101	96	97
1955 (x)	119	123	119
1958 Haziran	192	173	165
1958 Aralık	216	201	198
1958 (x)	190	177	171
1959 Haziran	230	214	215
1959 Aralık	237	231	232
1959 (x)	227	217	216
1960 (x)	239	233	228
1960 Mayıs	244	239	231
Haziran	239	237	230
Temmuz	234	231	226
Ağustos	233	231	226
Eylül	236	229	225
Ekim	235	228	223
Kasım	236	228	224
Aralık	238	228	226

(x) Yıllık ortalama

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi

Bu cetvelin tetkikinden anlaşıldığı veçhile, toptan eşya fiyatları endeksi, 1953 = 100 itibariyle, 1960 yılı Mayıs ayı nihayetinde 244 e çıktıktan sonra, Haziran dan itibaren inmeye başlayarak, Haziran sonunda 239 a ve Ağustos nihayetinde 233 e kadar düşmüştür. Mütaakıp aylarda, iniş ve yükselişlerle, mezkûr endeks Aralık ayı sonunda 238 e yükselmiş bulunmaktadır. Toptan eşya fiyatları endeksinin 1960 yılındaki seyrinin geçmiş senelerle mukayesesi, 1958 ve 1959 yılları Haziran - Aralık sonu devrelerinde, sırasiyle, 24 ve 7 puvanlık bir yükselme kaydolunduğu halde, 1960 yılı ikinci yarısında bir puvanlık bir düşüş meydana geldiğini göstermektedir. Bahis konusu endeksin 1958, 1959 ve 1960 yılları ortalamaları, sırasiyle 190, 227 ve 239 dur. Durum nisbî rakamlarla incelendiği takdirde, yıllık ortalama artışların 1958, 1959 ve 1960 yıllarında, sırasiyle % 15, % 19 ve % 5 nispetinde olduğu görülmektedir.

1960 yılı ikinci yarısında meydana gelmiş olan düşüşler, fiyat umumî seviyesini terkip eden kısmî endekslerin hepsinde aynı değildir. Gıda maddeleri ve yemler kısmı endeksinde 5 puvan, sanayi ham maddeleri ve yarı mamulleri endeksinde 3 puvan düşüş kaydedilmiştir. Bu arada hububat ile sınaî ve madenî yağlar Aralık sonu itibariyle Mayıs ayındaki seviyelerinde kalmış, bakliyat, hayvanlar, yemler, madenler, deriler, kâğıtlar, yapı malzemesi düşüş göstermiştir. Hayvan mahsulleri, mahrukat, mensucat maddeleri ve kimyevî maddelerle çeşitli maddeler endeksleri, ortalama olarak, 20 puvan yükselmiştir.

Geçinme endekslerine gelince, 1953 = 100 itibariyle, Ankara geçinme endeksi, 1960 yılı Mayıs ayında 239 a çıkmış, bunu mütaakıp her ay muntazaman bir iki puvan düşerek, Ekim sonunda 228 olmuş ve sene nihayetine kadar da bu seviyeyi muhafaza etmiştir. Bu geçinme endeksinin 1960 yılındaki seyrinin son iki sene ile mukayesesi, 1958 ve 1959 yılları Haziran - Aralık sonu devrelerinde, sırasiyle, 28 ve 17 puvanlık bir yükselme kaydolunduğu halde, 1960 yılı Haziran - Aralık sonu devresinde 9 puvan düşüş kaydedildiğini göstermektedir. Ankara geçinme endeksinin, 1953 = 100 itibariyle, 1958, 1959 ve 1960 yılları ortalamaları, sırasiyle, 177, 217 ve 233 dür. Buna göre yıllık ortalama artışlar, mezkûr yıllar itibariyle, sırasiyle % 15,7, % 22,6 ve % 7,4 dür.

Fiyat umumî seviyesinin 1960 yılı Mayıs ve Aralık ayları arasındaki seyri, ekonomik durumun istikrara temayül ettiğine bir işarettir. On yıl içinde, her yıl sür'atli artışlar kaydeden fiyat seviyesinin 1960 yılının ikinci yarısından sonra Millî Korunma Kanununun kâr hadleriyle ilgili hükümlerinin ilga edilmiş olmasına rağmen, gerilemeye başlamış olması, iktisadî durumda önemli bir değişiklik vuku bulduğunu göstermektedir. Fiyatlarda başlamış olan bu istikrarın devamı, resmî sektör finansmanlarının, enflâsyonist usullerle karşılanmayıp normal kaynaklara istinad ettirilmesine bağlıdır. Ekonominin sıhhate kavuşması ve sağlam bir gelişmenin gerçekleşmesi, bu prensibe uygun hareketle mümkündür.

8 — DIŞ TİCARET

A — Dış Ticaret Rejimi

Dış Ticaret Rejimi tatbikatı ile Bankamız ilk defa 10 Ağustos 1950 tarih ve 3/11704 sayılı Kararname ile vazifelendirilmiştir. Bu vazife muhtelif Kararname ve Talimatnamelere müsteniden halen devam etmektedir.

Bu tatbikatın safhalarını izah bakımından, mevzuu, esas itibariyle ikiye ayırıp, birinci kısımda Ağustos 1950 tarihinden kota sisteminin kabul edildiği Ağustos 1958 tarihine kadar olan tatbikatı ve neticelerini ana hatları itibariyle izah ettikten sonra, ikinci kısımda Ağustos 1958 tarihinden bu güne kadar olan tatbikatı gözden geçirmekte fayda mülâhaza edilmektedir.

Ağustos 1950 - Ağustos 1958 devresi :

Bu devre kısa süren ilk liberasyon tatbikatı ile başlamış, tahsisli ve kredili ithalât sistemleri ile devam etmiş, bu müddet zarfında Döviz Komiteleri faaliyette bulunmuş, Tevzin Fonu ve Hazine hissesi tatbikatı yapılmıştır.

Bu devre zarfında takip olunan ithalât politikası ile neticelerini, ana hatlarile aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür :

Liberasyonun memleketimizde tatbikatına, ilk defa, 10 Ağustos 1950 tarih, 3/11704 sayılı Kararnameye müstenit Dış Ticaret Rejimine dair İthalât Talimatnamesi ile ithal listeleri arasına bir "Serbest İthalât Listesi" ilâve edilmek suretiyle başlanmıştır.

Mevzuu bahis listede kayıtlı maddelerin liberasyon yolu ile ithaline bazı ilâvelerle, 30 Eylül 1950 tarih, 3/11910 sayılı, 27 Ocak 1951 tarih, 3/12375 sayılı ve 13 Mart 1952 tarih, 3/14566 sayılı Kararnameler gereğince devam edilmiştir.

Ancak, ihracatımızın mahdut maddeleri ihtiva etmesi, buna mukabil memleketin büyük bir ithal ihtiyacı içinde bulunması dolayısiyle, bu ilk liberasyon tatbikatını mütaakıp İkinci Cihan Harbi'nin ve Harp sonrasının müsait imkânlarından istifade suretiyle biriktirilen döviz ve bilhassa altın mevcutları kısa bir müddet zarfında sür'atle erimiştir.

Bu suretle 1950 yılı 4 Ekiminden itibaren tatbik mevkiine konulan Avrupa İktisadî İşbirliği'ne dahil memleketler arasındaki mübadelelerin % 60 nispetinde serbest bırakılması (liberasyon) kararının iki senelik tatbikatı neticesinde, memlekete malı girmiş veya taallûk ettiği hizmet ifa edilmiş olduğu halde dövizi transfer edilmemiş (arriéré) muamelelerin gittikçe artan yekûnlara vâsıl olduğu görülmüştür. Bunları kısmen durdurmak ve dış ödemeleri muayyen limitler dahilinde yapmak üzere, 22 Eylül 1952 tarihinden itibaren libere ithalâta ait tesciller yetkili bankalarca otomatik olarak icrası yerine, her defasında Ticaret Bakanlığının müsaadesi ile Merkez Bankasınca veya bu Bankanın talimatı üzerine diğer yetkili bankalarca yapılması ve transferde bekleyen muamelelerin de yine adı geçen Bakanlık tarafından vizesi usulü konmuştur.

Böylece 22 Eylül 1952 tarihinde libere ithalât fiilen durdurulmuştur. Avrupa İktisadî İşbirliği'ne dahil memleketlerden liberasyon yolu ile ithal edilebilecek mallar, bundan sonra neşredilen Dış Ticaret Rejimlerinde yine liberasyon listelerinde gösterilmiş, fakat bu hususiaki talepler tatbikatta tahsisli ithalât muamelesine tabi tutulmuştur.

Vize usulü de semereli olmamış, vizeden geçtiği halde transferde bekleyen muamelelerin daima büyük hacimde olması bir türlü önlenememiştir.

Bu tatbikat neticesinde aşağıdaki durum hâsıl olmuştur :

Bir taraftan ölçüsüz yatırım politikası, diğer taraftan iç iştira gücünün sun'î olarak yükseltilmesi sebepleriyle, bilhassa 1954 yılından itibaren, dış iştira gücüne olan ihtiyaç günden güne artmış, tabiatiyle bu da sabit bırakılan resmî döviz satış kurları ile dövizin karaborsa fiyatı arasında devamlı şekilde artan bir fark husûle getirmiştir. Öyle ki, resmî kurdan 2,82 lira olan doların karaborsa fiyatı Temmuz 1958 ayında 22 lirayı bulmuştur. Yükselen iç fiyatlar muvacehesinde resmî kurdan satın alınan dövizler mukabilinde ithal edilen en kalitesiz ve en pahalı malların dahi memleket dahilinde câzip kârlarla satışı mümkün olmuştur.

Bu durum, ticaretle meşgul olan, hattâ olmayan hemen her sınıf halkın döviz talep etmesini intaç etmiştir.

1950 - 1952 yılları arasındaki liberasyon tatbikatı dolayısiyle kısa zamanda sür'atle erimiş olan döviz disponibiliteleri devamlı tediye muvazenesi açıkları dolayısiyle bilhassa 1954 senesi yaz aylarından itibaren kifayetsiz durumdan bir türlü kurtulamadığı için, ilân olunan Dış Ticaret Rejimi Kararname ve Talimatnamelerinde derpiş edilen döviz tahsis sistemi tatminkâr şekilde yürütülememiştir.

Dış Ticaret Rejimleri gereğince ithal talepleri anonim olarak ve muayyen devreler itibariyle Merkez Bankası Şubelerine yapılmakla beraber, bunların Ticaret Bakanlığınca tahsise bağlanması aylarca gecikmiştir. Çıkan tahsisler, miktar itibariyle tatminkâr olmadığı gibi, hangi mallara ne zaman tahsis yapılacağı da bilinememiştir; bittabi bu arada, yatırılan depozitolar uzun müddet bağlı kalmıştır.

Buna ilâveten, tahsisler döviz disponibiliteleri ile ayarlı olarak yapılmadığı için, alınan tahsislerin transferi ayrı bir mesele olmuştur.

Bu durum karşısında işin yürütülmesi, aslında istişarî mahiyette kurulmuş olan, Döviz Komitesi'ne verilmiştir. Komite, döviz taleplerini, disponibilite imkânları muvacehesinde tetkik etmek ve alâkalı mercilere ona göre tahsis yapma yetkisini vermek ve transferde bekleyen muamelelerin prioritelerini tespit eylemek kararı ile işe başlamıştır. Bu noktadan itibaren de gerek tahsislerin yapılışında gerek transferlerin icrasında takdir ve tercih unsurları rol oynamağa başlamıştır. Anonim sistem bu suretle bozulup tahsis ve transfer yetkisi siyasî bir heyete verilince, bittabi talebin muhik ve objektif oluşundan ziyade, talepte bulunanların ekseriya şahısları ve siyasî hüviyetleri birinci plâna geçmiştir.

Bunun neticesi olarak, yukarıda izah edildiği veçhile, iç piyasada ithal malına olan yüksek talep sebebiyle, bu devrelerde yapılan her çeşit ithalâttan ölçüsüz kârlar sağlanmıştır. Bu arada 1 Eylül 1953 tarih ve 4/1361 sayılı Kararname ile bir kısım ithal mallarından "Tevzin Fonu"

adı altında prim alınması. 28 Şubat 1957 tarihinde kabul edilen 6933 sayılı Kanunla da yine bir kısım ithal mallarından Hazine hissesi alınması yoluna gidilmişse de, bunlardan da beklenilen netice alınamamıştır.

Bu durum aşağıda izah edeceğimiz, diğer ithal usullerine yol açmış, bunların da durumu düzeltici bir tesiri olmamıştır.

a) Kredili ithalât :

Bu isim altında yalnız sermaye malları değil cari istihlâk maddelerinin dahi ithaline imkân verilmiş, ekseri ahvalde hakikî bir kredi muamelesi cereyan etmeden, hariçte mütevekkin dövizlerle kredili ithalât listelerinde yazılı mallar memlekete ithal edilmiş, bunlar yüksek fiyatlarla dahilde satılarak paraya çevrilmiş, kredili ithalâtın peşinat ve taksitleri şeklinde yapılan transferlerle de yine harice döviz çıkarmak imkânı bulunmuştur.

b) Sanayici tahsisleri :

Sanayicilerin ham madde, işletme malzemesi ve yedek parça ihtiyaçlarını temin etmeleri için Dış Ticaret Rejimlerine konulan tahsis imkânları bir kısım sanayiciler tarafından ihtiyaçların veya kapasitenin fazla gösterilmesi suretiyle zorlanmış ve fazla alınan tahsislerle getirtilen mallar piyasada yüksek fiyatlarla satılmıştır.

c) Maden müstahsillerinin bir kısım maddelerin ihracından elde etikleri dövizlerin muayyen yüzdelerinin istihraç, işletme, nakliyat, yükleme ve boşaltma ihtiyaçlarında kullanmak için lüzumlu malzeme ve yedek parçaların ithaline tahsisi kabul edilmiş, bu yoldan getirilen malzeme ve yedek parçaların bir kısmı bazı madenciler tarafından piyasaya sürülerek yüksek fiyatla satılmıştır.

d) Eski yıllar mahsulü tütün, fındık ve düşük tenörlü krom ve manganez gibi güç satılan bazı malların ihracından elde edilen dövizlere mukabil, ithal listelerine dahil malların ithali hakkı tanınmış ve bu suretle getirilen mallar da iç piyasada cazip kârlarla satılmıştır.

Nihayet, bilindiği üzere, 4 Ağustos 1958 tarihinde iktisadî istikrar programının ilânını müteakip bütün bu usuller kaldırılmıştır.

Ağustos 1958 den sonraki devre :

4 Ağustos 1958 tarihinden itibaren memleketimizde tatbikine başlanan iktisadî istikrar programının en mühim unsurlarından birisi de dış ticaret sistemimizde ithalâtın devrevî olarak tespit edilen ve alışılmış tâbiri ile kotalar denilen ithal programları dairesinde cereyan etmesi usulüdür. Evvelâ global kotalarla başlayan tatbikat, ikinci kotadan itibaren liberasyon istikametinde önemli bir inkişaf kaydetmiştir.

Kotalara vâki müracaatların toplanması, global kotaların tevziâtı, ithal programlarının icabettirdiği döviz disponibilitelerinin temini ve kuvertürlerin verilmesi, yetkili ticarî bankaların yardımile Dış Ticaret Rejimlerinin tatbikatı da Bankamıza mevdu vazifeler arasındadır.

Bu itibarla, iktisadî istikrar programının fiilen tatbikine başlandığı Ağustos 1958 tarihinden beri ilân olunan ithal programları ve bunların tatbikatı hakkında, çok mücmel de olsa, malûmat vermekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

Global kotalar :

Birinci kota :

Birinci ithal kotası 23 Eylül 1958 tarihinde ilân edilmiştir. Bu kota 149,8 milyon dolar olarak ilân edilmiş olmakla beraber, ek kontenjanlarla birlikte neticede yekûnu 160,9 milyon doları bulmuştur. Bu kotanın 44,6 milyon doları sanayici, bakiyesi de ithalâtçı kotası olarak tefrik edilmiştir.

Birinci global kota Avrupa Para Anlaşması (o zaman E.P.U.) ve serbest döviz sahalarına şâmil olmak üzere ilân edilmiş, bilâteral anlaşmalı memleketler için bu kotada bir miktar tefrik edilmemiş, kotalarda yer alan mallara Ticaret Bakanlığınca tahsis yapılması usulü kabul olunmuştur.

Bu kotadan 159,4 milyon doları E.P.U. ve serbest döviz sahasına, 11,4 milyon doları da anlaşmalı memleketlere ait olmak üzere, cem'an 170,8 milyon dolarlık transfer yapılmıştır.

İkinci kota :

İkinci ithal kotası 17 ve 18 Şubat 1959 tarihlerinde 151,5 milyon dolar olarak ilân edilmiştir. Kotanın 108,6 milyon doları ithalâtçılara, 42,9 milyon doları sanayicilere ayrılmıştı.

Bu kotada da ayrıca bilâteral anlaşmalı memleketler kotası ilân edilmemiş kotalara dahil olup, bu memleketlerden ithal edilecek mallar için vâki taleplerin, kotanın ve ilgili anlaşmalı memleket hesabının müsaadesi nispetinde is'afı uygun görülmüştür.

Bu kotadan da cem'an 149,3 milyon dolarlık transfer yapılmıştır.

Üçüncü kota :

Bu kota 3 Ağustos 1959 tarihinde 169,9 milyon dolar olarak ilân edilmiştir. Bunun 149,6 milyon doları ithalâtçılara, 20,3 milyon doları da sanayicilere ayrılmıştı. Üçüncü kotada, her kotanın Avrupa Para Anlaşması ve serbest döviz sahası ile bilâteral anlaşmalı memleketlere ait kısımları ayrı ayrı gösterilmiştir.

Bundan önceki kotalarda ithalâtın sadece akreditifli ödeme şekli ile yapılması esası konulduğu halde, bu kotadan itibaren vesaik ve mal mukabili ödeme şekli ile ithalâta da imkân verilmiştir.

Neticede, bu kotadan da cem'an 114,4 milyon dolarlık transfer yapılmıştır.

Dördüncü kota :

Bu kota, 15 Şubat 1960 tarihinde 99,7 milyon dolar olarak ilân edilmiştir. Bunun 76,2 milyon doları ithalâtçılara, 23,5 milyon doları da sanayicilere ayrılmıştı.

Bu kota APA ve serbest döviz sahasına şâmil olmak üzere ilân edilmiş, anlaşmalı memleketlere ait kota listeleri, mezkûr memleketlerle ayrı ayrı yapılan yeni anlaşmaları mütaakıp ilân olunmuştur.

Bundan önceki kotalarda 4 ay olarak tespit edilen ithal müddeti, bu kotadan itiabren 6 aya çıkarılmıştır.

Bu kotadan da 1 Mart 1961 tarihi itibariyle 68 milyon doları APA ve serbest döviz sahasına, 24,3 milyon doları anlaşmalı memleketlere ait olmak üzere, cem'an 92,3 milyon dolarlık transfer yapılmıştır. 4 üncü global kotadan yapılacak transferlerle birlikte bu meblâğ takriben 100 milyon doları bulacaktır.

Beşinci kota :

Beşinci kota 3 Ekim 1960 tarihinde 44,4 milyon dolar olarak ilân edilmiş, bilâhare yapılan ilâve ve iptaller neticesinde kota yekûnu 46,9 milyon dolar olarak kalmıştır. Bunun 34,7 milyon doları ithalâtçı, 12,2 milyon doları da sanayici kotasını teşkil etmektedir. Bu kota da yalnız APA ve serbest döviz sahasına ait olarak ilân edilmiş, anlaşmalı memleketler ithal listelerinden ithalâta dördüncü kotadaki esaslar dahilinde devam edilmiştir.

Bu kotanın tevziatı tamamlanmış olup, transferlerine devam olunmaktadır.

1961 yılı ilk altı aylık ithal programı :

Halen tatbikatı devam etmekte olan 1961 yılı ilk altı aylık ithal programı 4 Ocak 1961 tarihinde ilân edilmiştir. Bu programda APA ve serbest döviz sahasına ait global kota ithal listelerine "Tahsisli İthal Malları Listesi" adı verilmiş olup, bu listeler yekûnu 76,9 milyon dolardır.

Anlaşmalı memleketler kontenjan listeleri bu memleketlerle yapılan anlaşmaların akdini mütaakıp peyderpey ilân edilmektedir.

Bundan öncekilerde olduğu gibi, bu listede de ithalâtçı ve sanayicilere ayrı kotalar tefrik edilmiştir. İthalâtçı kotaları yekûnu 36,2 milyon, sanayici kotaları yekûnu da 40,7 milyon dolardır.

Evvelki kotalarda sanayici kotalarının miktar ve nispeti gözönüne alınınca bu yeni ithalât programında sanayici ihtiyaçlarına daha fazla önem verildiği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Liberasyon ve otomatik tahsis :

Kotalar içerisinde liberasyona ilk defa ikinci kota devresinde 13 Mayıs 1959 tarihinde yedek parçaların ithalinin serbest bırakılması ile başlanmış, hemen akabinde 15 Mayıs 1959 tarihinde 37 maddenin daha ithali libere edilmiştir.

3 Ağustos 1959 tarihinde ilân edilen üçüncü kota ithal listeleri meyanında liberasyon listesi 344 maddeyi ihtiva edecek şekilde genişletilmiştir.

Dördüncü kotada 481 maddeye, beşinci kotada 525 maddeye iblâğ edilen liberasyon listesi, 1961 yılının ilk altı aylık ithal programında biraz daha genişletilerek 561 kalem mala teşmil edilmiştir. Bu defaki ilâveler, mal cinsini gösteren kalemlerin adedinden ziyade muhteva bakımından ehemmiyetlidir.

İthalâtçı vesikasını haiz her tâcir bu listede yazılı mallardan istediği zamanda istediği miktarı akreditifli, vesaik veya mal mukabili ödeme şekilleri ile ithal imkânına sahip bulunmaktadır.

Liberasyon listesinden ikinci kota devresinde 23,9, üçüncü kota devresinde 28,2, dördüncü kota devresinde 74,1, beşinci kota devresinde de 43,8 milyon dolarlık transfer yapılmıştır.

Liberasyon ile global kota arasında muhtelit bir sistem olan otomatik tahsis usulüne de üçüncü kotalarla birlikte 3 Ağustos 1959 tarihinde başlanmış, dördüncü kotada da aynı usulün tatbikatı devam etmiş, 3 Ekim 1960 tarihinde beşinci kotanın ilânı ile beraber bu sisteme nihayet verilmiştir.

Otomatik tahsis listelerinden üçüncü kota devresinde 44,9, dördüncü kota devresinde de 40,4 milyon dolarlık transfer yapılmıştır.

B — Dış ticaret hareketleri

1960 yılında dış ticaretimizde 1959 yılına nazaran bir gerileme kaydedilmiştir. Dış ticaretin kıymet itibariyle son on yıl zarfındaki seyrini gösteren aşağıdaki tablonun tetkikinden anlaşılacağı veçhile, 1960 yılında ithalât, 1 milyon dolar noksaniyle (*) 1959 seviyesine ulaşmış, ihracat ise 321 milyon dolarda kalmıştır. Bir evvelki yıla nazaran azalış ihracatta % 9, dış ticaret hacminde % 4 tür.

İthalât ve ihracat fiyatları münasebetlerini ifade eden dış ticaret haddi, 1955 yılından itibaren aleyhimizde tezahür etmiştir. İhracatın ham maddelere münhasır kalması ve bunların fiyatlarının milletlerarası piyasalarda sanayi mamullerine nazaran düşük olması, dış ticaretten mütevellit kazancın artması veya azalmasında önemli rol oynayan dış ticaret haddinin ekseriya aleyhte seyir takip etmesinde âmil olmaktadır. Dış ticaret had-

(*) Ağustos 1960 nihayetine kadar olan dış ticaret rakamları İstatistik Genel Müdürlüğünce primsiz kurdan, mezkûr tarihten sonra ise yeni döviz kurları üzerinden hesap edildiğinden, evvelki devrelerle mukayeseye imkân vermek üzere, ithalât ve ihracatımızın dolarla ifade edilen kıymetleri esas alınmıştır.

Türkiyenin Dış Ticareti

Yıllar	MİLYON TL. İthalât	İhracat	Fark	Dış ticaret hacmi	MİLYON A.B.D. DOLARI İthalât	İhracat	Fark	Dış ticaret hacmi
1950	800	738	— 62	1.538	286	263	— 23	549
1951	1.126	879	— 247	2.005	402	314	— 88	716
1952	1.557	1.016	— 541	2.573	556	363	— 193	919
1953	1.491	1.109	— 382	2.600	533	396	— 137	929
1954	1.339	938	— 401	2.277	478	335	— 143	813
1955	1.393	877	— 516	2.270	498	313	— 185	811
1956	1.141	854	— 287	1.995	408	305	— 103	712
1957	1.112	967	— 145	2.079	397	345	— 52	742
1958	882	692	— 190	1.574	315	247	— 68	562
1959	1.316	991	— 325	2.307	470	354	— 116	824
1960 (Ocak - Ağustos)	903	526	— 377	1.429	323	188	— 135	511
1960 (Eylül - Aralık)	1.311	1.195	— 116	2.506	146	133	— 13	279
1960 (Ocak - Aralık)	2.214	1.721	— 493	3.935	469	321	— 148	790

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Not :

1960 yılının Eylül ayından önceki tarihlere ait kıymetler 1 A.B.D. Doları = 2,80 TL. üzerinden hesaplanmıştır.

1960 yılının Ağustos ayından sonraki tarihlere ait kıymetler 1 A.B.D. Doları = 9,00 TL. üzerinden hesaplanmıştır.

dinin ekseriya aleyhte seyir takip etmesinde âmil olmaktadır. Dış ticaret haddi, 1953 = 100 itibariyle, 1955 yılında 107, 1957 de 98, 1958 de 95 olmuştur. Bu düşüş, son iki yılda da devam ederek mezkûr had, 1959 da 84 e, 1960 yılında da 74 e düşmüştür.

Dış ticaret bilânçomuzda 1947 senesinden beri devam eden açık, 1960 yılında, bir evvelki yıla nazaran % 28 nispetinde bir artışla 148 milyon dolara baliğ olmuştur. Dış ticaret bilânçosu açığında meydana gelen bu artış, ihracatımızda 1959 yılına nazaran kaydedilen 33 milyon dolarlık eksilişin bir neticesidir. Bu eksiliş, geçen yıl 100 milyon liraya baliğ olan buğday ihracatının bu yıl 17,2 milyon liraya inhisar etmiş olmasından mütevellittir. (*) İhracatımızın maddeler itibariyle dağılışı, mütaakıp sahifedeki cetvelde gösterilmiştir.

Başlıca Maddeler İtibariyle İhracat

(Milyon TL.)

Maddeler	1949	1953	1955	1959	1960 (x)
Canlı hayvanlar (baş)	29,2	9,5	11,9	12,6	41,2
Balık	5,8	2,4	10,1	4,1	15,9
Yumurta	11,5	9,1	3,8	1,5	2,8
Dokumacılık mad. (hayvanî)	7,6	31,2	30,8	56,8	66,7
Hububat	34,7	221,2	50,3	100,1	17,2
Bakliyat	16,4	7,9	1,9	24,4	51,8
Meyveler	102,9	94,1	161,6	188,2	442,0
Yağlı tohumlar	18,4	18,9	4,2	13,0	9,1
Tütün	259,0	238,5	248,7	256,2	314,8
Afyon	10,0	6,3	10,6	9,0	13,8
Pamuk	75,8	220,2	127,9	148,6	273,5
Madenler	40,0	130,0	104,0	61,3	135,9
Diğer maddeler	82,6	119,7	111,6	114,8	336,5
Toplam	693,9	1.109,0	877,4	990,6	1.721,2

(x) Muvakkattir.

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi

Not :

1960 yılı Ağustos ayı sonundan önceki tarihlere ait ithalât ve ihracat kıymetleri 1 A. B. D. Doları = 2,80 TL. 1960 yılı Eylül ayından itibaren ise 1 A. B. D. Doları = 9,— TL. üzerinden ifade edilmiş olduğundan, Türk lirası kıymet rakamlarının 1959 ve 1960 yılları itibariyle mukayesesi bu tabloda mümkün olamamaktadır.

(*) Primsiz kurdan kıymetlendirilmiş olan 1959 yılı ihracat istatistikleri ile Ağustos 1960 nihayetine kadar olan kısmı primsiz kurdan, mütaakıp aylara ait kısmı yeni döviz kurları üzerinden kıymetlendirilmiş olan 1960 yılına ait ihracat rakamları, maddeler itibariyle bir mukayeseye imkân vermemektedir.

1960 yılı içinde ihracatı teşvik gayesiyle bazı tedbirler alınmıştır. Alâkalı bahiste de temas olunduğu veçhile, para ve kredi politikası yönünden ihracatın finansmanını kolaylaştırmak ve ihraç emtiamızın maliyetini düşürmek gayesiyle, ödünç para verme işlerinde âzami faiz nispeti % 12 olarak tespit edildiği halde, ihracat kredilerinde bu nispetin % 10 olarak tâyini uygun görülmüştür. Aynı zamanda ihracat kredileri, banka kredilerinin tabi oldukları takyitlerden istisna edilmiştir. Diğer taraftan Merkez Bankası 29/11/1960 tarihinde resmî iskonto haddini % 6 dan % 9 a çıkarırken, ihracat finansmanı senetleri için tatbik edilecek reeskont haddini % 6 olarak tespit etmiştir.

İhracatın teşkilâtlandırılmasına ve ihraç maddelerinin standardizasyonuna matuf tedbirler de alınmıştır. 27/10/1960 tarihinde 118 sayılı kanunla Ticaret Bakanının murakabesine tabi bir İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi kurulmasına karar verilmiştir. Bu teşekkülün başlıca görevi, ziraî mahsul ve sınaî mamullerimizi dünya piyasalarına tanıtmak, mezkûr piyasaları yakından takip etmek, ihraç mallarımızın istihsalini artırmak ve ham madde ve yarı mamul olarak ihraç edilen malların imalât safhasını uzatarak millî emeği kıymetlendirmek imkânlarını araştırmaktır. 18/11/1960 tarih ve 192 sayılı kanunla ayrıca Türk Standartları Enstitüsü kurulmuştur. Bu Enstitünün gayesi ihraç mallarımızın standardizasyonunu sağlayarak, ihraç mallarımızın dış piyasalardaki sürümüne hizmet etmektir.

İthalâtımızın maddeler ve madde grupları itibariyle dağılışı, aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir.

Başlıca Maddeler İtibariyle İthalât

(Milyon TL.)

Maddeler	1949	1953	1955	1959	1960 (x)
Akaryakıt	62,8	124,6	118,2	184,6	256,1
İlâç ve boyalar	46,6	82,6	79,0	109,4	125,2
Mensucat, iplikler	56,1	200,0	106,2	57,3	106,7
Demir ve çelik	87,2	207,2	192,0	123,2	241,6
Makineler	174,0	345,5	349,6	270,4	573,9
Nakil vasıtaları	53,3	157,7	116,8	181,3	331,0
Diğer maddeler	332,3	373,5	431,6	389,8	579,2
Toplam	812,3	1.491,1	1.393,4	1.316,0	2.213,7

(x) Muvakkattir.

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Not :

1960 yılı Ağustos ayı sonundan önceki tarihlere ait ithalât ve ihracat kıymetleri 1 A. B. D. Doları = 2,80 TL. 1960 yılı Eylül ayından itibaren ise 1 A. B. D. Doları = 9,— TL. üzerinden ifade edilmiş olduğundan, Türk lirası kıymet rakâmlarının 1959 ve 1960 yılları itibariyle mukayesesi bu tabloda mümkün olamamaktadır.

Gruplar İtibariyle İthalât Kıymetleri

(Milyon TL.)

Yıllar	Yatırım maddeleri						İstihlâk maddeleri	%	Ham maddeler	%	Toplam	%
	İnşaat malzemesi	%	Makine ve teçhizat	%	Toplam	%						
1949	94,1	11,6	249,6	30,7	343,7	42,3	165,8	20,4	302,8	37,3	812,3	100,0
1953	238,2	16,0	537,4	36,0	775,6	52,0	295,2	19,8	420,3	28,2	1.491,1	100,0
1955	251,8	18,1	504,5	36,2	756,3	54,3	204,3	14,6	432,8	31,1	1.393,4	100,0
1957	133,6	12,0	350,5	31,5	484,1	43,5	136,5	12,3	491,4	44,2	1.112,0	100,0
1958	75,5	8,6	306,2	34,7	381,7	43,3	107,9	12,2	392,7	44,5	882,3	100,0
1959	101,0	7,7	499,2	37,9	600,2	45,6	133,7	10,2	582,1	44,2	1.316,0	100,0
1960 (x)	138,1	7,3	835,6	44,2	973,7	51,5	180,4	9,5	736,1	39,0	1.890,2	100,0

(x) Muvakkattir — (11 aylık)

Kaynak : İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları

Not :

1960 yılı Ağustos ayı sonundan önceki tarihlere ait ithalât ve ihracat kıymetleri 1 A. B. D. Doları = 2,80 TL. 1960 yılı Eylül ayından itibaren ise 1 A. B. D. Doları = 9,- TL. üzerinden ifade edilmiş olduğundan Türk lirası kıymet rakamlarının 1959 ve 1960 yılları itibariyle mukayesesi bu tabloda mümkün olamamaktadır.

Dış ticaretimizin coğrafî dağılışı bakımından tetkiki, 1960 yılında Avrupa İktisadî İşbirliğine dahil memleketlerin ticarî mübadelelerimizdeki hissesinde bir artış meydana geldiğini ve bu memleketlerle olan ihracatımızın umumî ihracatımız içindeki hissesinin % 56,2 den % 57,2 ye çıktığını, bu memleketlerden yaptığımız ithalâtın umumî ithalâtımız içindeki hissesinin % 52,8 den % 53,2 ye yükseldiğini göstermektedir. Bahis konusu camia içinde ihracatımızın % 36,9 u Müşterek Pazara dahil memleketlere, % 17,3 ü Serbest Mübadele Bölgesine, % 3 ü de diğerlerine yapılmıştır. İthalâtımızın ise % 35,3 ü Müşterek Pazardan, % 17,1 i Serbest Mübadele Bölgesinden, % 0,8 i diğerlerinden yapılmış bulunmaktadır.

Dolar sahasiyle olan ticarî mübadelelerimize gelince, 1960 yılındaki rakamlara nazaran ihracatımızın % 17,2 sini bu sahaya yapmakta, ithalâtımızın % 25,2 sini bu sahadan temin etmekteyiz. Bu nispetler 1959 yılında sırasiyle % 18,2 ve % 26,4 idi.

Avrupa Para Anlaşması dışındaki bilâteral anlaşmalı memleketlerle olan mübadelelerimizde 1960 yılında, 1959 a nazaran, bir düşüş görülmektedir. Bu memleketlere vâki ihracat 1959 yılında umumî ihracatımızın % 17,8 ini, ithalât, umumî ithalâtımızın % 12,5 ini teşkil etmekte idi. 1960 yılında bu nispetler, sırasiyle, % 16,2 ve % 13,6 dır. Bu memleket-

İthalâtın Memleket Grupları İtibariyle Dağılışı

(Milyon TL.)

Yıllar	A.P.A. MEMLEKETLERİ				Dolar sahası	Sterlin sahası	ANLAŞMALI MEMLEKETLER			Diğer memleketler	Genel toplam
	Avrupa İktisadî İşbirliği	Avrupa Serbest Mübadele Birliği	Diğer A.P.A. memleketleri	A. P. A. memleketleri toplamı			Doğu Avrupa memleketleri	Diğer anlaşmalı memleketler	Anlaşmalı memleketler toplamı		
1949	151,5	224,0	5,4	380,9	207,8	58,3	96,5	39,8	136,3	29,0	812,3
1953	629,8	322,8	17,2	969,8	175,4	4,2	82,5	143,8	226,3	55,4	1.491,1
1955	416,1	169,4	17,7	603,2	312,3	36,3	255,8	126,5	382,3	59,3	1.393,4
1957	314,0	134,0	3,6	451.6	341,4	26,3	186,4	69,5	256,1	36,6	1.112,0
1958	285,3	103,4	4,7	393,4	246,1	28,6	160,4	30,4	190,8	23,4	882,3
1959	439,9	249,1	5,8	694,8	347,0	74,1	118,7	46,2	164,9	35,2	1.316,0
1960 (x)	780,9	379,0	18,0	1.177,9	558,0	118,5	209,8	91,4	301,2	58,1	2.213,7

(x) Muvakkattir.

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi

Not :

1960 yılı Ağustos ayı sonundan önceki tarihlere ait ithalât ve ihracat kıymetleri 1 A. B. D. Doları = 2,80 TL, 1960 yılı Eylül ayından itibaren ise 1 A. B. D. Doları = 9,— TL. üzerinden ifade edilmiş olduğundan, Türk lirası kıymet rakamlarının 1959 ve 1960 yılları itibariyle mukayesesi bu tabloda mümkün olamamaktadır.

İhracatın Memleket Grupları İtibariyle Dağılışı

(Milyon TL.)

Yıllar	A.P.A. MEMLEKETLERİ				Dolar sahası	Sterlin sahası	ANLAŞMALI MEMLEKETLER			Diğer memleketler	Genel toplamı
	Avrupa İktisadi İşbirliği	Avrupa Serbest Mübadele Birliği	Diğer A.P.A. memleketleri	A.P.A. memleketleri toplamı			Doğu Avrupa memleketleri	Diğer anlaşmalı memleketler	Anlaşmalı memleketler toplamı		
1949	190,9	145,4	54,7	391,0	125,9	10,1	82,2	49,1	131,3	35,6	693,9
1953	397,6	141,0	72,8	611,4	225,6	3,3	82,0	139,1	221,1	47,6	1.109,0
1955	299,0	126,0	18,6	443,6	137,5	2,0	192,4	88,7	281,1	13,2	877,4
1957	302,4	151,0	12,0	465,4	253,4	7,9	177,8	48,5	226,3	13,6	966,6
1958	240,3	95,6	9,4	345,3	135,6	6,1	156,7	35,6	192,3	13,0	692,3
1959	391,6	147,7	17,1	556,4	180,6	8,9	114,7	61,6	176,3	68,4	990,6
1960 (x)	634,7	298,6	52,5	985,8	295,3	20,4	189,0	89,3	278,3	141,4	1.721,2

(x) Muvakkattir.

Kaynak : Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi

Not :

1960 yılı Ağustos ayı sonundan önceki tarihlere ait ithalât ve ihracat kıymetleri 1 A. B. D. Doları = 2,80 TL., 1960 yılı Eylül ayından itibaren ise 1 A. B. D. Doları = 9,— TL. üzerinden ifade edilmiş olduğundan, Türk lirası kıymet rakamlarının 1959 ve 1960 yılları itibariyle mukayesesi bu tabloda mümkün olamamaktadır.

lerle olan mübadeleler, umumiyetle, 1958 senesine kadar bir artış kaydetmiş ve mezkûr yıldan itibaren azalmağa başlamıştır. Bilindiği üzere, 1950 yılında kabul edilen yüksek nispetli liberasyon rejimi Avrupa Tediye Birliğine dahil memleketlere olan ticarî borçların ödenemiyerek teraküm etmesine sebebiyet vermiştir. Bu memleketlerden vâki ithalât ve ihracatın enflâsyon sebebiyle güçleşmesi neticesinde, dış ticaretimiz 1953 ve 1958 seneleri arasında bilâteral anlaşmalı memleketlere yönelmiştir. Bu memleketlerin, ihraç mallarını yüksek fiyatlarla satın almaları, dış ticaretimizin kısmen bu memleketlere teveccühünü kolaylaştırmıştır. Buna mukabil bu memleketler piyasamıza mallarını Batı piyasalarındaki emsallerinden yüksek fiyatla satmağa muvaffak olmuşlardır. Bu sebeple bilâteral anlaşmalı memleketlerle olan ticarî münasebetler, 1958 yılı sonuna kadar yüksek bir seyir tâkip etmiş ve memleketimizde fiyat seviyesi üzerinde artırıcı bir tesir icra etmiştir. Bu memleketlere yapılan ihracat 1951 yılında umumî ihracatımızın % 12,8 ini teşkil ederken, bu nispet 1954 te % 32,3 e çıkmış, bunu mütaakıp tedricen gerileyerek 1960 nihayetinde % 23,4 e kadar indikten sonra 1958 yılında yeniden % 27,7 ye yükselmiştir.

Yukarıda da işaret olunduğu üzere bilâteral anlaşmalı memleketlere olan ihracatımızın umumî ihracat yekûnumuz içinde hissesi 1954 yılında % 17,8, 1960 da % 16,2 olmuştur. Nihayet 4/8/1958 tarihinde alınan tedbirler meyanında primli kur sisteminin ve dış ticaret rejimimizde global kota sisteminin kabulü üzerine, dış ticaretimiz tekrar Batı piyasalarına yönelmiştir.

Halen memleketimizle Brezilya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, İran, İsrail, Macaristan, Mısır, Polonya, Romanya, Rusya ve Yugoslavya arasında bilâteral anlaşma mevcuttur. Avrupa Para Anlaşmasının 27/12/1958 tarihinde yürürlüğe girmesini mütaakıp, A.P.A. dahili memleketlerle aramızda mevcut bilâteral anlaşmalar, A.P.A. nın umumî prensiplerine uyularak feshedilmiştir. Halen bu memleketlerden yalnız Avusturya, Norveç ve Yunanistan ile olan bilâteral anlaşmalar mer'î bulunmaktadır.

1950 senesinde kabul edilen liberasyon rejiminin E.P.U. memleketlerine karşı meydana getirdiği birikmiş borçların tasfiyesi için alacaklı memleketlerle % 25 ten başlayıp bazı ahvalde % 100 e varan tefrikler yapılarak bahis konusu borçların ödenmesine tahsisini ve ithalât imkânlarının azalmasını intaç etmiştir. Bu sebepledir ki, bu borçlara ait tediyelerin uzunca vâdelere yayılması için 1958 yılında Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının delâletiyle, alacaklı memleketlerle müzakereye geçilmiş ve 11/5/1959 tarihinde Paris'te imza edilen bir anlaşma ile Avrupa İktisadî İşbirliği memleketleri ile Birleşik Amerika Devletlerine olan aryere borçların konsolide edilmesi temin edilmiştir.

9 — YABANCI MEMLEKETLERDE İKTİSADİ DURUM

Dünya sanayiinde ve ticaretinde 1958 yılı ortalarında başlayan canlılık ve gelişme, 1960 yılında da devam etmiştir. Başlıca Batı memleketlerinde istihdam hacmi artarak işsizlik azalmış, sınaî istihsalde ehemmiyetli artışlar kaydedilmiştir. Ekonomideki prodüktivite artışı ücret seviyesini yükseltmiş fakat, fiyat ve geçinme endeksleri umumiyetle müstakar kalmıştır. Kore Harbi konjonktürünün müsait tesirlerinin kaybolduğu 1952 yılından itibaren mamul madde fiyatlarının yükselmesine mukabil, ham madde fiyatlarının düşmesi neticesinde iktisaden gelişmemiş memleketler aleyhine inkişaf eden dış ticaret hadleri, 1960 yılında da bu temayülü muhafaza etmiştir. 1960 yılının dünya ekonomisi bakımından önemli bir özelliği de, daha evvelce de işaret olunduğu üzere, Amerika Birleşik Devletlerinin döviz ve altın kaybına devam etmesine karşılık Batı Avrupanın sanayileşmiş memleketlerinin tediye bilânçolarında lehte farklar sağlamış olmalarıdır.

İstihsal ve istihdam

İktisadî gelişme, Batı Avrupa memleketlerinin ekserisinde, yılın birinci yarısında daha sür'atli olmuş, Temmuz ayından itibaren gelişme sür'atinde bir azalma müşahede edilmiştir. Fransa'da bunun aksine, iktisadî faaliyetler Haziran ayından itibaren yılın birinci yarısına nazaran daha yüksek bir seviyede seyretmiştir. Bu devrede sınaî istihsal endekslerinde, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, muvakkat rakamlara göre İtalya'da % 14,2, Hollanda'da % 12,4, Almanya'da % 10, Fransa'da % 9,9, Belçika'da % 7, Avusturya'da % 8,3, İngiltere'de % 6,9, İsveç'te % 5,3 nispetinde artış kaydedilmiştir. Batı Avrupa memleketlerinin bir kısmında senenin ikinci altı ayında müşahede edilen nisbî yavaşlamada kalifiye işçi ihtiyacı kadar, mevsim hareketleri de müessir olmuştur. Bu memleketlerin heyeti umumiyesi itibariyle millî gelirlerinde kaydolunan artış, senenin ilk yarısında % 6, Hazirandan sonraki devrede % 5 tir.

İstihdam seviyesi Batı Avrupa'da 1960 yılı zarfında yükselmiştir. İşsizlik azalmış, hattâ çeşitli sanayi şubelerinde işçi kifayetsizliği hissedilmiştir.

Birleşik Amerika'da iktisadî faaliyetler, 1960 yılında bir durgunluk arzetmektedir. İktisadî gelişmede meydana gelen yavaşlama, yılın üçüncü üç aylık devresinden itibaren durgunluğa inkılâp etmiş ve Amerikan ekonomisi, yıl sonuna doğru yeniden gerileme safhasına girmiştir. Sınaî istihsal endeksi Temmuz ayından itibaren düşme seyri takip ederek, 1960 Ocak sonunda, 122 den yıl sonunda 113 e inmiştir. Bilhassa çelik ve otomobil sanayii istihsalinde azalma vuku bulmuş ve çelik sanayii kapasitesinin % 50 si nispetinde faaliyette bulunmuştur. Çelik stoku, çelik sanayii grevini müteakip, yükselmiş fakat, yılın ikinci yarısında stoklarda yine azalma olmuştur. İstihsaldeki düşüş devamlı istihlâk maddeleri istihsa-

Sınai İstihsal Endeksleri

(1953 = 100)

Memleketler	Yıllık (ortalama)				1960 (x)	1958-59 artış % si	1959-60 artış % si
	1948	1957	1958	1959			
A. B. D.	78	110	102	115	118,8	12,7	3,3
Kanada	79	120	119	128	130,4	7,6	1,9
Fransa	80	145	150	156	171,5	4,0	9,9
Hollanda	70	127	127	139	156,2	9,4	12,4
İtalya	62	138	142	158	180,4	11,3	14,2
Belçika	90	123	115	119	127,4	3,5	7,0
İsveç	90	118	121	125	131,6	3,3	5,3
Danimarka	84	119	123	133	137,9	8,1	3,7
İngiltere	93	115	114	120	128,3	5,2	6,9
Norveç	70	128	128	134	141,6	4,7	5,7
B. Almanya	41	146	151	162	178,2	7,3	10,0
Avusturya	54	146	150	156	168,9	4,0	8,3
Japonya	33	174	175	220	274,3	25,7	24,7
Türkiye (xx)	100	259	242	252	—	4,1	—

Kaynak : International Financial Statistics.
(xx) Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi.
(x)Muvakkattir.

linde % 6, cari istihlâk maddelerinde % 2 dir. Yatırım temayülündeki azalma, senenin son üç ayında belirli bir şekil almıştır. İstihdam seviyesi azalmış ve bu durum istihlâke matuf harcamaların düşmesine sebep olmuştur.

Milletlerarası piyasalarda ham madde fiyatları

1960 yılı zarfında ham madde fiyatlarında kaydedilen düşüş, yıl sonuna doğru şiddetlenmiştir. Ham madde fiyatlarının seyri, kısmen fazla istihsal ile kısmen de Amerikan ekonomisindeki durgunluk ve Batı Avrupa memleketlerindeki iktisadî gelişme temposunun yılın ikinci yarısından sonra yavaşlamasiyle izah olunmaktadır.

Gerek sınaî ham madde fiyatlarında, gerek gıda maddeleri fiyatlarında ehemmiyetli düşüşler vuku bulmuştur. Amerikan fiyatlarını akseltiren Moody endeksi, 1960 yılında 19,4 puvan azalma kaydetmiştir. 30 Aralık 1960 tarihinde senenin en yüksek seviyesine nazaran, endekste 26,4 puvan düşüş vardır. Yıl devamınca, kalay hariç olmak üzere, bütün sınaî ham madde fiyatlarında düşme vuku bulmuştur.

Bakır fiyatları, Ekim ayına kadar Amerikan piyasalarında istikrarlı bir seyir takip etmiş, bu tarihten sonra bir miktar gerilemiştir. Bu gerileme, Londra piyasasında Temmuz ayından itibaren başlamıştır. Kurşun ve çinko fiyatları da New York ve Londra piyasalarında bakır fiyatlarına

Ham Madde Fiyatları

	1959	(1960 ay sonları)				1959 ve 1960 seneleri itibariyle tahavvüller %
	XII	III	VI	IX	XII	
SANAYİ HAM MADDELERİ						
1 — **Madenler :**						
Bakır :						
New York, libre/sent	35 - 33	33 - 33	33 - 33	33 - 33	30 - 30	- 14,3 - - 9,1
Londra, long ton/£ (x)	255 1/2	255	257	230 3/4	228 1/4	— 10,7
Kalay :						
New York, libre/sent	98 7/8	99 3/4	101 1/4	103 1/4	100 3/4	+ 1,9
Londra, long ton/£	785 1/2	789 1/2	807	804	788	+ 0,3
Kurşun :						
New York, libre/sent	12	12	12	12	11	— 8,3
Londra, long ton/£	73 3/4	76 1/2	70 7/8	68 3/4	62 1/4	— 15,6
Çinko :						
East St-Louis, libre/sent	12 1/2	13	13	13	12	— 4,0
Londra, long ton/£	95 1/4	3 1/2	90 5/8	87	78 3/8	— 17,7
2 — **Mensucat ham maddeleri :**						
Yün :						
İngiliz müzayedeleri 64 inçlik, libre/şilin, peni	97	93	92	82	83	— 14,4
50 inçlik, libre/şilin, peni	76	72	74	65	67	— 11,2
Pamuk :						
New York, libre/sent	33,08	32,91	31,07	31,49	32,12	— 2,9
3 — **Kauçuk :**						
Londra, libre/peni	34	34 1/2	35 1/2	29	26 1/8	— 23,2
4 — **Petrol :**						
Kuwait ihracat, varil/sent	1,67	1,67	1,67	1,59	1,59	— 4,8
GIDA MADDELERİ						
Buğday :						
Şikago, kile/sent (xx)	201 7/8	207 5/8	185 7/8	194 5/8	208 5/8	+ 3,3
Mısır :						
Şikago, kile/sent	116 7/8	119 1/4	116 1/8	109 1/4	109 3/8	— 6,4
Kahve :						
New - York, Libre/sent	35 1/2	37	37	36 1/2	36 1/4	+ 2,1
Kakao :						
Londra, cwt/şilin, peni (xxx)	229/—	213/—	219/6	213/—	181/6	— 20,8
Şeker :						
New York, libre/sent	3.05	3.06	2.95	3.25	3,25	+ 6,6

(x) long ton = 1.016 kilo

(xx) 1 kile (bushel) = 27.2 kilo

(xxx) cwt = 112 libre = 50 kilo İngiltere'de; cwt = 100 libre = 45, 4 kilo Amerika'da

muvazi bir seyir takip etmiş, kalay fiyatlarında New York piyasasında 1959 a nazaran % 1,9 nispetinde bir artış kaydedilmiştir. Pamuk fiyatları, istikrarlı bir seyir takip etmiş olmasına rağmen, yıl sonunda 1959 a nazaran bir miktar düşmüştür. Buna mukabil, yün fiyatlarında düşüş % 14,4 nispetinde olmuştur. Kauçuk fiyatları yıl başından itibaren devamlı olarak düşme temayülü göstermiştir. Petrol fiyatlarında da hafif bir düşme müşahede edilmiştir. Kuwait piyasasında varil fiyatı, 1959 yılı sonunda 1,67 sentlik seviyeden, Aralık 1960 sonunda 1,59 sente inmiştir.

Gıda maddeleri grubunda buğday fiyatlarında, 1959 yılına nazaran % 3,3, şeker fiyatlarında % 6,6, kahve fiyatlarında % 2,1 nispetinde bir artış vukua gelmiştir. Mısır ve kakao fiyatlarında ise önemli bir düşüş olmuş, kakao fiyatları % 20,8, mısır fiyatları % 6,4 gerilemiştir.

Toptan Eşya Fiyatları Endeksleri

(1953 = 100)

Memleketler	1948 (ortalama)	1959 (ortalama)	1960 (ortalama) (x)	1959-60 artış % si
Kanada	88	104	104,3	0,3
A. B. D.	95	109	108,7	—0,3
Belçika	94	101	102,5	1,5
B. Almanya (1)	90	105	106,4	1,3
Hollanda	75	106	103,6	—2,3
Norveç	67	111	111,5	0,5
İsveç	74	107	110,4	3,2
Danimarka	74	105	105 1	0,1
Fransa	64	126	129 8	3,0
İtalya	104	98	98,9	0,9
Yunanistan	—	130	133,3	2,5
İsviçre	102	100	101,0	1,0
Avusturya	42	114	112,8	—1,1
Brezilya (2)	59	340	433,0	27,4
Japonya	36	99	100,9	1,9
Meksika	66	143	150,4	5,2
Portekiz	86	99	102,1	3,1
İspanya	57	149	151,2	1,5
Türkiye (xx)	94	227	239,0	5,3

Kaynak : International Financial Statistics.
(xx) Ticaret Bakanlığı Konjenktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi.
(1) Sınai eşya hariç - (2) Kahve hariç
(x) Muvakkattir.

Fiyat ve ücretler

1960 yılında Batı Avrupa memleketlerindeki yüksek konjonktürün en mühim hususiyeti, ilgili tablolarda müşahede edildiği üzere, umumî fiyat seviyesindeki istikrardır. İktisadî gelişme önleyici tedbirlere başvurulmaksızın fiyat istikrarı içinde sağlanmış, ekonomideki prodüktivite artışı ücret seviyesini yükseltmiş fakat, fiyat ve geçinme endeksleri genel olarak müstakar kalmıştır. Bu cihet, toptan eşya fiyatları ve geçinme endekslerini gösteren cetvellerde belirli bir şekilde müşahede olunmaktadır. Rantların ve hizmet fiyatlarının yükselmesine rağmen, fiyat umumî seviyesindeki istikrar, gıda maddeleri fiyatlarının düşmesi ile temin edilmiştir.

Ham madde ve gıda maddeleri ithalât fiyatlarının düşük olması, zirai maddeler fiyatlarının fazla yükselmemesi ve prodüktivitenin sür'atle artması, Batı Avrupa memleketlerinde, 1960 yılında fiyatların istikrar arzetmesinin başlıca âmilleridir. Fiyatlardaki bu istikrara rağmen,

Geçinme Endeksleri

(1953 = 100)

Memleketler	1948 (ortalama)	1959 (ortalama)	1960 (ortalama) (x)	1959-60 artış % si
Kanada	84	110	110,7	0,6
Amerika B. D.	90	109	110,5	1,4
Belçika	95	110	110,0	—
B. Almanya	93	112	113,8	1,6
İngiltere	77	120	120,5	0,4
Hollanda	77	118	121,3	2,8
Norveç	74	120	120,9	0,8
İsveç	77	120	124,0	3,3
Danimarka	81	120	121,5	1,3
Fransa	60	129	133,8	3,7
İtalya	86	113	115,5	2,2
Yunanistan	63	134	135,8	1,3
İsviçre	96	106	108,0	1,9
Avusturya	50	115	117,3	2,0
Brezilya	62	325	427,1	31,4
Japonya	66	110	114,5	4,1
Meksika	71	154	161,4	4,8
Portekiz	96	107	108,6	1,5
İspanya	79	150	151,8	1,2
Türkiye (xx)	89	217	233,0	7,4

Kaynak : International Financial Statistics.
(xx) Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü Dergisi.
(x) Muvakkattir.

ücretler, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, bir çok Batı Avrupa memleketlerinde, bilhassa yılın ikinci ve üçüncü üç aylık devresinde hızla yükselmiştir. Batı Almanya, Avusturya, Hollanda ve İsveç'te hüküm süren işçi kifayetsizliği, bu memleketlerde ücretlerin bariz olarak yükselmesinde âmil olmuştur. Diğer memleketlerdeki ücretlerin mutedil bir yükseliş seyri takip etmesi, toptan eşya fiyatlariyle perakende fiyatlardaki istikrara atfedilebilir.

Ücret Endeksleri

(1953 = 100)

Memleketler	Yıllık ortalama				Artış nisbeti	
	1948	1958	1959	1960 (x)	1958/59 (%)	1959/60 (%)
A. B. D.	76	120	125	129,6	4,2	3,7
Kanada	67	122	126	130,7	3,3	3,7
İngiltere	78	130	134	136,9	3,1	2,2
İsveç	63	134	140	147,7	4,5	5,5
Norveç	69	133	145	147,4	9,0	1,7
Hollanda	81	140	143	150,3	2,1	5,1
Fransa	47	151	163	172,7	7,9	6,0
İtalya	70	123	125	129,3	1,6	3,4
B. Almanya	--	140	148	159,3	5,7	7,6
Avusturya	49	132	138	145,2	4 5	5,2
Japonya	29	122	129	135,1	5,7	4,7

Kaynak : International Financial Statistics.
(x) Muvakkattir.

Amerika'da 1960 yılındaki iktisadî faaliyetlerde vukua gelen durgunluk fiyat hareketlerine tesir etmiş ve fiyatlarda düşme müşahede edilmiştir. Toptan eşya fiyatları ve istihlâk maddeleri fiyatları endeksi, düşme temayülü göstermesine rağmen, umumî endeksteki yükselme, ziraat ve gıda maddeleri fiyatlarında meydana gelen % 9,9 nispetindeki artıştan ileri gelmiştir. Hizmet fiyatlarında da yükselme vuku bulmuştur. Toptan sınaî madde fiyatları endeksi ile istihlâk maddeleri fiyat endeksi (yiyecek hariç) % 0,5 nispetinde düşmüştür. Ziraî ve gıda maddelerinin perakende fiyatlarında % 3,1 nispetinde yükselme kaydedilmiştir. Ücretlerde işsizlik seviyesinin yükselmesi ve çalışma saatlerinin azaltılması dolayısiyle ehemmiyetli bir yükselme müşahede edilmemiştir.

VII — İDARÎ İŞLER

İktisadî Devlet Teşekküllerinin Teşkilâtı ile İdare ve Murakabeleri hakkındaki 3460 sayılı Kanuna ek olarak 15/7/1960 tarihinde kabul edilip 20/7/1960 tarihinde mer'iyete giren 23 sayılı Kanun, Bankamızı da şumulü içine almış bulunduğundan, İdarî Teşkilâtımızda bu Kanun gereğince aşağıdaki değişiklikler olmuştur :

1 — İdare Meclisi yerine kaim olmak üzere "Müdürler Kurulu" teşkil edilmiştir.

2 — "İdare Meclisi Reisliği" ilga edilmiş, Banka Umum Müdürü aynı zamanda Müdürler Kurulu Başkanı olmuştur.

3 — Umumî Heyetçe seçilen Murakabe Heyeti tarafından murakabe edilegelmiş olan Bankamız, Kanunumuza göre teşekkül eden Murakabe Heyeti aynen ipka edilmekle beraber, ayrıca, Başbakanlık Umumî Murakabe Heyetinin ve dolayısiyle teşrii organın da murakabesine tabi tutulmuştur. 23 sayılı Kanunla Murakıplarımızın Umumî Heyetçe gösterilecek namzetler arasından seçilmesi yerine, Danıştay, Sayıştay ve Yüksek Murakabe Heyeti Âzalarından müteşekkil bir Kurul tarafından her Murakıplık için gösterilecek iki adaydan birinin Umumî Heyetçe seçilmesi esası konulmuştur.

23 sayılı Kanun, Müdürler Kurulunu teşkil edecek üyelerin seçiminde Kanunumuzun bu hususta koyduğu esasları muhafaza etmiş, ancak "A" sınıfı hissedarlarını temsilen Hükümetçe tayin edilecek, birisi Reis olmak üzere, iki âza yerine, Reislik kaldırılmış bulunduğundan, bir veya iki âzanın Hükümetçe tayinini derpiş eylemiştir. Bundan başka, Müdürler Kuruluna Banka personelini temsil eylemek üzere, memur ve müstahdemler tarafından intihap edilen bir âza ilâve olunmuştur. Bu suretle 23 sayılı Kanundan önce, İdare Meclisimiz, biri Reis olmak üzere, sekiz Âzadan müteşekkil iken, Müdürler Kurulumuz, Reis hariç, dokuz Âzadan kurulmuştur.

Teşkilâtımızda meydana gelen bu kanunî değişiklik neticesi olarak, mezkûr Kanunun yürürlüğe girmesi üzerine, İdare Meclisimizi ve Murakabe Komisyonumuzu teşkil eden zevatın vazifeleri kendiliğinden sona ermiş, 12/10/1960 tarihinde yapılan Umumî Heyet toplantısına kadar, Banka İdare Heyeti, 23 sayılı Kanunun geçici maddesine istinaden Müdürler Kurulu sıfatı ile Banka İdaresini deruhte eylemiştir. Bu tarihte Kanunumuzdaki esaslar dairesinde Umumî Heyetçe seçilecek Müdürler Kurulu Üyeleri ve Murakıplarımızın seçimi yapılmıştır. Hükümetçe tayin edilen iki Âza, hissedarlar tarafından seçilen üç Âza, Ticaret ve Sanayi Odaları Murahhaslarınca intihap olunan bir Âza ve Ziraat Kooperatiflerince intihap edilen iki Âza, personel tarafından seçilen bir Âza ile Başkan dahil, cem'an on Âzadan müteşekkil Müdürler Kurulumuz ilk toplantısını 4/11/1960 tarihinde yapmıştır. Mülga İdare Meclisi Âzalarından yalnız bir Âza Hükümetçe Müdürler Kurulu Âzalığına yeniden tâyin olunmuştur. Müdürler Kurulumuz Âzalarından Temsilciler Meclisi Üyeliğine seçilen üç Âza ile Bakanlar Kuruluna üye olarak katılan ve aynı zamanda Temsilciler Meclisi Üyesi olan bir Âza 157 sayılı Kanun gereğince, halen Bankamızdaki görevlerinden mezun bulunmaktadırlar.

VIII — BİLÂNÇOMUZUN TAHLİLİ

1959 ve 1960 yılları Bilânçolarının mukayesesi

1960 yılı bilânçosunun izah ve tahliline geçmeden önce 1959 yılı bilânçosu rakamlariyle mukayese sağlamak üzere, aşağıdaki cetvel tanzim edilmiştir.

A K T İ F

	1 9 5 9	1 9 6 0
Altın	372.141.300,66	1.203.584.951,56
Döyiz Borçluları	371.176.070,—	1.039.688.284,18
Kasa (Ufaklık Para)	1.088.724,93	4.315.216,20
Dahildeki Muhabirler	377.795,18	9.169.584,06
Senetler Cüzdanı	4.747.742.671,82	4.839.900.385,32
Tahviller Cüzdanı	40.452.110,88	41.848.586,45
Avanslar	1.075.141.742,19	1.283.882.898,69
Mahsuba Tabi Matlubat	315.498.224,61	265.240.651,32
Değerlendirme Farkı Karşılığı Hazine Bonosu	—,—	163.661.759,89
Gayri Menkuller	20.105.186,41	27.413.337,73
Demirbaş	5.517.708,71	6.098.594,19
Muhtelif	451.259.196,53	322.716.812,13
Toplam	**7.400.500.731,92**	**9.207.521.061,72**

P A S İ F

Sermaye	15.000.000,—	15.000.000,—
İhtiyat Akçesi	112.076.484,65	72.142.370,48
Tedavüldeki Banknotlar	3.891.478.737,50	4.452.469.375,—
Mevduat	1.441.214.399,—	1.721.209.540,05
Altın Alacaklıları	126.483.126,52	160.427.768,90
Döviz Alacaklıları	784.552.034,51	1.963.057.124,57
Muhtelif	930.443.485,38	722.637.986,37
Kâr	99.252.464,36	100.576.896,35
Toplam	**7.400.500.731,92**	**9.207.521.061,72**

AKTİF

Altın

1960 yılı sonundaki altın mevcudu 118 ton 843 kilo 596 sâfi gram olup bedeli 1.203.584.951,56 Türk lirası tutmaktadır.

Geçen yıl sonundaki altın mevcudu 118 ton 111 kilo 224 sâfi gram bulunduğuna göre bu yıl zarfında 732 kilo 372 gramlık bir artış görülmektedir. Bu artış, Bankanın kendi hesabına ve Amortisman ve Kredi Sandığı hesabına mubayaa ettiği altınlarla, Beynelmilel Para Fonu'na üç aylık komisyon tutarı olarak ödediği altınların muhassalasından ibarettir.

Altın mevcudunun :

103.002,742	sâfi	kilosu	Bankaya
11.616,660	"	"	Hazineye
4.224,194	"	"	Amortisman ve Kredi Sandığına

ait bulunmaktadır.

Hazineye ait altınlar 1959 yılı sonunda 36.510.642,19 sâfi gramdı. 31.12.1960 tarih ve 185 sayılı kanun gereğince bu miktarın 24.893.982,15 sâfi gramlık kısmı Bankamıza satılmıştır. Bankamıza ait altınlardaki artış ve Hazineye ait olanlardaki azalış bundan ileri gelmektedir.

Döviz borçluları

Hariçteki Muhabirler nezdinde bulunan dövizlerle muameleli dövizleri göstermekte olan bu hesap üç kısımdan terekküp eder :

a) 3133 sayılı Kanuna göre alınan dövizler;

b) 5256 sayılı Kanuna göre alınan dövizler;

c) Tasfiye halindeki kliring hesapları bakiyeleri.

Bilânçoda ayrı ayrı gösterilmiş olan bu kalemlerin umumî yekûnu 1.039.688.284,18 liradır.

Kasa

1960 yılı sonundaki kasa mevcudu, ufaklık paradan ibaret olmak üzere 4.315.216,20 liradır.

Dahildeki muhabirler

Bu hesapta görülen 9.169.584,06 lira, Bankanın diğer millî bankalarla olan münasebetleriyle ilgili bakiyedir.

Senetler cüzdanı

1960 yılı sonu itibariyle, Cüzdanda mevcut 4.839.900.385,32 liralık senet, aşağıdaki nevilerden terekküp etmektedir :

Hazine Bonoları	62.491.528,79	Lira
Hazine Kefaletini haiz Bonolar	2.439.422.487,21	"
Ticarî Senetler	1.971.831.115,67	"
Ziraî Senetler	366.155.253,65	"

1959 yılı nihayetinde 4.747.742.671,82 lira olan Senetler Cüzdanı, yıl zarfında 92.157.713,50 liralık bir artış kaydetmiştir.

Tahviller cüzdanı

Bankaya ait Tahviller Cüzdanı yekûnu 41.848.586,45 liradan ibarettir.

Bu miktar 1959 yılı nihayetinde 40.452.110,88 lira idi. 1.396.475,57 liralık artış sene zarfında alınan tahvillerle amorti ve ikramiye gibi sebeplerle cüzdan mevcudunun azalması ve sene sonu borsa fiyatlarında kaydedilen farklar muhassalasıdır.

Avanslar

Yıl sonunda bu hesabın bakiyesini teşkil eden 1.283.882.898,69 liranın :

172.113,88	lirası	altın karşılığı olarak şahıslara,
424.612.784,81	"	tahvil karşılığı olarak bankalara verilmiş ve
859.098.000,—	"	Kanunumuzun 6544 sayılı kanunla muaddel 34 üncü maddesinin 2 numaralı fıkrasına

tevfikan Hazineye açılmış kısa vâdeli avanslardan ibarettir.

Mahsuba tabi matlubat

Bu hesapta görülen 265.240.651,32 lira Senetler Cüzdanımızda mevcut Hazine Kefaletini haiz Toprak Mahsulleri Ofisi Bonolarından 550 milyon liralığının, 6571 sayılı Kanunun 1 inci maddesine tevfikan iptal olunarak bu hesaba alınması, yine mezkûr Kanunun 1 ve 2 nci maddeleri gereğince 284.759.348,68 liranın bu hesaba mahsup edilmesi neticesinde kalan bakiyeyi göstermektedir.

Değerlendirme farkı karşılığı Hazine bonosu

Bilânçoda 163.661.759,89 lira olarak görünen bu hesap, 65 sayılı Kanunun 5 inci maddesi gereğince altın, döviz ve efektif mevcut ve açıklarımızın yeni fiyatlara göre değerlendirilmesi neticesinde hasıl olan zarardan Provizyonlarımızla, Fevkalâde İhtiyatlarımızdan tefrik edilen miktarlar ve Bankalar Kanununun 35 nci maddesi mucibince İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılığı olarak ayrılmış bulunan ihtiyat akçesinin tamamının mahsubundan sonra kalan bakiye olup, Hazinece deruhte edilen miktarı göstermektedir.

1960 yılı sonunda 27.413.337,73 lira değerinde görünen gayri menkullerin müfredatı aşağıdadır : Gayri menkuller

Ankara'daki İdare Merkezi binamızın bedeli	1.566.665,58	Lira
Matbaa Şubesi binası bedeli	3.895.158,58	"
Ankara'daki arsalar bedeli	2.136.048,75	"
İstanbul Şubesi binası	2.604.735,34	"
İstanbul Kambiyo Şubesi binası	7.556.899,46	"
İstanbul'daki arsa bedeli	5.212.313,27	"
İzmir Şubesi binası bedeli	2.983.737,93	"
Mersin Şubesi binası bedeli	270.732,28	"
Samsun Şubesi binası bedeli	658.375,42	"
İskenderun Şubesi binası bedeli	668.956,74	"
Eskişehir Şubesi binası bedeli	932.081,35	"
Diyarbakır Şubesi binası bedeli	456.447,06	"
Gaziantep Şubesi binası bedeli	478.964,47	"
Adana'daki arsa bedeli	684.549,58	"
Antalya'daki arsa bedeli	97.374,76	"
Balıkesir'deki arsa bedeli	5.829,24	"
Edirne'deki arsa bedeli	16.156,35	"
Kayseri'deki arsa bedeli	189.496,—	"
Sivas'taki arsa bedeli	31.659,19	"
Trabzon'daki arsa bedeli	21.181,44	"
	30.467.362,79	**Lira**

olan bu gayri menkullerin maliyet bedellerinden bugüne kadar amortisman payı olarak ayrılan ..... **3.054.025,06 Lira**

çıkarılınca yukarıda gösterilen ..... **27.413.337,73 Lira —**

lık bir bakiye kalmaktadır.

Amortisman payı düşülmeden evvel 1959 nihayetinde 22.577.927,69 liraya baliğ olan gayri menkuller bedeli, 1960 nihayetinde 7.889.435,10 liralık bir artış ile 30.467.362,79 liraya yükselmiş bulunmaktadır. Artış başlıca, İstanbul Kambiyo Şubesi için mubayaa edilen bina bedeli ile İzmir Şube binasının klima ve kalorifer tesisatından ve İskenderun'daki arsa üzerine yapılan ek bina bedelinden ileri gelmektedir. Gayri menkuller 21.600.000,— liraya sigortalıdır.

Demirbaş

Merkez ve Şubelerdeki demirbaşların kıymeti, bilânçoda görüldüğü üzere :

8.286.782,60	liradan	ibaret olup bu yekûndan bugüne kadar ayrılmış amortisman tutarı
2.188.188,41	lira	düşülünce bakiye olarak
6.098.594,19	lira	kalmaktadır.

1959 senesine nazaran demirbaş hesabındaki 1.133.110,05 liralık artış Bankamız muamelelerinin gerektirdiği büro levazımatı, yazı makineleri ve sair makinelerle muhtelif demirbaş eşyadan ileri gelmiştir. Demirbaşlar 9.567.652,— liraya sigortalıdır.

Muhtelif

Bankanın yıl içindeki muvakkat mahiyette olan muhtelif muamelelerinden mütevellit meblâğlar,

263.592.326,49	lirası	Muvakkat Borçlular Hesabında
54.925.260,83	"	Transituar Hesaplarda
2.307.397,34	"	6544 sayılı Kanun gereğince İştiraklerimiz Hesabında
1.747.107,93	"	Takipteki Matlubat Hesabında
144.104,20	"	Tahsil edilecek Çekler Hesabında
615,34	"	Kliring Transituar Hesaplarda olmak üzere
322.716.812,13	lira	tutmaktadır.

P A S İ F

Sermaye

15.000.000,— liradan ibaret bulunan sermaye, beheri 100,— lira itibarî kıymette 150.000 adet hisse senedinden terekküp etmektedir.

Hisse senetlerinin sınıf, adet ve tutarları aşağıda gösterilmiştir :

Sınıfı	Adedi	Tutarı T.L.
A	36.703	3.670.300,—
B	58.071	5.807.100,—
C	10.639	1.063.900,—
D	44.587	4.458.700,—
	150.000	**15.000.000,—**

İhtiyat akçesi

Bankamız Kanunu ile Bankalar Kanunu hükümlerine göre ayrılan ihtiyat akçeleri, 1960 nihayetinde, aşağıda görüleceği veçhile 72.142.370,48 liraya baliğ olmaktadır.

68.411.174,97 liraya baliğ olan âdi ihtiyat akçesi 1944 yılında itibarî sermayenin % 75 ine varmış olduğundan, Banka Kanununa göre mezkûr

yıldan itibaren sâfi kârdan bu ihtiyat akçesine % 20 yerine % 10 nisbetinde bir miktar ayrılmaktadır. Bu âdi ihtiyat akçesine 3133 sayılı Kanunun 2 nci maddesine müsteniden müesses 6 milyon liralık hususî ihtiyat akçesinin 1955 senesi bidayetinden, 6571 sayılı Kanuna müsteniden tasfiyesi tarihine kadar olan müddet zarfındaki tenmiyesinden hasıl olan kârlar da dahil bulunmaktadır.

1959 senesi sâfi kârından ayrılan miktarla birlikte Fevkalâde İhtiyat Akçemiz 47.433.277,91 liraya baliğ olmuş bulunuyordu. 65 sayılı Kanunun 5 inci maddesinde altın, döviz ve efektif mevcut ve açıklarımızın yeni fiyatlarla kıymetlendirilmesi neticesinde hasıl olan zarara, Fevkalâde İhtiyat Akçemizden tefrik edilecek bir miktarın da mahsup edilmesi derpiş edilmiş olduğundan, Maliye Bakanlığı ile varılan mutabakata istinaden, yukarıda yazılı 47.433.277,91 liradan 44.000.000,— lirası bu zarara mahsup edilmiş, bu suretle Fevkalâde İhtiyat Akçemiz 3.433.277,91 liraya tenezzül eylemiş bulunmaktadır.

15.000.000,— lira olan (İleride Vukuu Muhtemel Zarar Karşılığı) ihtiyat akçesi de keza aynı Kanun ve mutabakata istinaden, yukarıdaki fıkrada bahis konusu zarara tamamen mahsup edilmiş bulunduğundan, bu yıl nihayetinde bakiye arzetmemektedir.

297.917,60 liralık Hususî İhtiyat Akçesi, Bankamız Kanununun 19 uncu maddesine göre ayrılmıştır.

Tedavüldeki banknotlar

Bankamız Kanununun 14 üncü maddesi gereğince tedavüle çıkarılmış bulunan banknotların 1960 sonundaki yekûnu 4.452.469.375,— liradır.

Mevduat

1960 yılı sonunda Bankadaki mevduat,

655.708.751,62	lirası	Resmî
448.784.253,79	"	Bankalar
616.716.534,64	"	Muhtelif olmak üzere
1.721.209.540,05	liradır.	

Altın alacakları

Bilânçoda 160.427.768,90 lira olarak görünen bu hesap Aktifte altın mevcuduna ait tahlilde gösterildiği üzere :

11.616,660 sâfi kilosu Hazineye

4.224,194 " " Amortisman ve Kredi Sandığına ait altınların

bedelini teşkil etmektedir.

Döviz alacaklıları

Aktifte verilmiş olan izahat dairesinde, Bankaca alınıp satılan dövizler, bilânçoda 3133 ve 5256 sayılı Kanunlara göre ayrılmış ve Kliring hesapları da dahil olmak üzere müfredatı, aşağıda gösterildiği veçhile, 1.963.057.124,57 liraya baliğ olmuştur.

a — 3133 sayılı Kanuna göre :

Hariçteki Muhabirler	568.689.269,69	lira
Mevduat	47.703.832,38	"
Muhtelif	261.888.798,96	"
b — 5256 sayılı Kanunu göre :		
Hariçteki Muhabirler	495.291.527,17	"
Mevduat	4.759.303,83	"
Muhtelif	583.290.441,44	"
c — Kliring	1.433.951,10	"
Toplam	**1.963.057.124,57**	liradır.

Muhtelif

Bilânçonun Aktifindeki muhtelif hesaplar mahiyetinde olmak üzere, Pasif'te yer alan muhtelif alacaklı ve muvakkat hesaplardan ibaret olup, yekûnu 722.637.986,37 liradır ve aşağıdaki hesaplardan terekküp etmektedir :

Ödenecek Senet ve Havaleler	9.029.731,89	lira
Muvakkat Alacaklılar	167.704.093,89	"
Transituar Hesaplar	406.015.009,11	"
Provizyon Hesaplar	139.636.455,09	"
Kliring Transituar Hesaplar	252.696,39	"
Toplam	**722.637.986,37**	liradır.

Kâr ve tevzi şekli

Bilânçoda kâr olarak görünen 100.576.896,35 lira 1960 yılında bütün İdare ve Banka muameleleri masrafları karşılandıktan sonra kalan sâfi kârdır.

Kanunumuzun 88 inci ve Bankalar Kanununun 35 inci maddelerine göre bu kârın aşağıda gösterildiği şekilde tevziini teklif ediyoruz :

1960 yılı sâfi kârı		100.576.896,35	liradan
Kurumlar vergisi	26.541.532,26		
Gelir vergisi	14.277.131,90	40.818.664,16	lira
düşüldükten sonra kalan		59.758.232,19	liradan
% 5 zarar karşılığı (Bankalar K. mad. 35)		5.028.844,82	lira
düşüldükten sonra kalan		54.729.387,37	liradan

1960 yılı sâfi kârı üzerinden ayrılan % 10 ihtiyat akçesi	10.057.689,64		
Hissedarlar I'inci temettüü	900.000,—	10.957.689,64	liranın
tenzilinden sonra kalan		43.771.697,73	liradan
1960 sâfi kârından âdi ihtiyat akçesi ve I inci temettü mecmuunun tenzilinden sonra kalan miktar üzerinden % 10 fevkalâde ihtiyat akçesi	8.961.920,67	8.961.920,67	lira
indirildikten sonra kalan		34.809.777,06	liradan
Hissedarlar II inci temettüü . .	900.000,—		
223 sayılı Kanunun 4 ve 5 inci maddelerine göre Kurumlar vergisi matrahı üzerinden tevkif olunan % 3 tasarruf bonosu karşılığı	4.036.960,—	4.936.960,—	lira
düşüldükten sonra kalan . . .		29.872.817,06	lira,

kanunumuzun 6544 sayılı kanunla muaddel 88 inci maddesine göre Hazineye devredilir.

Buna nazaran 1960 yılı içinde hissedarlara düşen miktar :

I inci temettü	900.000,—	lira ve
II " "	900.000,—	lira ile
	1.800.000,—	lira olup,

bunun 150.000 adet hisseye taksimi neticesinde beher hisseye brüt olarak 12,— lira ve net olarak 9,60 lira isabet etmektedir.

Hisse başına isabet eden net 9,60 liranın 2/5/1961 tarihinden itibaren tediyesini tasviplerinize arzederiz.

Raporumuzu Muhterem Hissedarların yüksek tasviplerine sunarken, Hükümetimizin Bankaya göstermekte olduğu değerli yardımlara şükranlarımızı ve vazifelerini gayret ve liyakatle yapmakta olan Müdür ve Memurlarımız hakkındaki takdirlerimizi bu vesile ile ifade etmeği vazife biliriz.

MÜDÜRLER KURULU

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI A. Ş.

1 9 6 0

YİRMİDOKUZUNCU HESAP YILINA AİT

MURAKABE KOMİSYONU RAPORU

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası A. Ş. nin 1960 yılı kasa mevcutlariyle, teminat ve rehin olarak Bankaya teslim olunan tahvilât ve senetlerin, mezkûr yılda vazifeli Komisyonca tâdat ve tetkik edilerek, kayıtlarına uygun bulunduğu anlaşılmış ve aynı yıla ait olmak üzere Müdürler Kurulunca Yüksek Heyetinize arzolunan Bilânço, Kâr ve Zarar hesaplarının da kayıtlarına mutabık olduğu bittetkik görülmüştür.

İşbu hesapların kabulünü Yüksek Heyetinizin tasvibine saygılarımızla arzederiz.

Murakıp	Murakıp	Murakıp	Murakıp
Cemâl Yorulmaz	**Nazif İnan**	**İsmail Özüt**	**Selâhattin Odabaşıoğlu**

X

BİLÂNÇO

VE

KÂR ve ZARAR HESABI

TÜRKİYE CUMHURİYET

AKTİF

31 Aralık 1960 Tarihinde Biten

		Türk Lirası	
ALTIN :			
Sâfi Kg. 118.843,596		1.203.584.951	56
DÖVİZ BORÇLULARI :			
a) 3133 sayılı kanuna göre :			
Hariçteki Muhabirler	102.609.035,80		
Muhtelif	23.825.811,94		
b) 5256 sayılı kanuna göre :			
Hariçteki Muhabirler	447.483.958,64		
Muhtelif	465.569.752,46		
c) Kliring	199.725,34	1.039.688.284	18
KASA :			
Ufaklık para		4.315.216	20
DAHİLDEKİ MUHABİRLER :		9.169.584	06
SENETLER CÜZDANI :			
a) Hazine Bonoları ve Hazine Kefaletini Haiz Bonolar	2.501.914.016,—		
b) Ticarî ve Zirâî Senetler	2.337.986.369,32	4.839.900.385	32
TAHVİLLER CÜZDANI :		41.848.586	45
AVANSLAR :		1.283.882.898	69
MAHSUBA TABİ MATLUBAT :			
(6571 Sayılı Kanuna göre) :		265.240.651	32
DEĞERLENDİRME FARKI KARŞILIĞI HAZİNE BONOSU :			
(65 Sayılı Kanunun 5 inci Maddesine göre)		163.661.759	89
GAYRİ MENKULLER : (1)			
Gayri Menkuller (2)	30.467.362,79		
Amortisman	— 3.054.025,06	27.413.337	73
DEMİRBAŞ : (3)			
Demirbaş eşya	8.286.782,60		
Amortisman	— 2.188.188,41	6.098.594	19
MUHTELİF :		322.716.812	13
Toplam		**9.207.521.061**	**72**

(1) 21.600.000,— liraya sigortalıdır.
(2) 8.394.608,58 lirası arsalar bedelidir.
(3) 9.567.652,— liraya sigortalıdır.

MERKEZ BANKASI A. Ş. NİN

Yirmidokuzuncu Hesap Yılı Bilânçosu

PASİF

		Türk Lirası	
SERMAYE :		15.000.000	—
İHTİYAT AKÇESİ :			
Adî	68.411.174,97		
Fevkalâde	3.433.277,91		
Hususî (Bankamız Kanunu Madde 19)	297.917,60	72.142.370	48
TEDAVÜLDEKİ BANKNOTLAR :		4.452.469.375	—
MEVDUAT :			
Resmî	655.708.751,62		
Bankalar	448.784.253,79		
Muhtelif	616.716.534,64	1.721.209.540	05
ALTIN ALACAKLILARI :			
Resmî (Sâfi Kg.) 15.840,854		160.427.768	90
DÖVİZ ALACAKLILARI :			
a) 3133 sayılı kanuna göre :			
Hariçteki Muhabirler	568.689.269,69		
Mevduat	47.703.832,38		
Muhtelif	261.888.798,96		
b) 5256 sayılı kanuna göre :			
Hariçteki Muhabirler	495.291.527,17		
Mevduat	4.759.303,83		
Muhtelif	583.290.441,44		
c) Kliring	1.433.951,10	1.963.057.124	57
MUHTELİF :		722.637.986	37
KAR :		100.576.896	35
Toplam		9.207.521.061	72

TÜRKİYE CUMHURİYET

ZARAR ve MASRAFLAR

31.12.1960 Tarihindeki

	Türk Lirası	
Verilen Faizler	28.732.566	16
İdare Masrafları	42.275.139	85
Amortismanlar	724.666	83
Müteferrik Zarar ve Masraflar	12.385.064	11
Provizyonlar	51.959.091	14
K â r	100.576.896	35
Toplam	236.653.424	44

MERKEZ BANKASI A. Ş. NİN

Kâr ve Zarar Hesabı

KÂRLAR

	Türk Lirası	
Alınan Faizler	203.376.420	66
Komisyon ve Acyolar	1.167.685	59
Tahvil Kârları	1.563.221	28
Kambiyo Kârları	16.569.244	20
Muhtelif Kârlar	13.976.852	71
Toplam	236.653.424	44

ŞUBELERİMİZ :

Ankara	İskenderun
İstanbul	Eskişehir
İzmir	Diyarbakır
Mersin	Gaziantep
Samsun	Erzurum